

УДК 338.26.015: 64.012.458

*П.Т. САБЛУК, доктор економічних наук, професор,
академік НААН
М.М. КРОПИВКО, доктор економічних наук*

Особливості стратегічного планування розвитку сільської територіальної громади

Мета статті - наукове обґрунтування індексу розвитку сільської територіальної громади як основи стратегічного планування на місцевому рівні управління.

Методика дослідження. Методологічною і теоретичною основою статті є сучасні праці вітчизняних і зарубіжних учених, а також результати власних досліджень. У процесі дослідження використано методи і прийоми: монографічний, абстрактно-логічний, статистико-економічний, індексний, системно-структурного аналізу і синтезу.

Результати дослідження. Дослідження багатьох учених-економістів щодо оцінювання розвитку соціальної інфраструктури та рівня життя населення концентруються на «традиційних» шляхах вирішення проблеми збереження сільських територій і сільських населених пунктів, а сучасні методики оцінювання можливо використовувати лише для аналізу макроекономічного середовища. Виявлено, що такі методики не враховують специфічних особливостей функціонування сільських домогосподарств, їхньої ролі у забезпеченні економічного кругообігу, а також впливу на зовнішнє середовище.

Елементи наукової новизни. Запропоновано методологічні підходи щодо оцінювання сучасного стану розвитку сільської територіальної громади завдяки застосуванню узагальнюючого показника, який характеризує внутрішнє й зовнішнє середовище функціонування сільських домогосподарств.

Практична значущість. Розроблено сучасний інструментарій, застосування якого дає можливість на місцевому рівні управління розробляти та обґрунтовувати стратегічні плани та програми розвитку сільських територіальних громад. Табл.: 2. Рис.: 2. Бібліогр.: 24.

Ключові слова: сільські територіальні громади, домогосподарства населення, індекс розвитку, стратегія, довгостроковий план дій.

Саблук Петро Трохимович - доктор економічних наук, професор, академік НААН, академік-секретар Відділення аграрної економіки і продовольства, Національна академія аграрних наук України (м. Київ, вул. М. Омеляновича-Павленка, 9)

E-mail: pd@iae.kiev.ua

Кропивко Максим Михайлович - доктор економічних наук, заступник академіка-секретаря Відділення аграрної економіки і продовольства, Національна академія аграрних наук України (м. Київ, вул. М. Омеляновича-Павленка, 9)

E-mail: krop2002@ukr.net

Постановка проблеми. Процеси децентралізації влади й управління, що відбуваються у нашій країні, зумовлюють передавання управлінських функцій та владних повноважень до нижчої ланки управління - місцевих органів самоврядування сільської територіальної громади. Відповідно до такої трансформації перед сільською чи селищною радою постає необхідність вирішення завдань, які включають не лише шляхи й механізми наповнення та ефективного використання їхніх бюджетів, а й багато інших викликів, пов'язаних із забезпеченням соціально-економічного розвитку сільських до-

могосподарств. Натомість успішне подолання таких завдань пов'язано, насамперед, із їхньою ідентифікацією та розробленням шляхів і механізмів усунення виявлених негативних явищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми відродження сільських територій упродовж тривалого часу привертають увагу багатьох провідних учених-економістів, зокрема таких як О.Г. Булавка [16], В.Д. Залізко [6], В.К. Збарський [2], В.Я. Месель-Веселяк [8], М.К. Орлатий [10], О.І. Павлов [11], І.В. Прокопа [15], В.П. Рябоконт [14], І.В.Свиноус [17], В.В. Юрчишин [18] та інших.

При цьому розробленню інструментарію щодо оцінювання розвитку соціальної ін-

© П.Т. Саблук, М.М. Кропивко, 2018

фраструктури та рівня життя населення присвячено праці О.М. Бородіної [15], Б.М. Данилишина [1], І.О. Курило, Е.М. Лібанової, О.В. Макарова [7, 9], А.В. Лісового [6], А.П. Сави [12] й інших науковців.

Водночас багато цих учених концентрують свою увагу на «традиційних» шляхах вирішення проблеми збереження сільських територій і сільських населених пунктів, досліджуючи, насамперед, напрями й механізми розвитку сільської інфраструктури та покращання якості життя сільського населення. Однак специфічні особливості функціонування сільських домогосподарств, їхня роль у забезпеченні економічного кругообігу, а також вплив на зовнішнє середовище існування зумовлюють потребу в розробленні та впровадженні відповідного інструментарію щодо оцінювання сучасного стану і визначення подальших напрямів розвитку цих домогосподарств як основи становлення сільських територіальних громад.

Мета статті - наукове обґрунтування індексу розвитку сільської територіальної громади як основи стратегічного планування на місцевому рівні управління.

Виклад основних результатів дослідження. Результати світових досліджень у галузі забезпечення соціально орієнтованої економіки ринкового типу свідчать про необхідність врахування в оцінюванні розвитку людини різних складових, що належать як до фізіологічних, так і до інших потреб.

Зрозуміло, що аналіз цих складових лише за кількісними показниками є занадто ускладненим, а його результати досить важко згрупувати й осмислити для розроблення необхідних управлінських рішень. Отже, з метою уніфікації отриманої інформації й здійснення узагальнення, провідні вітчизняні та іноземні організаційні інституції й вчені-економісти використовують такий інструмент, як метод агрегатного індексування. Сутність даного методу полягає у визначенні узагальнюючого показника (індексу), який дає можливість виявити взаємобумовлюючий вплив показників соціального й економічного розвитку об'єкта дослідження.

Натомість більшість провідних іноземних інституцій, розробляючи методологію оцінювання, насамперед сконцентрували свою увагу на макроекономічному середовищі й лише частково або опосередковано досліджують соціальні аспекти, зокрема: індекс

глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму, індекс світової конкурентоспроможності Інституту розвитку менеджменту, індекс економічної свободи Американського фонду The Heritage Foundation спільно з виданням The Wall Street Journal тощо [19, 22].

Щодо дослідження соціокультурних аспектів розвитку та соціальних стандартів життя населення, то з цією метою нині науковці, насамперед, використовують методологію визначення індексу розвитку людського потенціалу (ІРЛП), затверджену програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй [3, 108-110].

Окрім того, в Україні застосовується національна методика вимірювання регіонального людського розвитку, розроблена вченими Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. Згідно з цією методикою індекс регіонального людського розвитку (ІРЛР) включає такі показники з відповідною кількістю індикаторів: відтворення населення (5), соціальне становище (6), комфортне життя (6), добробут (5), гідна праця (6) та освіта (5) [7, 9].

Проте й зазначені методики розраховано на оцінювання соціокультурних та економічних аспектів розвитку всіх територій на макрорівні й не враховують особливості сільських територіальних громад та їх складових - домогосподарств сільського населення. Практично єдиною теоретико-методичною розробкою, що присвячена оцінюванню розвитку сільських територій способом застосування методу агрегатного індексування, є пропозиції колективу авторів Тернопільської державної дослідної станції ІКСГП НААН щодо визначення рівня управління розвитку сільських територій [12]. Однак і цей інструментарій може бути використаний лише на мезо- та макрорівні, адже лише частково беруть до уваги показники, які необхідні для аналізу розвитку сільських домогосподарств.

Так, відповідно до класифікації потреб людини, аналіз стану розвитку сільських домогосподарств необхідно проводити відповідно до забезпеченості фізіологічних, економічних, трудових, соціально-психологічних і духовних потреб членів цих господарств [5, 13]. При цьому, розробляючи інструментарій для оцінювання сучасного стану і напрямів розвитку сільських домогосподарств, слід враховувати специфічні

особливості їх функціонування, які, з одного боку, полягають у необхідності виробництва сільськогосподарської продукції на присадибних ділянках чи в особистому селянському господарстві, а з іншого - в забезпеченні трудових, соціально-психологічних, духовних та інших інтересів членів цих домогосподарств.

Більше того, методологічна база зазначеного інструментарію має забезпечувати виконання кількох, на перший погляд, взаємовиключних завдань, а саме:

з метою отримання достовірної інформації включати мінімальний обсяг показників;

забезпечувати якнайбільш повне висвітлення сучасного стану та проблем розвитку сільських домогосподарств;

слугувати інструментом оцінювання внутрішнього й зовнішнього середовища як окремого сільського домогосподарства, так й

усієї сукупності домогосподарств місцевої громади;

забезпечувати можливість розроблення напрямів розвитку домогосподарств місцевої громади як на коротко-, так і на довгострокову перспективу;

враховуючи обмеженість менеджменту місцевої громади у використанні складного математичного інструментарію, використовувати показники з мінімальним аналітичним навантаженням.

Відповідно до висвітлених вимог і беручи до уваги проведені дослідження пропонується до застосування індекс розвитку сільської територіальної громади (ІРСТГ), який включає двадцять показників, що характеризують внутрішнє й зовнішнє середовище функціонування сільських домогосподарств і за результатами аналізу якого можливе розроблення стратегії та програми розвитку на нижчому рівні управління (рис. 1).

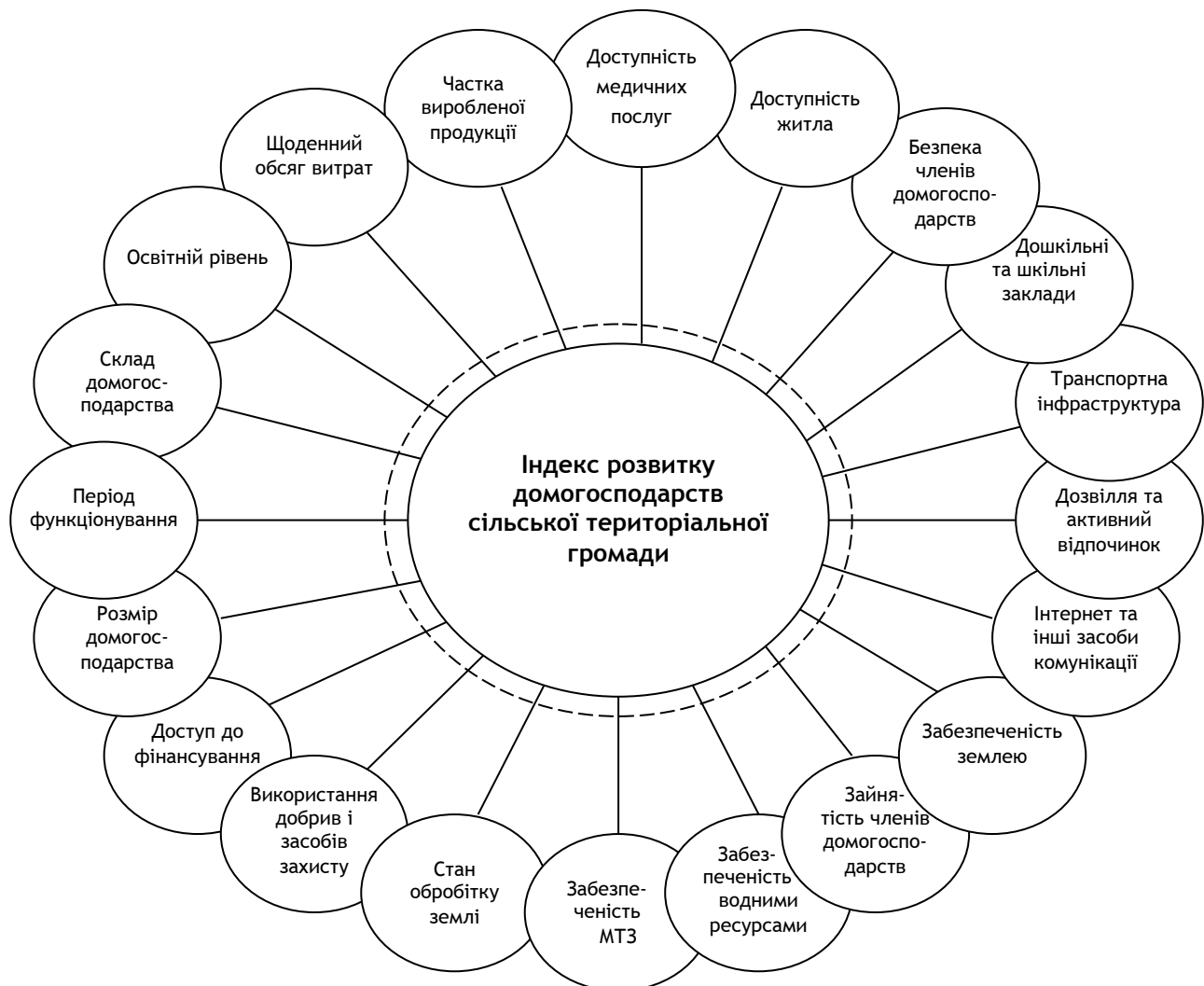

Рис. 1. Складові індексу розвитку домогосподарств сільської територіальної громади

Джерело: Сформовано авторами.

Так, до групи кількісних показників належать розмір сільських домогосподарств та період їхнього функціонування.

До групи якісних показників належать: склад членів сільських домогосподарств, їхній освітній рівень та щоденний обсяг витрат на різні потреби цих членів, частка виробленої у господарстві населення продукції у сукупному доході домогосподарства, рівень доступності медичних послуг, житла та безпеки членів сільських домогосподарств, охоплення дітей дошкільними і шкільними закладами, рівень розвитку транспортної інфраструктури, забезпеченості ресурсами для дозвілля й активного відпочинку, а також Інтернетом та іншими засобами комунікації.

До групи господарських показників належать: рівень забезпеченості землею та обсяг часу зайнятості членів домогосподарств у веденні господарювання на присадибній ділянці, рівень забезпеченості водними ресурсами та матеріально-технічними

засобами, стан обробітку землі й рівень використання добрив і засобів захисту, а також доступу членів домогосподарств до джерел кредитування.

Розрахунок індексу розвитку домогосподарств сільської територіальної громади передбачає застосування усереднених балових оцінок, виходячи з мінімальних і максимальних значень по кожному показникові (від 0 до 10).

Аналогічно до типології сільських територій за рівнем розвитку, розробленої авторами «Пропозицій щодо методичних підходів з вивчення організаційно-структурного становлення сільських територій та їх збалансованого розвитку», сума балових оцінок характеризує загальний рівень розвитку, а усереднена балова оцінка за окремими показниками виступає маркером щодо визначення напрямів розвитку як окремих сільських домогосподарств, так і усієї сільської територіальної громади (табл. 1).

1. Характеристики розвитку домогосподарств сільської територіальної громади

№ пор.	Межі групи за розміром балового рейтингу		Характеристика групи за рівнем розвитку
	сільських домогосподарств	сільської територіальної громади	
1	0-2	0-40	Критичний
2	3-4	41-80	Загрозливий
3	5-6	81-120	Задовільний
4	7-8	121-160	Оптимальний
5	9-10	161-200	Максимальний

Джерело: Сформовано авторами на основі [12, с. 30].

Так, використовуючи методологічні підходи, що застосовуються у методиці SWOT-аналізу [4, 20], передусім вирішення потребують проблеми, які окреслено показниками критичного і загрозливого рівня, що відповідають межах груп від 0 до 4 балів розвитку сільського домогосподарства та від 0 до 80 балів розвитку сільської територіальної громади.

Упродовж середньострокової перспективи потребують вирішення проблеми, які визначено показниками задовільного рівня, що відповідають межах груп від 5 до 6 балів

розвитку сільського домогосподарства та від 81 до 120 балів розвитку сільської територіальної громади.

На довгострокову перспективу необхідно планувати вирішення питань чи покращення результатів, які окреслені показниками групи оптимального рівня, що відповідають межах груп від 7 до 8 балів розвитку сільського домогосподарства та від 121 до 160 балів розвитку сільської територіальної громади.

Практичний розрахунок індексу розвитку Кам'яночної територіальної громади Кіровоградської області наведено у табл. 2.

2. Аналіз розвитку Кам'яночної територіальної громади Кіровоградської області

№ пор.	Показник	Бал
1	2	3
1. Група кількісних показників розвитку громади		
1.1.	Середній розмір сільських домогосподарств	2
1.2.	Середній період функціонування сільських домогосподарств	2
2. Група якісних показників розвитку громади		
2.1.	Середній склад членів сільських домогосподарств	1
2.2.	Середній освітній рівень членів сільських домогосподарств	7

2.3.	Обсяг щоденних грошових витрат, у перерахунку на одного члена сільського домогосподарства	3
2.4.	Частка виробленої у господарствах населення сільськогосподарської продукції в сукупному доході сільських домогосподарств	5
2.5.	Рівень доступності медичних послуг членів громади	5
2.6.	Рівень доступності житла	4
2.7.	Рівень безпеки членів сільських домогосподарств	4
2.8.	Рівень охоплення дітей дошкільними і шкільними закладами	6
2.9.	Рівень розвитку транспортної інфраструктури	4
2.10.	Рівень забезпеченості ресурсами для дозвілля й активного відпочинку	3
2.11.	Рівень забезпеченості Інтернетом та іншими засобами комунікації	5
3. Група господарських показників розвитку громади		
3.1.	Рівень забезпеченості землею членів домогосподарств	5
3.2.	Обсяг часу зайнятості членів домогосподарств у веденні господарювання на присадибній ділянці	6
3.3.	Рівень забезпеченості водними ресурсами домогосподарств громади	10
3.4.	Рівень забезпеченості матеріально-технічними засобами господарства населення	7
3.5.	Рівень обробітку землі господарств населення, громади	8
3.6.	Рівень використання добрив і засобів захисту	7
3.7.	Рівень доступу до джерел кредитування	1
Індекс розвитку сільської територіальної громади		95

Джерело: Розроблено авторами

Так, стан розвитку Кам'яночій територіальної громади Кіровоградської області у цілому є задовільним. Проте з усієї сукупності показників розвитку лише п'ять віднесено до оптимальних і максимальних, а дев'ять – до критичних і загрозливих значень. Тому стратегію розвитку цієї сільської територіальної громади повинно передусім бути направлено на:

стимулювання зміни складу членів сільських домогосподарств;

покращання рівня доступу до кредитних ресурсів;

збільшення розміру домогосподарств;

збільшення періоду функціонування домогосподарств;

збільшення обсягу щоденних грошових витрат;

покращання забезпеченості ресурсами для дозвілля й активного відпочинку;

підвищення рівня доступності житла;

підвищення рівня безпеки членів сільських домогосподарств;

підвищення рівня розвитку транспортної інфраструктури місцевої громади.

Більшість показників, які мають критичне і загрозливе значення, належать до завдань підвищення рівня життя членів Кам'яночій територіальної громади, а тому це є стратегічним напрямом розвитку цієї громади, де індикаторами виступатимуть: зміна складу членів сільських домогосподарств, розміру

домогосподарств, збільшення періоду функціонування домогосподарств, рівня доступності житла та безпеки членів сільських домогосподарств, а також покращання забезпеченості ресурсами для дозвілля й активного відпочинку членів сільських домогосподарств.

Показники рівня доступу до кредитних ресурсів, збільшення обсягів щоденних грошових витрат членів домогосподарств і розвитку транспортної інфраструктури мають визначати середньострокові цілі, що належать до стратегічних пріоритетів розвитку сільської територіальної громади.

Водночас показники, які відносяться до задовільних та оптимальних, формують важливі завдання стратегії, кожне з яких затверджується на конкретний рік реалізації стратегії.

Як правило, стратегічний план – це довгострокова програма дій, яка визначається на період понад три роки. У практиці країн ЄС стратегічні пріоритети досягаються за період не менше 15 років [21, 23, 24]. Однак виконання основних стратегічних завдань планується здійснювати за 10 років. Після цього проводять аналіз досягнення завдань стратегії та, якщо це необхідно, їх коригування.

У цілому стратегічний план розвитку Кам'яночій територіальної громади наведено на рис. 2.

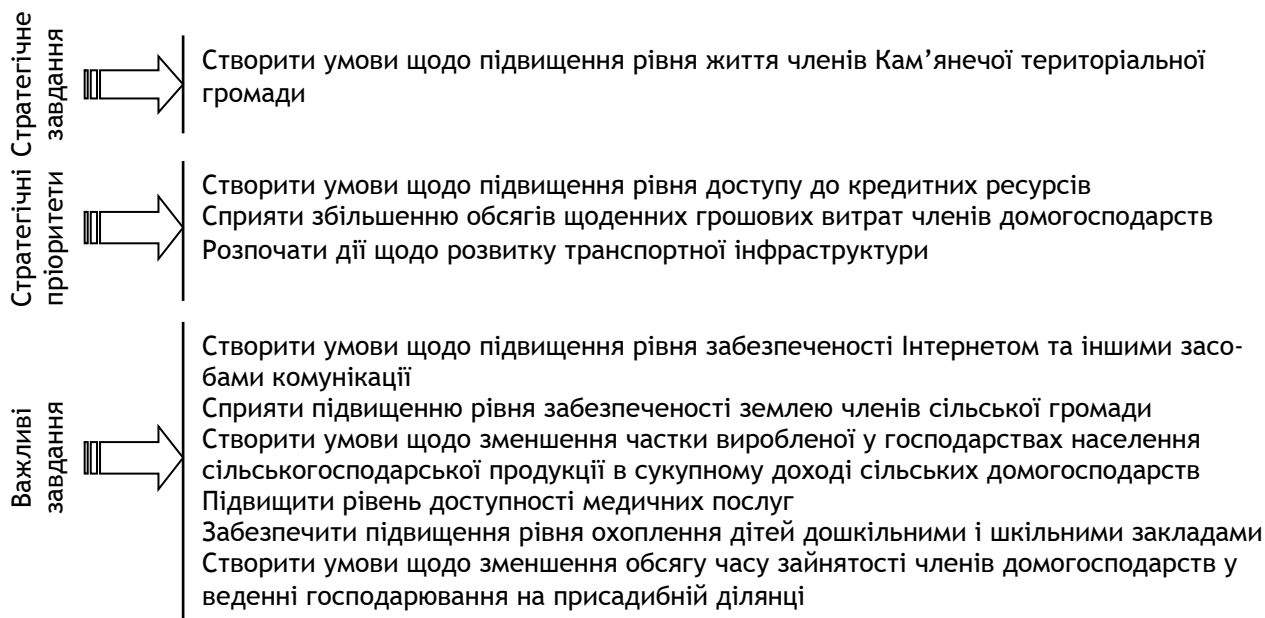

Рис. 2. Стратегічний план розвитку Кам'яневої територіальної громади

Джерело: Сформовано авторами.

Розподілення фінансового забезпечення для виконання завдань стратегічного плану розвитку також має здійснюватися згідно з визначенням його складових. Так, досягнення «Стратегічного завдання» потребує 45 % загального обсягу фінансування, відповідно на «Стратегічні пріоритети» та «Важливі завдання» виділяється 30 і 15 % бюджету сільської територіальної громади [21, 23, 24].

Окрім того, враховуючи можливі зміни та коригування у процесі впровадження стратегії, необхідно передбачити кошти для вирішення поточних завдань. Згідно з аналізом практичного досвіду реалізації стратегій, ця частка становить лише 10 % від загального обсягу фінансування, адже якщо ці завдання досить вагомі та потребують значного фінансування, то вони будуть включені до інших складових стратегічного плану розвитку громади.

Висновки. Процеси децентралізації влади й управління зумовлюють необхідність розроблення новітнього інструментарію для планування розвитку сільських територіальних громад, який би визначав специфічні особливості функціонування сільських домогосподарств, що, з одного боку, полягають у необхідності виробництва сільськогосподарської продукції на присадибних ділянках чи в особистому селянському господарстві, а з іншого - забезпеченні трудових, соціально-психологічних, духовних та інших інтересів членів домогосподарств.

Цим вимогам відповідає індекс розвитку сільської територіальної громади, який включає двадцять показників, що характеризують внутрішнє й зовнішнє середовище функціонування сільських домогосподарств і за результатами аналізу якого можливе розроблення стратегічного плану й програми розвитку на місцевому рівні управління.

Список бібліографічних посилань

1. Данилишин Б. М. Соціальні пріоритети економічного розвитку. *Економіка. Управління. Інновації*. 2009. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2009_1_7.
2. Збарський В. К., Липов'як-Мелкозьорова А. І. Особисті селянські господарства - основа формування малого підприємництва на селі: наук. доп.; за ред. проф. В. К. Збарського. Київ: ННЦ ІАЕ, 2011. 106 с.
3. Красномоветць В. А. Сучасний стан та основні напрями підвищення рівня життя населення. *Фінансовий простір. Міжнародний науково-практичний журнал*. 2014. № 4 (16). С. 107-115.
4. Кропивко М. М. Аналіз та практичне впровадження досвіду країн з ринковою економікою по формуванню довгострокової програми розвитку агропромислового комплексу України. *Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал*. 2008 [7]. № 1. С. 27-31.

References

1. Danylyshyn, B.M. (2009). Sotsialni priorytety ekonomichnoho rozvytku [Social priorities of economic development]. *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii*, 1. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2009_1_7 [In Ukrainian].
2. Zbarskyi, V.K., & Lypoviyak-Melkozorova, A.I. (2011). *Osobyisti selianski hospodarstva - osnovna formuvannia maloho pidpriemnytstva na seli : nauk. dop. [Personal private households - the main formation of small entrepreneurship in the countryside: scientific report]*. V.K. Zbarskyi (Ed.). Kyiv: NNTS IAE [In Ukrainian].
3. Krasnomovets, V.A. (2014). Suchasnyi stan ta osnovni napriamy pidvyshchennia ravnii zhyttia naselennia [Current situation and main directions of improving the living standards of population]. *Finansovyi prostir. Mizhnarodnyi naukovopraktychnyi zhurnal*, 4 (16), pp. 107-115 [In Ukrainian].

5. Кропивко М. М. Роль господарств населення у забезпеченні потреб людини. *Економіка АПК*. 2016. № 4. С. 38-45.

6. Лісовий А. В., Залізко В. Д. Теоретико-методологічні аспекти вибору інноваційно-інноваційного шляху соціально-економічного розвитку сільських територій. *Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право)*. 2013. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpifuyua_2013_2_5.

7. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки (колективна монографія) / [Е. М. Лібанова, О. В. Макарова, І. О. Курило та ін.]; за ред. Е. М. Лібанової. Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2012. 320 с.

8. Месель-Веселяк В.Я. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави. *Економіка АПК*. 2005. № 3. С. 68.

9. Методика вимірювання регіонального людського розвитку / [Е. М. Лібанова, О. В. Макарова, І. О. Курило та ін.]; за ред. Е. М. Лібанової. Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи, 2012. 50 с.

10. Орлатий М. К. Методологічні підходи щодо соціально-інфраструктурного потенціалу територіальних громад села. *Продуктивність агропромислового виробництва. Економічні науки*. 2015. № 27. С. 125-132.

11. Павлов О. І. Сільський розвиток в Україні: теорія, практика, політика, управління : монографія. Одеса : Астропринт, 2008. 208 с.

12. Пропозиції щодо методичних підходів з вивчення організаційно-структурного становлення сільських територій та їх збалансованого розвитку : науково-практичне видання / А. П. Сава, М. К. Пархомець, Б. О. Сидорчук та ін. Тернопіль : ТДСГДС ІКСГП НААН, 2017. 39 с.

13. Розвиток селянських господарств в умовах трансформації аграрного сектору економіки : наукове видання / [М. Й. Малік, М. М. Кропивко, В. А. Мамчур та ін.]; за ред. М. Й. Маліка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 84 с.

14. Рябоконь В. П. Проблеми формування соціально-економічних умов розвитку українського села. *Економіка АПК*. 2015. № 9. С. 68.

15. Теорія, політика та практика людського розвитку / за ред. д-ра екон. наук, чл.-кор. НАНУ О. М. Бородіної та д-ра екон. наук, чл.-кор. УААН І. В. Прокопи. Київ : НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув., 2010. 384 с.

16. Управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій / [Саблук П. Т., Кропивко М. Ф., Булавка О. Г. та ін.]; за ред. П. Т. Саблука, М. Ф. Кропивка. Київ : ННЦ ІАЕ, 2011. 452 с.

17. Шпичак О. М., Свиноус І. В. Реалізація продукції особистим селянським господарством - витрати, ціни, ефективність : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2008. 300 с.

18. Юрчишин В. В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектору економіки. *Економіка АПК*. 2005. № 3. С. 3-10.

19. Country Rankings. 2016 Index of Economic Freedom. URL : www.heritage.org/index/ranking.

20. Sikora Tomasz. Strategia rozwoju obszarów wiejskich. Polska - Ukraina. Stare Pole, 2006.

21. Socio-economic development strategy for the Malbork district 2002-2012. Malbork. October, 2002.

22. The Global Competitiveness Report 2015-2016. K. Schwab (Ed.). World Economic Forum. www3.weforum.org. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2015-2016.pdf [in English].

23. Zintegrowana strategia rozwoju obszarow wiejskich kanalu Elblaskiego. Elblag - Ostroda - Ilawa, 2006.

24. Zintegrowana strategia rozwoju obszarow wiejskich powiatu Kwidzynskiego. Kwidzyn - Warszawa, 2006.

4. Kropyvko, M.M. (2008). Analiz ta praktychne vprovadzhenia dosvidu krain z rynkovoju ekonomikoju po formuvanniu dovhostrokovoi prohramy rozvytku ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy [Analysis and practical application of the experience of market economy countries in forming a long-term program of development of the agro-industrial complex of Ukraine]. *Innovatsiina ekonomika*, 1, pp. 27-31 [In Ukrainian].

5. Kropyvko, M.M. (2016). Rol gospodarstv naselennia u zabezpechenni potreb liudyny [Role of private households in the provision of human needs]. *Ekonomika APK*, 4, pp. 38-45 [In Ukrainian].

6. Lisovyi, A.V., & Zalizko, V.D. (2013). Teoretyko-metodolohichni aspekty vyboru innovatyvno-innovatsiinoho shliakhu sotsialno-ekonomichnoho rozvytku silskykh terytorii [Theoretical and methodological aspects of the of innovation-innovative choice of way of socio-economic rural development]. *Zbirnyk naukovykh prats Iripinskoj finansovo-yurydychnoi akademii (ekonomika, pravo)*, 2. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpifuyua_2013_2_5 [In Ukrainian].

7. Libanova, E.M., Makarova, O.V., Kurylo, I.O. et al. (2012). *Liudskyy rozvytok v Ukraini: sotsialni ta demohrafichni chynnyky modernizatsii natsionalnoi ekonomiky (kolektyvna monohrafiia)* [Human Development in Ukraine: social and demographic factors for modernization of the national economy (collective monograph)]. E.M. Libanova (Ed.). Kyiv: In-t demohrafiyi ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy [In Ukrainian].

8. Mesel-Veseliak, V.Ya. (2005). Rozvytok silskykh terytorii v konteksti zabezpechennia ekonomichnoi stabilnosti derzhavy [Rural development in terms of providing economic stability of the state]. *Ekonomika APK*, 3, p. 68 [In Ukrainian].

9. Libanova, E.M., Makarova, O.V., Kurylo, I.O. et al. (2012). *Metodyka vymiriuvannia rehionalnoho liudskoho rozvytku [Method of measuring regional human development]*. E.M. Libanova (Ed.). Kyiv: In-t demohrafiyi ta sotsialnykh doslidzhen imeni M.V. Ptukhy [In Ukrainian].

10. Orlatyi, M.K. (2015). Metodolohichni pidkhody shchodo sotsialno-infrastrukturnoho potentsialu terytorialnykh hromad sela [Methodological approaches to the social and infrastructural potential of rural territorial communities]. *Produktyvnist ahropromyslovoho vyrobnytstva. ekonomichni nauky*, 27, pp. 125-132 [In Ukrainian].

11. Pavlov, O.I. (2008). *Silskyy rozvytok v Ukraini: teoriia, praktyka, polityka, upravlinnia : monohrafiia* [Rural development in Ukraine: theory, practice, politics, management: monograph]. Odessa: Astroprynt [In Ukrainian].

12. Sava, A.P., Parkhomets, M.K., Sydorчук, B.O. et al. (2017). *Propozytzii shchodo metodychnykh pidkhodiv z vyvchennia orhanizatsiino-strukturnoho stanovlennia silskykh terytorii ta yikh zbalansovanoho rozvytku : naukovo-praktychne vydannia* [Proposals on methodological approaches to studying the organizational and structural formation of rural territories and their balanced development: scientific and practical publication]. Ternopil: TDSHDS IKSHP NAAN [In Ukrainian].

13. Malik, M.Y., Kropyvko, M.M., Mamchur, V.A. et al. (2017). *Rozvytok selianskykh gospodarstv v umovakh transformatsii ahrarnoho sektoru ekonomiky : naukove vydannia* [Development of peasant farms in terms of transformation of the agrarian sector of economy: scientific publication]. M.Y. Malik (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

14. Riabokon, V.P. (2015). Problemy formuvannia sotsialno-ekonomichnykh umov rozvytku ukrainskoho sela [Problems of formation of socio-economic conditions of Ukrainian rural development]. *Ekonomika APK*, 9, p. 68 [In Ukrainian].

15. Borodina, O.M., & Prokopa, I.V. (Eds.) (2010). *Teoriia, polityka ta praktyka liudskoho rozvytku* [Theory, politics and practice of human development]. Kyiv: NAN Ukrainy; In-t ekon. ta prognosuv. [In Ukrainian].

16. Sabluk, P.T., Kropyvko, M.F., Bulavka, O.H. et al. (2011). *Upravlinnia kompleksnym rozvytkom ahropromyslovoho vyrobnytstva i silskykh terytorii* [Management of integrated development of agro-industrial production and rural territories]. P.T. Sabluk & M.F. Kropyvko (Eds.). Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].

17. Shpychak, O.M., & Svytnous, I.V. (2008). *Realizatsiia produktii osobystym selianskym hospodarstvom - vytraty, tsiny, efektyvnist : monohrafiia [Realization of products by personal private household - costs, prices, efficiency: monograph]*. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
18. Yurchyshyn, V.V. (2005). Silski terytorii yak systemoutvoruiuchi faktory rozvytku ahrarnoho sektora ekonomiky [Rural territories as system-generating factors of development of the agrarian sector of economy]. *Ekonomika APK*, 3, pp. 3-10 [In Ukrainian].
19. Country Rankings. *2016 Index of economic freedom*. Retrieved from: www.heritage.org/index/ranking [In English].
20. Sikora, T. (2006). *Strategia rozwoju obszarów wiejskich. Polska - Ukraina*. Stare Pole [In Polish].
21. *Socio-economic development strategy for the Malbork district 2002-2012*. (2002). Malbork [In English].
22. Schwab, K. (Ed.) (2016). *The Global Competitiveness Report 2015-2016*. *World Economic Forum*. Retrieved from: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_CompetitivenessReport_2015-2016.pdf [In English].
23. *Zintegrowana strategia rozwoju obszarow wiejskich kanalu Elblaskiego*. (2006). Elblag, Ostroda, Ilawa [In Polish].
24. *Zintegrowana strategia rozwoju obszarow wiejskich powiatu Kwidzynskiego*. (2006). Kwidzyn, Warszawa [In Polish].

Sabluk P.T., Kropyvko M.M. Features of strategic planning of rural territorial community development

The purpose of the article is to scientifically justify an index of rural territorial community development as the basis for strategic planning at the local management level.

Research methodology. The methodological and theoretical basis of the article has been formed by the modern works of domestic and foreign scientists, as well as the results of their own research. In the research process have been used such methods and techniques: monographic, abstract and logical, statistical-economic, index, system-structural analysis and synthesis.

Research results. The researches of many economists on evaluation of development of social infrastructure and living standards of the population are concentrated on the "traditional" ways to solve the problems of preserving of rural areas and rural settlements. Furthermore modern evaluation methods can be used only for an analysis of the macroeconomic environment. At the same time, such methods disregard the specific features of the functioning of rural households, their role in economic circulation ensuring, as well as the impact on external environment.

Elements of scientific novelty. The scientific novelty of the article lies in the proposed methodological approaches to evaluation of the current state of the rural territorial community development through the usage of a generalizing indicator that characterizes the internal and external environment of functioning of rural households.

Practical significance. Implementation of developed modern toolkit will make it possible to develop and substantiate strategic plans and programs for rural territorial community development at the local management level. Tabl. : 2. Fig. 2. Bibliographer: 24.

Keywords: rural territorial communities, rural households, development index, strategy, long-term action plan.

Sabluk Petro Trokhymovych - doctor of economic sciences, professor, academician of NAAS, academician-secretary of the department of agricultural economics and food, National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine (9, M. Omelianovycha-Pavlenka st., Kyiv)

E-mail: pd@iae.kiev.ua

Kropyvko Maksym Mykhailovych - doctor of economic sciences, deputy academician-secretary of the department of agricultural economics and food, National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine (9, M. Omelianovycha-Pavlenka st., Kyiv)

E-mail: krop2002@ukr.net

Саблук П.Т., Кропивко М.М. Особенности стратегического планирования развития сельской территориальной общины

Цель статьи - научное обоснование индекса развития сельской территориальной общины как основы стратегического планирования на местном уровне управления.

Методика исследования. Методологической и теоретической основой статьи являются современные труды отечественных и зарубежных ученых, а также результаты собственных исследований. В процессе исследования использованы методы и приемы: монографический, абстрактно-логический, статистико-экономический, индексный, системно-структурного анализа и синтеза.

Результаты исследования. Исследования большинства ученых-экономистов по оценке развития социальной инфраструктуры и уровня жизни населения концентрируются на «традиционных» путях решения проблемы сохранения сельских территорий и сельских населенных пунктов, а современные методики оценивания возможно использовать только для анализа макроэкономической среды. Выявлено, что эти методики не учитывают специфических особенностей функционирования сельских домохозяйств, их роли в обеспечении экономического кругооборота, а также влияния на окружающую среду.

Элементы научной новизны. Разработаны методологические подходы к оценке современного состояния развития сельской территориальной общины путем применения обобщающего показателя, характеризующего внутреннюю и внешнюю среду функционирования сельских домохозяйств.

Практическая значимость. Предложен современный инструментарий, применение которого дает возможность на местном уровне управления разрабатывать и обосновывать стратегические планы и программы развития сельских территориальных общин. Табл.: 2. Илл.: 2. Библиогр.: 24.

Ключевые слова: сельские территориальные общины, домохозяйства населения, индекс развития, стратегия, долгосрочный план действий.

Саблук Пётр Трофимович - доктор экономических наук, профессор, академик НААН, академик-секретарь Отделения аграрной экономики и продовольствия, Национальная академия аграрных наук Украины (г. Киев, ул. М. Омеляновича-Павленко, 9)

E-mail: pd@iae.kiev.ua

Кропивко Максим Михайлович - доктор экономических наук, заместитель академика-секретаря Отделения аграрной экономики и продовольствия, Национальная академия аграрных наук Украины (г. Киев, ул. М. Омеляновича-Павленко, 9)

E-mail: krop2002@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 08.02.2018 р.

Фахове рецензування: 09.02.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Саблук П. Т., Кропивко М. М. Особливості стратегічного планування розвитку сільської територіальної громади. *Економіка АПК*. 2018. № 3. С. 5 – 13.

*

UDC 378.147:338.43(477)

*V.S. SHEBANIN, doctor of technical sciences, professor,
academician of NAAS*

Dual form of education in the training of highly qualified specialists for the agrarian sphere of Ukraine

The purpose of the article is to reveal the essence and significance of the dual form of education in the professional training of highly qualified specialists, taking into account the experience of its implementation in the Mykolayiv National Agrarian University.

Research methodology. In the research process have been used such scientific methods: epistemological, systematic approach, comparative analysis, inductive and deductive approach.

Research results. The essence and significance of the dual form of education in the professional training of highly qualified specialists have been revealed. The peculiarities of introduction of dual education in Mykolayiv National Agrarian University have been highlighted. It has been shown that the introduction of the dual form of education in the training of specialists is the key to improving the quality of training specialists, taking into account the requirements of employers. It has been substantiated that the dual form of education involves the use of the latest scientific achievements, innovations and technologies not only of university science and production and manufacture, but also in the achievements of academic science. The most successful organizational form of cooperation is the educational scientific and production consortium of agrarian higher educational institutions, scientific research institutes and industrial enterprises of Ukraine. It has been verified that the introduction of elements of dual education actually increases the level of practical training of applicants for higher education, forms and develops their professional competencies, promotes the process of adaptation to professional activity, provides a balance between the demand and supply of specialists in the labor market.

Elements of scientific novelty. According to the results of the monitoring of the regional labor market and employers' requests, the need for the gradual reduction of the state order in higher education institutions to the needs of the labor market in the Mykolayiv region and the provisions of agricultural enterprises by qualified specialists, achievement of steady dynamics and consolidation have been determined. There have been identified a number of basic tasks, the solution of which will ensure the agrarian sector of the economy of the Mykolayiv region along with competent personnel capable of organizing high-performance, efficient and resource-saving production in the conditions of innovative development.

Practical significance. The directions of development of the human resources of the agrarian sector of the economy of the Mykolayiv region have been substantiated. It has been proven that it is necessary to take into account the production-oriented training of specialists in the program of the dual form of education, when developing curricula and educational programs. There have been developed measures for the formation of human capital as a strategic resource for the economic

---

© V.S. Shebanin, 2018

Ключевые слова: сельские территориальные общины, домохозяйства населения, индекс развития, стратегия, долгосрочный план действий.

Саблук Пётр Трофимович - доктор экономических наук, профессор, академик НААН, академик-секретарь Отделения аграрной экономики и продовольствия, Национальная академия аграрных наук Украины (г. Киев, ул. М. Омеляновича-Павленко, 9)

E-mail: pd@iae.kiev.ua

Кропивко Максим Михайлович - доктор экономических наук, заместитель академика-секретаря Отделения аграрной экономики и продовольствия, Национальная академия аграрных наук Украины (г. Киев, ул. М. Омеляновича-Павленко, 9)

E-mail: krop2002@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 08.02.2018 р.

Фахове рецензування: 09.02.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Саблук П. Т., Кропивко М. М. Особливості стратегічного планування розвитку сільської територіальної громади. *Економіка АПК*. 2018. № 3. С. 5 – 13.

*

UDC 378.147:338.43(477)

*V.S. SHEBANIN, doctor of technical sciences, professor,
academician of NAAS*

Dual form of education in the training of highly qualified specialists for the agrarian sphere of Ukraine

The purpose of the article is to reveal the essence and significance of the dual form of education in the professional training of highly qualified specialists, taking into account the experience of its implementation in the Mykolayiv National Agrarian University.

Research methodology. In the research process have been used such scientific methods: epistemological, systematic approach, comparative analysis, inductive and deductive approach.

Research results. The essence and significance of the dual form of education in the professional training of highly qualified specialists have been revealed. The peculiarities of introduction of dual education in Mykolayiv National Agrarian University have been highlighted. It has been shown that the introduction of the dual form of education in the training of specialists is the key to improving the quality of training specialists, taking into account the requirements of employers. It has been substantiated that the dual form of education involves the use of the latest scientific achievements, innovations and technologies not only of university science and production and manufacture, but also in the achievements of academic science. The most successful organizational form of cooperation is the educational scientific and production consortium of agrarian higher educational institutions, scientific research institutes and industrial enterprises of Ukraine. It has been verified that the introduction of elements of dual education actually increases the level of practical training of applicants for higher education, forms and develops their professional competencies, promotes the process of adaptation to professional activity, provides a balance between the demand and supply of specialists in the labor market.

Elements of scientific novelty. According to the results of the monitoring of the regional labor market and employers' requests, the need for the gradual reduction of the state order in higher education institutions to the needs of the labor market in the Mykolayiv region and the provisions of agricultural enterprises by qualified specialists, achievement of steady dynamics and consolidation have been determined. There have been identified a number of basic tasks, the solution of which will ensure the agrarian sector of the economy of the Mykolayiv region along with competent personnel capable of organizing high-performance, efficient and resource-saving production in the conditions of innovative development.

Practical significance. The directions of development of the human resources of the agrarian sector of the economy of the Mykolayiv region have been substantiated. It has been proven that it is necessary to take into account the production-oriented training of specialists in the program of the dual form of education, when developing curricula and educational programs. There have been developed measures for the formation of human capital as a strategic resource for the economic

---

© V.S. Shebanin, 2018

growth of the agrarian sector of the Mykolaiv region in the context of the general proposals for the Program of Social and Economic Development of Mykolayiv region for 2018-2020. It has been determined that the introduction of dual education in the training of specialists is a tool of professional socialization of rural youth, giving it the best opportunities for obtaining a prestigious labor market qualification. Figs.: 2. Refs.: 27.

Keywords: dual form of education, agroindustrial complex, university, integration, socialization, professional activity, consortium, personnel potential.

Shebanin Vyacheslav Serhiiovych - doctor of technical sciences, professor, academician of NAAS, rector, Mykolayiv National Agrarian University (9, Heorhiia Honhadze st., Mykolaiv)
E-mail: rector@mnau.edu.ua

Scientific problem. In terms of rapid development of production technologies, the competitiveness of the agrarian sector of Ukraine depends on the level of specialists' professional training at the world level. The level of development of education and science is a decisive factor in the progress of society, increasing the well-being of citizens, their spiritual and intellectual growth. Therefore, the coordination of the effective use of resources (staff, materials, equipment, and research lands) is determinative for conducting scientific research and technical development at the highest level, as well as for the implementation of measures for the qualitative training of competitive specialists in the relevant sectors of the state economy. The existing legal basis created favorable conditions for the development of the national agrarian education, science and economy of the state. However, the lack of communication between the educational process, science and production, the lack of development of public-private partnerships, outdated material and technical base requires the use of modern approaches in the training of highly skilled professionals. Institutions of higher education provide qualitative knowledge, but graduates lack understanding of technological processes, which they get through the practice, that is, the practical component in the training of specialists is not enough.

Ukrainian companies are increasingly feeling the need for young people with desired skills. We believe that the main ways to solve this problem are:

- Orientation of entrepreneurs on increasing corporate social responsibility of businesses, particularly on the part of professionally oriented training of young specialists (providing a basis for practice, as well as "first place of work");

- introduction of a dual form of education.

Corporate social responsibility of businesses, particularly on the part of professionally-oriented training of young specialists, is real-

ized by such companies as: Nestle in Ukraine, Bayer in Ukraine, Metlife, Singenta, Ukrtelecom, DTEK, EY, KPMG, Deloitte, Kyivstar, Coca-Cola, 1 + 1 Media, Sky Well, Delta M Group, Kreston GCG, Ukrsibbank, Ashan Retail Ukraine, Lerua Merlen, GMS, Eterna Law, Lifecell, ADV Distribution, KEEPSOLID, Kredobank, Enzim, TRK Lviv, Prykarpattiaoblenergo, AGRANAFRUT, Engineering and Technology Company "Automatic Group", "DS" Pharmacy Network, Lvivoblenergo, Concern-Electron, Sumy and Lviv regional administrations of JSC Oschadbank, MINDKEY, Lviv Regional State Administration, IJRRRA, State Employment Service. On March 17, 2016, these companies signed the Ukrainian Youth Covenant 2020.

The purpose of the Covenant is to unite the efforts of Ukrainian businesses, and to strengthen the partnerships between those businesses and educational systems throughout Ukraine to solve the problems of employment of young people. The initiative carried out by the CSR Development Center jointly with the Ministry of Youth and Sports of Ukraine and is being implemented within the framework of the European Youth Covenant. The Ukrainian initiative is one of the most active in Europe and today it has united 38 organizations in Ukraine, which have committed themselves to promote the creation of at least 300 partnerships between businesses and the educational sector, and jointly provide 10,000 places for internships and first youth work [16].

A dual mode of learning is a combination of theory in an institution of higher education and practice in the enterprise. This form of education contributes to the greater integration of education, science and business and is widespread in Germany, Austria, and Switzerland.

The need for implementation of the dual form of education in the Ukrainian educational institutions was identified in 2014 during the First International Scientific and Practical Conference Dual Education as a Response to the Challenges Faced by the Modern System of

Ukrainian Education, conducted by the Representative Office of the Fund of Friedrich Ebert in Ukraine (FFE) in partnership with the Ukrainian Association of Marketing (UAM) [19]. This event was the first attempt to bring together all stakeholders to develop conceptual approaches to the introduction of dual education at the state level. Adopted by the Ministry of Education and Science of Ukraine in 2017, the concept of training specialists for the dual form of education uses the German experience on this issue [18]. The reform of university education in Ukraine, based on the model of dualism, requires the introduction of conceptual changes in the regulatory framework, taking into account the maximum approximation of educational standards to professional ones. An urgent need is the development and implementation of economic incentives for employers to invest in the practical training of higher education graduates to independent professional activities in their specialty.

Analysis of recent researches and publications. The various aspects of this problem were studied by domestic and foreign scientists, in particular: Blaginina S.[1], Jim Woodhill [3], Y.M. Gadzalo.[4], Dzvinchuk D.[6], Druker P.F.[7], Ishchenko T.D.[9], Mill U.[14], Nikolayenko S. M.[15], Postoyan T.G.[17], Sirenko N.M.[20], Khomenko M.P.[23], Tkachuk O. M. [23] etc. The long discussion about solving the problem of improving the quality of the educational process for the personnel supply of agricultural production of the country proves its importance. At the same time, given the crucial importance of this problem, the introduction of elements of the dual form of education in the preparation of competitive specialists for the agrarian sector of the country, taking into account the requirements of employers, is relevant and determines the need for further scientific research.

The objective of the article is to reveal the essence and significance of the dual form of education in the professional training of highly qualified specialists, taking into account the experience of its implementation in the Mykolaiv National Agrarian University (furthermore known as - the University).

Statement of the main results of the study. Duality, as a methodological characteristic of agrarian education and science, involves the construction of a coherent interac-

tion between educational, scientific and production spheres for the training of specialists of a certain profile, based on a combination of theoretical training and practical skills. Dual study provides the adaptation of higher education graduates through direct interaction between highly effective enterprises and higher education institutions to the first job [18]. Such cooperation is foreseeable by the Strategy for the Development of the Agrarian Sector of the Ukrainian Economy for the period up to 2020[21]. Its successful implementation opens up wide opportunities for the training of highly skilled specialists through the cooperation of agricultural institutions of higher education, research institutions and manufacturing enterprises taking into account all potential opportunities of the region and the country as a whole.

The concept of the development of the Mykolaiv National Agrarian University is based on a systematic analysis of internal and external factors of its development, available potential and capabilities, defines directions for improvement of the main types of activity, taking into account global trends, providing for the implementation of three essential components: educational, scientific and production[11]. This requires the strengthening of the strategic partnership of higher education institutions, research institutions, production enterprises of the agrarian sector for the training of competitive specialists, taking into account the requirements of employers.

The University has implemented a number of organizational measures in order to introduce the dual form of education such as:

- the Training-Scientific-Practical Centre with units in all agro-climatic zones of Ukrainian Steppe has been created for the implementation of effective technologies into production, where university students can get their first job, carry out modern scientific research on agronomy and agro engineering;

- the University in cooperation with the companies of the Industrial Group UPEC (“Lozivski Machines”, Ukrainian Design Bureau of Transmissions and Chassis, the Kharkiv National Technical University of Agriculture named after. P. Vasilenko and others) established an Educational-innovation cluster “Agro-technics” to gain experience using modern equipment;

- a modern training park of power equipment paid for by local businesses was created

for the practical training of specialists in the field of electric power, electrical engineering and electromechanics;

- innovative educational and scientific laboratories “Training Accounting” and “Training Bank” were created to form practical skills and abilities in the field of banking services and accounting;

- a certified soil-agrochemical laboratory was established, which conducts monitoring of soil fertility of the region and provides the first jobs of university graduates;

- the scientific park of Mykolayiv NAU Agroperspektyva was created, in order to introduce into production the latest scientific and technical developments, to prove the choice of technological solutions and full implementation of the Program of Innovative Investment Projects; Integration of Agrarian Education, Science, Production of Mykolayiv NAU.

Implementation of the Program of Innovative Investment Projects "Integration of Education, Science, Production" has enabled to create, in cooperation with business, modern innovative platforms for acquiring practical skills by students on agricultural technology, seed production, irrigated agriculture, etc.

In 2014, with the support of the Israeli company, Irrigator, scientists of the university developed and implemented the project; Modern Drip Irrigation within the fields of Training, Scientific and Practical Centre of the University. This made it possible to carry out works on vegetable crop variety testing from companies such as France, Italy, Spain, Japan, the USA, Israel, the Netherlands, Switzerland (Clause, Nunhems, Singenta, Nickerson-Zwaan, Sakata, Bejo, TaciSeed) for the amount of \$30,000. International Field Days, and Scientific and Practical Conferences were held as a result of the research.

The American company, Monsanto, has invested \$700,000 in the innovative project “Modern Irrigation of the Land of the Scientific-Practical Center of Mykolaiv NAU” for the cultivation of hybrid maize seeds on an area of 277 hectares. On this educational and scientific site, there was practical training on the selection and seeding program of more than 600 university applicants. With the cooperation of leading selection centers of Ukraine such as the Selection and Genetics Institute, the Myroniv Institute of Wheat (named after V.Remeslo, V.Yuryev) the Insti-

tute of Plant Production, the Institute of Irrigated Agriculture, the All-Ukrainian Research Institute of Selection, and the Bila Tserkva Breeding and Research Station, gives future specialists an opportunity to master the modern technologies of grain cereal cultivation.

For managers and specialists of agricultural enterprises of the Southern region during 2013-2017, seven International and National Field Days on technology for the cultivation of grain cereal crops, sorghum, and vegetable and melon cultures was conducted on experimental fields of the University. According to the results of crop variety testing, the University published *Winter Wheat Varieties for the Ukrainian Steppe Reference Book*.

As a result, notables such as The Minister of Agrarian Policy and Food of Ukraine, the President of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, heads of the Mykolayiv region, heads of departments of Ministry of Education and Science of Ukraine and Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, State Institutions of Scientific-Methodical Center “Agroosvita”, rectors, and deans of agrarian educational institutions, leading domestic and foreign breeders, scientists and entrepreneurs became familiar with the results of the work on the experimental fields of the University, which were recognized by the Ministry of Education and Science of Ukraine as the best among agrarian higher education institutions.

The dual form of education implies the use of the latest scientific advances, innovations and, technologies not only for university science and production but also for the achievements of academic science. In our opinion, the most successful organizational form of cooperation is Training-Scientific-Production Consortium of Agrarian Institutions of Higher Education, research institutions and manufacturing enterprises of Ukraine. Eight scientific institutions, and institutions of higher education as well as 22 well-known enterprises responded to our proposals on this issue, among which TOV SP Pivdenna Ahrarno-Eksportna Kompaniya (PAEK) (JV Southern Agrarian and Export Company), TOV S-Rostok (LLC S-Rostok), DP DH Rekonstruktsiya (State Research Enterprise Reconstruction), DH Askaniys'ke (Research Enterprise Askaniys'ke), TOV Zoloty Kolos (LLC Golden Spool), TOV Ahroflahman (LLC Agroflagman), Industrial Group UPEC (Kharkiv). The Minister of Education and Science of Ukraine L. Grynevych,

President of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine Y. Gadzalo, Head of Mykolayiv Regional State Administration O. Savchenko, and people's deputies took part in the events of the occasion of the signing the Memorandum on the creation of the Educational Scientific and Production Consortium Pivdenny.

The dual form of education has found recognition and support of national producers and the implementation of international cooperation programs. In 2017, Mykolayiv National Agrarian University and the Mennonite Economic Development Association signed a Memorandum of understanding. The practical implementation of the Memorandum was the participation of our university in Ukrainian horticulture business development project (UHBDP).

This grant program is financed by Global Affairs of Canada (GAC) and Mennonite Economic Development Association (MEDA). The purpose of this program is to give an opportunity to university students to gain practical skills at modern agrarian enterprises, to motivate talented young people for employment. The departure days of practical training are conducted, the competition "The best ploughman" is held, the tutorial is published, the exhibition and round tables are organized, the thematic lectures are delivered, and research and practical conferences are held.

Introduction of the dual studies elements in Mykolayiv National Agrarian University showed it greatly improves the university students' practical training level, forms and develops their professional competencies, assists the process of adaptation to their professional activity, provides an equilibrium of specialists in the labor market. Different forms of dual studies are realized at the university level: agointernship, days of practical training, Days of the Field, conferences, trainings, seminars, round tables, competitions for university students, webinars, meetings, festivals, career and jobs fairs and others.

Enterprises of the region are actively involved in the educational process of Mykolayiv National Agrarian University. Productive structures take direct part in the development of individual curricula and approve the programs of dual studies, working curricula of specialties, graphics of educational process, plans of affairs in ensuring educational process and estimate general and professional university

students' competencies. The approved graphics of educational process include the order of theoretical studies on the base of university with practical training in the working conditions. Periodicity of order is different and depends on the program of studies, material and technical base, natural conditions etc.

In 2017 the Educational-scientific Institute of Economy and Management of Mykolaiyv National Agrarian University started a pilot introduction of the dual form of education in training specialists, and university students specializing in Accounting and Taxation signed the agreement with the University and with the well-known Agricultural Partnership South Agrarian-Export Company (Pivdenna Ahrarno-Eksportna Kompanija) regarding dual form of studies lasting for two months in the second term. The students are given positions in their specialty rotating every three weeks in the workplace. Students solve the tasks of analytical-accounting for proper salary, and will work in positions on the company's staff.

The results of our monitoring of regional labor markets and employers' requests showed the necessity of gradual adaptation of state orders in higher educational establishments to the labor market requirements in Mykolayiv region and providing agrarian enterprises with skilled specialists, achievement of stable dynamics and fixing. Necessity of further increase of agrarian production as a real sector of economy, renewal and preservation of personnel, development of regional higher education and science - all of these factors became the groundwork for development by the University on behalf of the head of Mykolaiyv region council the suggestions to the Program of socioeconomic development of Mykolayiv region in 2018-2020 (chapter "Innovative development of agroindustrial complex in the region") and, in particular, the propositions for forming human capital as strategic resource of the economical growth in agrarian sector of economy in Mykolayiv region (further the Propositions are given). The aim of these propositions is to provide the agrarian sector of regional economy with competent personnel who will be able to organize a highly productive, effective and resources-saving production in the conditions of innovative development. The main tasks for achieving this aim are:

- the development of social partnership and social responsibility of all subjects in the region in the context of providing the development of education, intellectual potential and reproduction of human capital;
- involving the potential employers in the educational process;
- creating the flexible training, personnel re-training and advanced training system, in accordance with the necessity of innovative development of industry on the basis of monitoring and strategy of development of rural territories, agroindustrial production, labor market requests;
- providing the regional order of specialists` training who are of great necessity in the region in specialities of: Agronomy, Agroengineering, Electrical Power Engineering, Electrical Equipment and Electromechanics, Accounting and Taxation, Technology of Producing and Processing of Livestock Products, "Finance, Banking and Insurance, Economy, Management, Public Management and Administration, Geodesy and Land Management with the obligatory labor by the graduating student from university and the regional order for no

- less than three years in rural areas or in urban villages;
- improvement of training quality and efficiency of work in fixing the graduating students from higher educational establishments by hiring on terms of targeted training according to the regional order and optimization of adaptation terms of young specialists in the workplace;
- optimization of agrarian education structure by the improvement of education, science and production integration;
- development, working out and the distribution of new forms and technologies of educational activity (distance education, dual studies and others);
- stabilization of material and technical base of professional education and higher educational establishments by involvement of state facilities, regional budget and business structures money for providing with the necessary educational-laboratory equipment and agricultural technique.

The offered directions of skilled potential development in agrarian sector is shown in Figure 1.

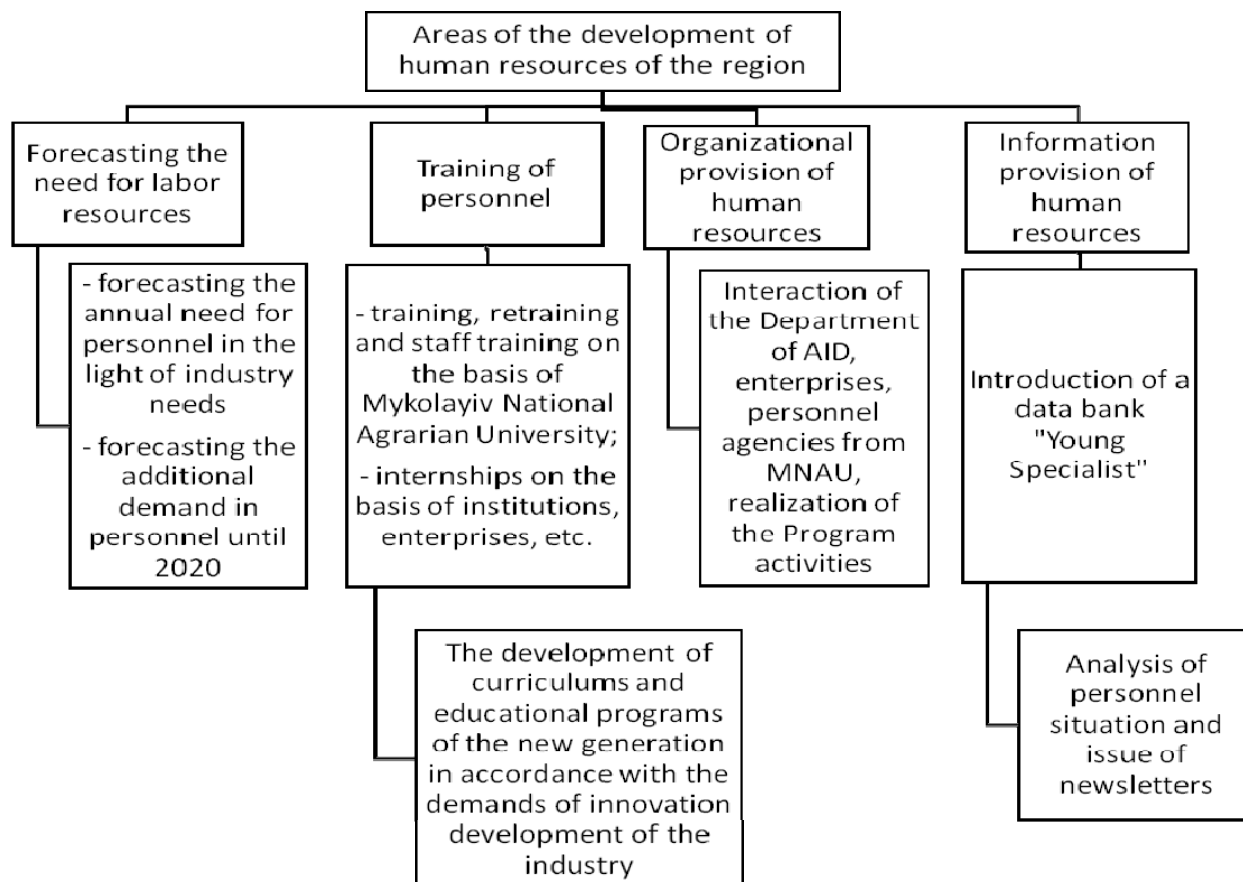
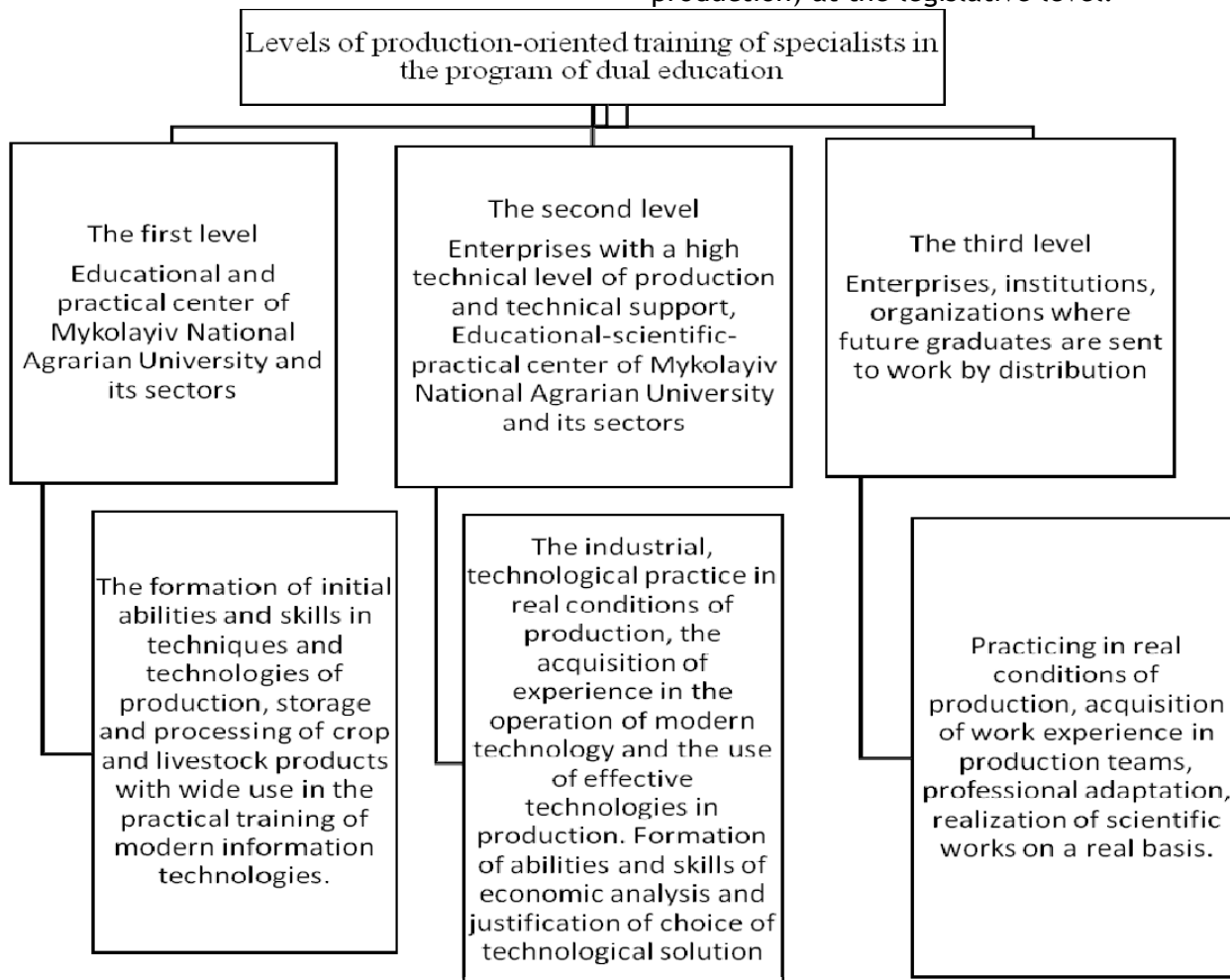

Figure 1. The development of personnel potential of the agrarian sector of the economy of Mykolayiv region

* Source: author.

During the development of curricula and educational programs, it is necessary to take into account the production-oriented training of specialists according to the dual form of obtaining education (Figure 2).

To approve the possible incentives for entrepreneurs which make a significant contribution to the development of dual education (for example, the cost of training specialists to include to the cost of production) at the legislative level.

Figure 2. Training of specialists in the dual form of education for Mykolayiv region

* Source: author.

The implementation of the Measures was predicated on the principles of public/private partnership of the Mykolayiv Regional State Administration, enterprises, institutions, organizations, and Mykolayiv National Agrarian University, with clear delimitation of powers and responsibility of all participants of the Measures. The main sources of financing of the Measures are the funds of the state and regional budgets, enterprises, institutions, organizations and other investors. The implementation of the measures on formation of human capital as a strategic resource of the agrarian sector of economic growth of the Mykolayiv region economy will promote:

- creation of the system and conditions for the preparation, formation of a new generation of highly educated professionals who

have creative thinking, are able to comprehensively solve problems, who can assess the situation and realize sustainable dynamic and breakthroughs in economic development;

- providing the agricultural sector of the region with professional personnel, and focus them on the production;

- reducing of the outflow of skilled personnel from the countryside;

- provisioning by means of a regional order for the return of young people who have received education and training in the countryside;

- raising the educational level of managerial personnel employed in the production;

- increasing the share of qualified managers and specialists in the organizations of

economically active age group up to the age of 31;

- improving the quality of training specialists and optimizing the timing of their adaptation in professional activities;
- preservation of regional higher education and science;
- providing support and development of intellectual and creative potential through lifelong education and training.

Thus, the further activity of the Mykolayiv NAU is to continuously improve and consolidate the dual form of education as a strategically important and acting as one of the effective mechanisms for integrating university science and practical training in the learning process. The introduction of dual training in the training of specialists is a means of professional socialization of rural youth giving it the best opportunities for a prestigious job market qualification.

Conclusions.

1. Dual studies ensures the adjustment of equality in rights partnership of higher educational establishments, of professional-technical education, of employers and of university students with the aim of students gaining the experience of practical use of the theoretical knowledge and their adaptation to the terms of the real professional activity in the fields of economy. Experience of Mykolayiv National Agrarian University proves that introduction of dual education in training specialists is the guarantee of improving the quality of specialists' training while taking into account the employers' requirements.

2. Integration into the European educational space requires stabilization of strategic

partnership between higher educational establishments, scientific research establishments, enterprises and organizations with the aim of harmonization of productive, scientific and educational spheres in the process of skilled personnel's training. We consider the most successful organizational form is the Educational-scientific-productive Consortium of agrarian higher educational agrarian establishments, of scientific research establishments and of productive enterprises in Ukraine.

3. The results of monitoring the regional labor market and employers' requests proved the necessity of gradual adaptation of state orders in higher educational establishments according to the requirements of labor market in Mykolayiv region and providing the enterprises of agrarian industrial complex in Mykolayiv region with skilled specialists, achievement of stable dynamics and hiring them on agricultural enterprises. While taking this fact into consideration, the University has formulated the propositions for forming human capital as strategic resource of the economical growth in agrarian sector of economy in Mykolayiv region in the context of general suggestions to the Program of socioeconomic development of Mykolayiv region in 2018-2020.

4. We consider that dual form education should be determined at the legislative level. It is efficient to define the status of tutor with providing the salary and suitable incentives for businesspersons, who make a significant contribution to the development of dual studies.

Literature

1. Благініна С. З досвіду Німеччини: забезпечення якості освіти в минулому і в наш час. *Вища школа*. 2017. № 9. С. 87-99.
2. Впровадження елементів дуальної освіти в систему вищої освіти в Україні. *Маркетинг в Україні*. 2016. № 6. С. 48-52.
3. Jim Woodhill. Capacities for Intuition Innovation: Complexity Perspective. *IDS Bulletin*. May 2010. V.41, N 3. P. 47-59.
4. Гадзало Я. М. Про реформування аграрної науки на інноваційній основі. *Економіка АПК*. 2015. № 12. С. 5-12.
5. Державна стратегія регіонального розвитку України на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>.
6. Дзвінчук Д., Петренко В. Україна на зламі: прогнози майбутнього вищої освіти й суспільства. *Вища школа*. 2017. № 3. С. 12-21.
7. Druker P. F. Post-Capitalist Society. New-York : Harper Business, 1993. 232 p.

References

1. Blahinina, S. (2017). Z dosvidu Nimechchyny: zabezpechennia yakosti osvity v mynulomu i v nash chas [From experience of Germany: providing quality of education in the past and present time]. *Vyshcha shkola*, 9, pp. 87-99 [In Ukrainian].
2. Vprovadzhennia elementiv dualnoi osvity v systemu vyshchoi osvity v Ukraini [Introduction of elements of dual education in the higher education system in Ukraine]. (2016). *Marketing v Ukraini*, 6, pp. 48-52 [In Ukrainian].
3. Woodhill, J. (2010). Capacities for intuition innovation: complexity perspective. *IDS Bulletin*, 41, No 3, pp. 47-59 [In English].
4. Hadzalo, Ya.M. (2015). Pro reformuvannia ahromoi nauky na innovatsiinii osnovi [On the reformation of agrarian science on innovative basis]. *Ekonomika APK*, 12, pp. 5-12 [In Ukrainian].
5. Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku Ukrainy na period do 2020 roku : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 06.08.2014 r. # 385 [State strategy of regional development of Ukraine up to 2020: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine form 6.08.2014, No. 385]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. VR Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF> [In Ukrainian].

8. Дуальна освіта для сільського господарства - німецький досвід та рекомендації для України. URL: <http://www.agroosvita.com/>.
9. Іщенко Т. Д. Фахове навчання в системі безперервної аграрної освіти : навч. посіб. Київ : Аграрна освіта, 2000. 242 с.
10. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 р. № 1437-р. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1437>.
11. Концепція розвитку Миколаївського національного аграрного університету на період 2016-2022 рр. Миколаїв : МНАУ, 2016. 44 с.
12. Лилик С. Система дуальної освіти: чи можливий німецький досвід для України? *Маркетинг в Україні*. 2013. № 6. С. 44-50. URL : <http://uam.in.ua/rus/projects/marketing-in-ua/arhive.php>.
13. Міжнародний форум «Принципи дуальної освіти: можливості впровадження в систему освіти в Україні». *Маркетинг в Україні*. 2015. № 3. С. 54-59. URL : <http://uam.in.ua/rus/projects/marketing-in-ua/arhive.php>.
14. Мілл У. Дуальне навчання: досвід Німеччини *Маркетинг в Україні*. 2016. № 6. С. 53-62.
15. Ніколаєнко С. Аграрна освіта і наука в Україні в умовах євроінтеграції: проблеми та виклики. *Вища школа*. 2015. № 11-12. С. 19-28.
16. Офіційний сайт Міністерства молоді та спорту України. URL : <http://dmsu.gov.ua/index/ua/material/30229>.
17. Постоян Т. Г. Дуальна система навчання в умовах галузевої кластеризації. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 2. С. 374-382.
18. Проект Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти. URL : <https://mon.gov.ua>.
19. Резолюція конференції «Дуальна освіта як відповідь на виклики, що стоять перед сучасною системою української освіти», 18-19 вересня 2014 р. *Маркетинг в Україні*. 2014. № 5. С. 67- 69. URL : <http://uam.in.ua>.
20. Сіренко Н. М., Мельник О. І. Розвиток інноваційного підприємництва в аграрному секторі економіки України : [монографія]. Миколаїв, 2016. 243 с.
21. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р.
22. Щербак Л. Досвід управління системою професійно-технічної освіти у Федеративній республіці Німеччині та його ефективність. URL : <http://www.inwent-vet.org.ua/pdf/ukr/>.
23. Хоменко М. П., Ткачук О. М. Стан і прогностичні тенденції розвитку аграрної освіти в умовах модернізації вищої освіти та сучасних вимог ринку праці. *Проблеми освіти : наук. зб.* Київ : Інститут інноваційних технологій й змісту освіти МОН України, 2007. Вип. 53. 132 с.
24. Шибанін В. С. Інноваційно орієнтований університет: теорія і практика створення. *Економіст*. 2012. № 2. С. 11-13.
25. Шибанін В. С. Інтеграція аграрної освіти, науки і виробництва як основа підготовки сучасних кадрів для АПК. *Економіка АПК*. 2016. № 11. С. 5-14.
26. Шибанін В. С. Наукове забезпечення інноваційного розвитку АПК як пріоритетний напрям діяльності аграрного університету. *Економіка АПК*. 2014. № 7. С. 19-25.
27. Шибанін В.С. Освіта та наука як рушійні фактори інноваційного розвитку аграрної сфери України. *Економіка АПК*. 2010. № 3. С. 94-98.
6. Dzinchuk, D., & Petrenko, V. (2017). *Ukraina na zlami: prohnozy maibutnoho vyshchoi osvity y suspilstva [Ukraine at the break: projections for the future of higher education and society]*. *Vyshcha shkola*, 3, pp. 12-21 [In Ukrainian].
7. Druker, P.F. (1993). *Post-Capitalist Society*. New-York: Harper Business [In English].
8. Dualna osvita dlia silskoho hospodarstva - nimetskyi dosvid ta rekomendatsii dlia Ukrainy [Dual education for agriculture - German experience and recommendations for Ukraine]. *NMTs "Ahroosvita"*. Retrieved from: <http://www.agroosvita.com> [In Ukrainian].
9. Ishchenko, T.D. (2000). *Fakhove navchannia v systemi bezpererвної ahrarnoi osvity : navchalnyi posibnyk [Professional training in the system of continuous agrarian education: tutorial]*. Kyiv: Ahrarna osvita [In Ukrainian].
10. Kontsepsiia Derzhavnoi tsilovoi prohramy rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky na period do 2020 roku : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.12.2015 r. # 1437-r. [Concept of the State target program for a development of the agrarian sector of economy up to 2020: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine form 30.12.2015, No. 1437-r.]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy". VR Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1437> [In Ukrainian].
11. Kontsepsiia rozvytku Mykolaivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu na period 2016-2022 rr. [The concept of development of Mykolaiv National Agrarian University for the period 2016-2022]. (2016). Mykolaiv: MNAU [In Ukrainian].
12. Lylyk, S. (2013). *Systema dualnoi osvity: chy mozhlyvyi nimetskyi dosvid dlia Ukrainy? [System of dual education: Is German experience possible for Ukraine?]*. *Marketynh v Ukraini*, 6, pp. 44-50. Retrieved from: <http://uam.in.ua/rus/projects/marketing-in-ua/arhive.php> [In Ukrainian].
13. Mizhnarodnyi forum «Pryntsyipy dualnoi osvity: mozhlyvosti vprovadzhenntia v systemu osvity v Ukraini [International forum "Principles of dual education: the possibilities of introduction into the education system in Ukraine"]». (2015). *Marketynh v Ukraini*, 3, pp. 54-59. Retrieved from: <http://uam.in.ua/rus/projects/marketing-in-ua/arhive.php> [In Ukrainian].
14. Mill, U. (2016). *Dualne navchannia: dosvid Nimechchyny [Dual education: German experience]*. *Marketynh v Ukraini*, 6, pp. 53-62 [In Ukrainian].
15. Nikolaienko, S. (2015). *Ahrarna osvita i nauka v Ukraini v umovakh yevrointehratsii: problemy ta vyklyky [Agrarian education and science in Ukraine in terms of euro-integration: problems and challenges]*. *Vyshcha shkola*, 11-12, pp. 19-28 [In Ukrainian].
16. *Ukrainskyi pakt zarady molodi - 2020 [Ukrainian Pact for Youth - 2020]*. *Official website of the Ministry of Youth and Sport of Ukraine*. Retrieved from: <http://dmsu.gov.ua/index/ua/material/30229> [In Ukrainian].
17. Postoian, T.H. (2015). *Dualna systema navchannia v umovakh haluzevoi klasteryzatsii [Dual system of education in terms of Branch clustering]*. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 2, pp. 374-382 [In Ukrainian].
18. *Proekt Kontsepsii pidhotovky fakhivtsiv za dualnoiu formoiu zdobuttia osvity [Draft Concept of training specialists for the dual form of education]*. *Ministry of Science and Education of Ukraine*. Retrieved from: <https://mon.gov.ua> [In Ukrainian].
19. *Rezoliutsiia konferentsii "Dualna osvita yak vidpovid na vyklyky, shcho stoiat pered suchasnoiu systemoiu ukrainskoi osvity" [Resolution of the conference "Dual education as a response to the challenges faced by the modern system of Ukrainian education"]*. (2014). *Marketynh v Ukraini*, 5, pp. 67-69. Retrieved from: <http://uam.in.ua> [In Ukrainian].
20. Sirenko, N.M., & Melnyk, O.I. (2016). *Rozvytok innovatsiinoho pidpriemnytstva v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy : monohrafiia [Development of innovative entrepreneurship in the agrarian sector of the Ukrainian economy: monograph]*. Mykolaiv [In Ukrainian].

21. Stratehiia rozvytku ahrarnoho sektora ekonomiky na period do 2020 roku : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 zhovtnia 2013 r. # 806-r. [Strategy for a development of the agrarian sector of economy up to 2020: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 17.10.2013, No. 806-r.]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. VR Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua> [In Ukrainian].

22. Shcherbak, L. (n.d.). *Dosvid upravlinnia systemoiu profesiino-tekhnicnoi osvity u Federatyvniy respublitsi Nimechchyni ta yoho efektyvnist [Experience in managing the system of vocational and technical education in the Federal Republic of Germany and its effectiveness]*. Retrieved from: <http://www.inwent-vet.org.ua/pdf/ukr> [In Ukrainian].

23. Khomenko, M.P., & Tkachuk, O.M. (2007). Stan i prohnostychni tendentsii rozvytku ahrarnoi osvity v umovakh modernizatsii vyshchoi osvity ta suchasnykh vymoh rynku pratsi [Status and prospective tendencies of agrarian education development in conditions of modernization of higher education and modern labor market requirements]. *Problemy osvity : nauk. zb. Kyiv: Instytut innovatsiinykh tekhnolohii y zmistu osvity MON Ukrainy*, 53, p. 132 [In Ukrainian].

24. Shebanin, V.S. (2012). Innovatsiino oriientovanyi universytet: teoriia i praktyka stvorennia [Innovatively oriented university: the theory and practice of creation]. *Ekonomist*, 2, pp. 11-13 [In Ukrainian].

25. Shebanin, V.S. (2016). Intehratsiia ahrarnoi osvity, nauky i vyrobnytstva yak osnova pidhotovky suchasnykh kadriv dlia APK [Integration of agrarian education, science and production as basis of modern training for AIC]. *Ekonomika APK*, 11, pp. 5-14 [In Ukrainian].

26. Shebanin, V.S. (2014). Naukove zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku APK yak priorytetnyi napriam dialnosti ahrarnoho universytetu [Scientific support of innovative development of AIC as a priority direction of agrarian university activity]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 19-25 [In Ukrainian].

27. Shebanin, V.S. (2010). Osvita ta nauka yak rushiini faktory innovatsiinoho rozvytku ahrarnoi sfery Ukrainy [Education and science as key factors of innovative development of the agrarian sector of Ukraine]. *Ekonomika APK*, 3, pp. 94-98 [In Ukrainian].

Шебанін В.С. Дуальна форма освітньої підготовки висококваліфікованих фахівців для аграрної сфери України

Мета статті - розкрити сутність і значення дуальної форми здобуття освіти у професійній підготовці висококваліфікованих фахівців з урахуванням досвіду його впровадження у Миколаївському національному аграрному університеті.

Методика дослідження. Методи: гносеологічний, системний підхід, порівняльного аналізу, індуктивний та дедуктивний підхід.

Результати дослідження. Розкрито сутність і значення дуальної форми здобуття освіти у професійній підготовці висококваліфікованих фахівців. Висвітлено особливості запровадження дуального навчання у Миколаївському національному аграрному університеті. Показано, що впровадження дуальної форми здобуття освіти у є запорукою підвищення якості підготовки фахівців з урахуванням вимог роботодавців. Обґрунтовано, що дуальна форма здобуття освіти передбачає використання найновіших наукових досягнень, інноваційних розробок і технологій не лише університетської науки і виробництва, а й досягнень академічної науки. Найбільш вдалою організаційною формою співпраці визначено Навчально-науково-виробничий консорціум аграрних закладів вищої освіти, науково-дослідних установ та виробничих підприємств України. Доведено, що впровадження елементів дуального навчання реально підвищує рівень практичної підготовки здобувачів вищої освіти, формує ї розвиває у них фахові компетенції, сприяє процесу адаптації до професійної діяльності, забезпечує рівновагу між попитом та пропозицією фахівців на ринку праці.

Елементи наукової новизни. За результатами проведеного моніторингу регіонального ринку праці та запитів роботодавців визначено необхідність поступового приведення державного замовлення у закладах вищої освіти до потреб ринку праці у Миколаївській області й забезпечення підприємств аграрної сфери кваліфікованими фахівцями, досягнення стійкої динаміки і закріплення. Визначено коло основних завдань, вирішення яких дасть можливість забезпечити аграрний сектор економіки Миколаївської області компетентними кадрами, здатними організувати високопродуктивне, ефективне й ресурсощадне виробництво в умовах інноваційного розвитку.

Практична значущість. Обґрунтовано напрями розвитку кадрового потенціалу аграрного сектору економіки Миколаївської області. Доведено, що при розробленні навчальних планів і освітніх програм необхідно враховувати виробничо-орієнтовану підготовку фахівців за програмою дуальної форми здобуття освіти. Розроблено заходи з формування людського капіталу як стратегічного ресурсу економічного зростання аграрного сектору економіки Миколаївської області в контексті загальних пропозицій до Програми соціально-економічного розвитку Миколаївської області на 2018-2020 рр. Визначено, що впровадження дуального навчання у підготовці фахівців є засобом професійної соціалізації сільської молоді, надаючи їй найкращі можливості для отримання престижної на ринку праці кваліфікації. Рис.: 2. Бібліогр.: 27.

Ключові слова: дуальна форма здобуття освіти, агропромисловий комплекс, університет, інтеграція, соціалізація, професійна діяльність, консорціум, кадровий потенціал.

Шебанін В'ячеслав Сергійович - доктор технічних наук, професор, академік НААН, ректор, Миколаївський національний аграрний університет (м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9)
E-mail: rector@mnpau.edu.ua

Шебанин В.С. Дуальная форма образовательной подготовки высококвалифицированных специалистов для аграрной сферы Украины

Цель статьи - раскрыть сущность и значение дуальной формы образования в профессиональной подготовке высококвалифицированных специалистов с учетом опыта ее внедрения в Николаевском национальном аграрном университете.

Методика исследования. Методы: гносеологический, системный подход, сравнительный анализ, индуктивный и дедуктивный подход.

Результаты исследования. Раскрыты сущность и значение дуального обучения в профессиональной подготовке высококвалифицированных специалистов. Освещены особенности внедрения дуального обучения в Николаевском национальном аграрном университете. Показано, что внедрение дуального обучения является залогом повышения качества подготовки специалистов с учетом требований работодателей. Обосновано, что дуальная форма образования предусматривает использование новейших научных достижений, инновационных разработок и технологий не только университетской науки и производства, но и достижений академической науки. Наиболее удачной организационной формой сотрудничества является Учебно-научно-производственный консорциум аграрных высших учебных заведений, научно-исследовательских учреждений и производственных предприятий Украины. Доказано, что внедрение элементов дуального обучения реально повышает уровень практической подготовки студентов, формирует и развивает у них профессиональные компетенции, способствует процессу адаптации к профессиональной деятельности, обеспечивает равновесие между спросом и предложением специалистов на рынке труда.

Элементы научной новизны. По результатам проведенного мониторинга регионального рынка труда и запросов работодателей определена необходимость постепенного приведения государственного заказа в учреждениях высшего образования в соответствие с потребностями рынка труда в Николаевской области и обеспечения предприятий аграрной сферы квалифицированными специалистами, достижения устойчивой динамики и закреплению. Определен круг основных задач, решение которых позволит обеспечить аграрный сектор экономики Николаевской области компетентными кадрами, способными организовать высокопроизводительное, эффективное и ресурсосберегающее производство в условиях инновационного развития.

Практическая значимость. Обоснованы направления развития кадрового потенциала аграрного сектора экономики Николаевской области. Доказано, что при разработке учебных планов и образовательных программ необходимо учитывать производственно-ориентированную подготовку специалистов по программе дуальной формы получения образования. Разработаны мероприятия по формированию человеческого капитала как стратегического ресурса экономического роста аграрного сектора экономики Николаевской области в контексте общих предложений в Программу социально-экономического развития Николаевской области на 2018-2020 гг. Установлено, что внедрение дуального обучения в подготовке специалистов является средством профессиональной социализации сельской молодежи, предоставляя ей лучшие возможности для получения престижной на рынке труда квалификации. Илл.: 2. Библиогр.: 27.

Ключевые слова: дуальная форма образования, агропромышленный комплекс, университет, интеграция, социализация, профессиональная деятельность, консорциум, кадровый потенциал.

Шебанин Вячеслав Сергеевич - доктор технических наук, профессор, академик НААН, ректор, Николаевский национальный аграрный университет (г. Николаев, ул. Георгия Гонгадзе, 9)
E-mail: rector@mnaui.edu.ua

The article has been received 20.02.2018

Revision: 26.02.2018

Бібліографічний опис для цитування :

Shebanin V. S. Dual form of education in the training of highly qualified specialists for the agrarian sphere of Ukraine. *Економіка АПК*. 2018. № 3. С. 13 – 23.

* * *

**О.В. КРУГЛЯК, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник, докторант**

Формування високопродуктивних молочних стад як чинник підвищення ефективності виробництва молока

Мета статті - здійснити оцінку технологічного рівня вирощування ремонтного молодняку великої рогатої худоби молочного напрямку продуктивності у племінних господарствах України та вплив цього чинника на ефективність ведення галузі.

Методика дослідження. Дослідження проводились на даних форми №7-мол «Звіт про результати бонітування великої рогатої худоби молочних і молочно-м'ясних порід» за 2016 рік, що характеризують рівень розвитку племінної частини поголів'я корів семи спеціалізованих молочних і молочно-м'ясних порід великої рогатої худоби у 271 племінних господарствах України, із використанням статистичних методів.

Результати дослідження. Обґрунтовано висновок, що економічний потенціал молочного скотарства залежить від дотримання оптимальних параметрів інтенсивного вирощування, живої маси і віку телиць при першому осіменінні. Встановлено, що найвищий рівень молочної продуктивності корів-первісток (вище 8,0 тис. кг молока за 305 днів закінченої лактації) досягнуто в стадах, де середньодобовий приріст телиць у віковий період 0-12 місяців досяг рівня - 820-850 г. Доведено, що дотримання указаних параметрів є передумовою формування високопродуктивних молочних стад, в яких підвищення ефективності виробництва молока забезпечуватиметься скороченням непродуктивних витрат на утримання ремонтного молодняку і зростанням чистого доходу від реалізації більших обсягів молока.

Елементи наукової новизни. Досліджено сучасний стан технологічного рівня вирощування ремонтного молодняку великої рогатої худоби молочного напрямку продуктивності в племінних господарствах України та вплив даного фактору на ефективність ведення галузі. Встановлено, що у досліджуваних стадах показники росту та розвитку третини ремонтного молодняку не відповідають мінімальним вимогам затвердженого стандарту племінного молочного скотарства. Тому заходи щодо підвищення ефективності організації й управління технологічними процесами в умовах племінних господарств потребують детальнішого вивчення.

Практична значущість. Реалізація заходів щодо інтенсивного вирощування племінних телиць дасть змогу зменшити непродуктивні витрати на утримання телиць в середньому на 4,8 тис. грн на 1 голову, рівень молочної продуктивності корів при цьому підвищиться на 1101-1234 кг, що забезпечить 6011-6738 грн додаткових надходжень від реалізації молока. Табл.: 3. Рис.: 2. Бібліогр.: 14.

Ключові слова: молочне скотарство, ефективність, порода, продуктивність, телиця, окупність.

Кругляк Ольга Володимирівна - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, докторант, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: ovokrug@gmail.com

Постановка проблеми. Управління галузю молочного скотарства ускладнюється специфікою його ведення, оскільки основним виробничим засобом є біологічний об'єкт, стан якого, умови розвитку, утримання тощо мають іноді вирішальне значення на показники результативності. Особливу увагу в процесі дослідження організаційних та економічних аспектів розвитку галузі необхідно приділити ролі біологічних чинників формування ефективності виробничих процесів.

Одним із найважливіших критеріїв ефективності функціонування підприємств галузі

молочного скотарства є рівень надою на одну корову. Наразі у вітчизняних племінних стадах найбільш продуктивними є тварини порід зарубіжної селекції - швіцької (удій за 305 днів лактації - 8380 кг), голштинської (8071 кг); серед вітчизняних порід - корови українських чорно- та червоно-рябих молочних порід (відповідно 6743 і 6626 кг) [3].

Фенотиповий прояв продуктивних ознак є наслідком взаємодії спадкової основи організму (генотипу) з умовами навколишнього середовища, в яких він росте і розвивається. Тому можливість реалізації генетичного потенціалу продуктивності тварин кожної породи визначають такі елементи технології: рівень вирощування молодняку, спосіб

утримання та рівень годівлі корів, показники відтворення й ветеринарного забезпечення тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рядом дослідників, серед яких М. З. Басовський, В. П. Буркат, В. І. Власов, В. П. Коваленко [7], Я. Н. Данилків, М. В. Зубець [4], Ю. Ф. Мельник [8], Й. З. Сірацький [4, 11], Т. П. Шкурко [12], Є. І. Федорович [11], встановлено, що вища інтенсивність приросту живої маси телиць, особливо в період від народження до 6-ти міс. (800-900 г) і в перший рік життя (780-800 г), є одним із способів формування високої молочної продуктивності тварин.

Зокрема, у практиці США, Великобританії, Франції та інших країн [2] широко використовують інтенсивне вирощування телиць і осіменяють їх у віці 14-15 міс. за умови досягнення ними 80-85 % живої маси та 95-97 % висоти у холці дорослих корів на час їхнього отелення (24-25 міс.).

Дослідженнями Г. Д. Ілляшенко [5] на 697 коровах новоствореної української червоної молочної породи, що отелились упродовж 10 років, визначено, що корови вказаної породи реалізували найвищу молочну продуктивність за першу, третю та кращу лактації (6242, 7465 і 7916 кг молока відповідно) за умови їх першого осіменіння в 14,5-15-місячному віці та досягненні ними живої маси 420-439 кг.

За даними Асоціації тваринників Ізраїлю [9, с. 46], де молочна продуктивність корів становить 11-12 тис. кг, у цій країні практикується інтенсивне вирощування телиць голштинської породи, 85,3 % від поголів'я яких запліднюють у віці 13-15 міс., 11,8 % - у 16-18 міс., та лише 2,9 % поголів'я телиць - після 18 міс.

Таким чином, результати дослідження багатьох учених підтверджують, що впровадження в практику інтенсивного вирощування та вибір оптимального часу осіменіння ремонтних телиць дає змогу комплектувати племінні стада первістками з високим потенціалом продуктивності, плодовитості та тривалості господарського використання,

що є передумовами формування економічно вигідних стад. У такому разі для цілей ефективного управління розвитком галузі племінного молочного скотарства питання дотримання оптимальних параметрів направленої вирощування ремонтних телиць набуває значної актуальності.

Мета статті - здійснити оцінку технологічного рівня вирощування ремонтного молодняка великої рогатої худоби молочної напрямку продуктивності в племінних господарствах України та вплив цього чинника на ефективність ведення галузі.

Дослідження проводили на даних форми № 7-мол «Звіт про результати бонітування великої рогатої худоби молочних і молочно-м'ясних порід» за 2016 рік, що характеризують рівень розвитку племінної частини поголів'я корів семи спеціалізованих молочних і молочно-м'ясних порід великої рогатої худоби у 271 племінному господарстві України.

Виклад основних результатів дослідження. Аналіз звітів про результати бонітування великої рогатої худоби молочної напрямку продуктивності у племінних господарствах України показав, що нинішній рівень вирощування ремонтних телиць недостатній (табл. 1). Середній показник живої маси телиць у досліджуваних стадах переважає мінімальні вимоги затвердженого стандарту племінного молочного скотарства [6], що є результатом направленої вирощування 65,4 % поголів'я телиць. Третина тварин потенційно не здатна досягти високого рівня продуктивності, економічні втрати можуть сягнути 10 % від чистого доходу від реалізації молока.

У племінних стадах великої рогатої худоби найчисельнішої української чорно-рябої молочної породи (табл. 2) лише 22 господарства, або 17,6 % від досліджуваних, забезпечують інтенсивне вирощування ремонтних телиць (середньодобовий приріст телиць у віковий період 0-12 міс. на рівні 820-850 г) і осіменяють їх у віці 14-15 міс. (рис. 1).

1. Рівень вирощування ремонтних телиць у племінних стадах України станом на 01.01.2017 р.

Порода; число стад (N); поголів'я корів, гол. (n)	Надій*, кг	Показники розвитку ремонтних телиць у різні вікові періоди						
		вік, міс.	кількість телиць, гол.	середня жива маса однієї голови, кг	жива маса телиць згідно із стандартом породи**, кг	кількість телиць вище стандарту породи		середньодобовий приріст за період, г
						гол.	%	
Українська чорно- ряба молочна по- рода (N=170) n=62149	6606	6	22116	177,0	170	13909	62,9	796,7
		12	21104	302,3	284	14861	70,4	737,8
		18	16791	407,7	380	11824	70,4	685,0
Українська черво- но-ряба молочна порода (N=66) n=23587	6359	6	11647	176,0	175	5279	45,3	781,4
		12	9058	297,3	288	5495	60,1	726,0
		18	6785	405,7	385	4256	62,7	683,2
Українська черво- на молочна поро- да (N=16) n=5942	5963	6	2378	168,3	160	1696	71,3	755,5
		12	2212	287,7	262	1591	71,9	697,8
		18	1499	385,2	355	1058	70,5	643,5
Голштинська по- рода (N=17) n=10171	8160	6	4434	188,9	175	3272	73,9	842,7
		12	3463	327,3	288	2825	81,6	806,3
		18	2127	427,3	385	1530	77,5	720,1
Симентальська порода (N=17) n=3940	5959	6	1022	183,4	170	542	53,0	796,7
		12	767	307,5	284	497	64,7	689,4
		18	895	426,4	380	516	57,6	660,5
Швіцька порода (N=1) n=1001	8256	6	282	180	165	275	97,5	807,6
		12	214	350	269	206	96,3	711,1
		18	267	493	365	267	100,0	794,4
Білоголова укра- їнська порода (N=1) n=300	4988	6	147	154	140	130	88,4	675,8
		12	153	259	235	132	86,3	624,6
		18	177	340	325	155	87,5	564,8

* Молочна продуктивність пробонітованих корів за 305 днів останньої (у 2016 р.) лактації.

** Згідно з Інструкцією з бонітування великої рогатої худоби молочних і молочно-м'ясних порід, затвердженої наказом Міністерства аграрної політики України від 30 грудня 2003 року № 477 [6, с. 18].

Джерело: Власні дослідження автора, виконано на основі даних форми № 7-мол «Звіт про результати бонітування великої рогатої худоби молочних і молочно-м'ясних порід» за 2016 рік (271 племінне господарство України).

2. Дотримання технології вирощування телиць української чорно-рябої молочної породи у племінних стадах України станом на 01.01.2017 р.

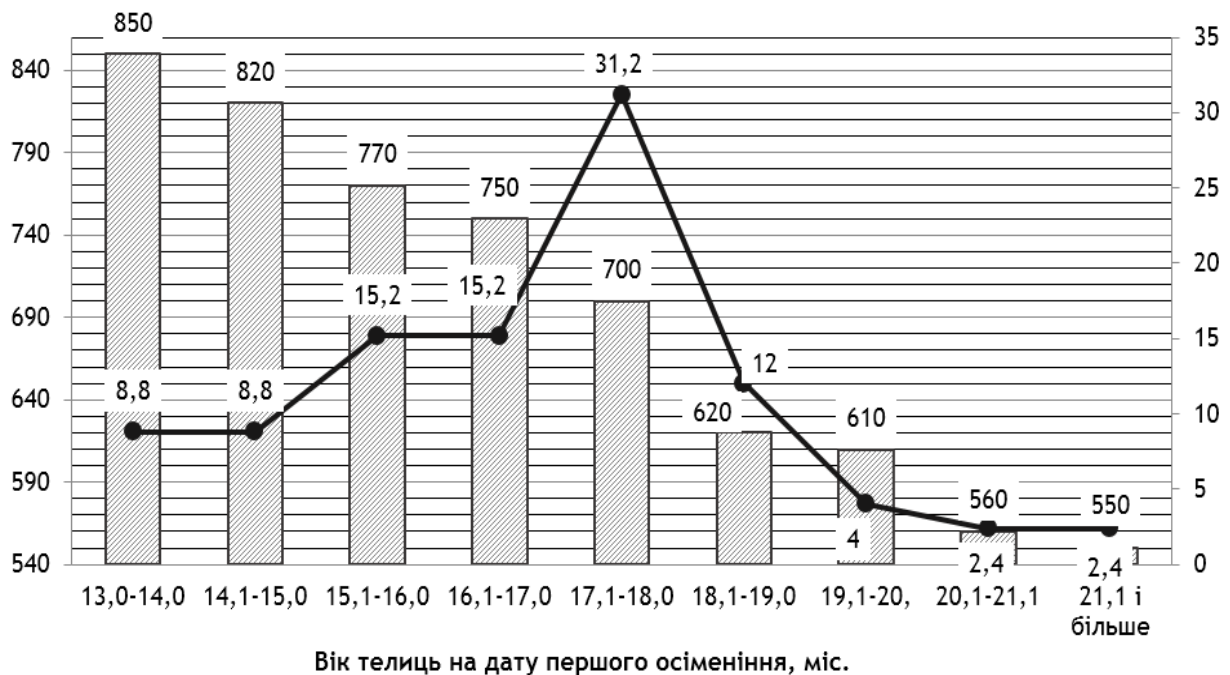
Розвиток телиць		Вік телиць на дату першого осіменіння, міс.	Обсяг впровадження	
середньодобовий приріст у віці 0-12 міс., г	жива маса на дату осіменіння, кг		число стад	у % від загальної кількості стад
Інтенсивний рівень вирощування ремонтних телиць				
850	376	13,0-14,0	11	8,8
820	388	14,1-15,0	11	8,8
Всього	-	-	22	17,6
Достатній рівень вирощування ремонтних телиць				
770	387	15,1-16,0	19	15,2
750	391	16,1-17,0	19	15,2

700	389	17,1-18,0	39	31,2
Всього	-	-	77	61,6
Недостатній рівень вирощування ремонтних телиць				
620	389	18,1-19,0	15	12,0
610	385	19,1-20,0	5	4,0
560	380	20,1-21,0	3	2,4
550	388	21,1 і більше	3	2,4
Всього	-	-	26	20,8
Всього			125	100,0

Джерело: Власні дослідження автора, виконано на основі даних форми № 7-мол «Звіт про результати бонітування великої рогатої худоби молочних і молочно-м'ясних порід» за 2016 рік (125 племінних господарств України з розведення великої рогатої худоби української чорно-рябої молочної породи).

Середньодобовий
приріст у віці
0-12 міс., г

Питома вага
стада у загальній
кількості стад, %

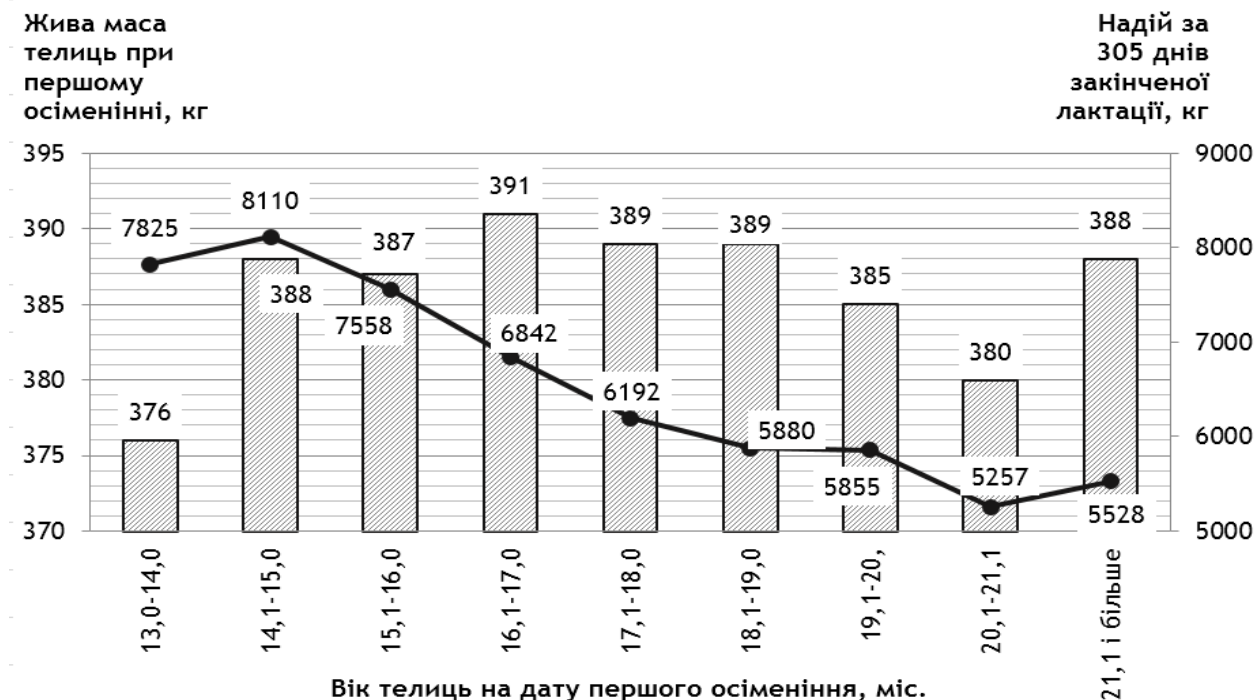
Рис. 1. Обсяг впровадження інтенсивної технології вирощування ремонтних телиць української чорно-рябої молочної породи у підконтрольних племінних стадах

Джерело: Власні дослідження автора, виконано на основі даних форми № 7-мол «Звіт про результати бонітування великої рогатої худоби молочних і молочно-м'ясних порід» за 2016 рік (125 племінних господарств України з розведення великої рогатої худоби української чорно-рябої молочної породи).

У цих стадах, завдяки дотриманню технологічних вимог щодо вирощування ремонтних телиць, досягнуто найвищого рівня молочної продуктивності корів-первісток (рис. 2), що є одним із чинників ефективного ведення племінного молочного скотарства. Серед них - племінний завод (ПЗ) «Степной» Запорізької області, середня продуктивність корів в якому за 2016 р. становила 9708 кг, де осіменяють телиць у 13-місячному віці за досягнення ними живої маси 385 кг і забезпечують отелення у віці 24,5 міс. У СТОВ АФ «Маяк» Черкаської області середній надій від 206 корів українсь-

кої чорно-рябої молочної породи становив 8898 кг, вік першого осіменіння телиць живою масою 380-400 кг сягав 14-15 міс.

Серед племінних господарств з розведення української червоно-рябої молочної породи інтенсивне вирощування ремонтних телиць впроваджено, зокрема, у ПАТ «Підсереднє» Харківської області із продуктивністю дійного стада у 2016 р. чисельністю 488 гол. на рівні 9179 кг, в якому перше осіменіння телиць живою масою 365 кг у віці 15,5 міс. забезпечує одержання перших їх отелень у 26-27-місячному віці.

Рис. 2. Рівень молочної продуктивності корів-первісток української чорно-рябої молочної породи у підконтрольних племінних стадах залежно від живої маси та віку телиць при першому осіменінні

Джерело: Власні дослідження автора, виконано на основі даних форми № 7-мол «Звіт про результати бонітування великої рогатої худоби молочної і молочно-м'ясних порід» за 2016 рік (125 племінних господарств України з розведення великої рогатої худоби української чорно-рябої молочної породи).

З даних табл. 2 видно, що у багатьох племінних господарствах з розведення української чорно-рябої молочної породи (77 підприємств, 61,6 %) вирощування телиць здійснюється на рівні 700-770 г середньодобових приростів і осіменіння проводиться у 16-18 – місячному віці. Значна частина підприємств (26 стад, 20,8 %) проводить екстенсивне вирощування телиць (620-550 г середньодобовий приріст), внаслідок якого перше осіменіння відбувається у 19-21-місячному віці й пізніше.

Підтвердженням цього є рекомендації провідних зарубіжних фахівців, які встановили, що оптимальним періодом першого

осіменіння телиць є вік 14-16 міс. [1, с. 64]. Нетелі, жива маса яких у віці 24 міс. переважає ровесниць на 100 кг і більше, протягом терміну їх подальшої експлуатації можуть виробити на 2500 кг молока більше, що забезпечить власнику, окрім прискореного генетичного прогресу, близько 290 дол. США додаткового прибутку [14].

Згідно з дослідженнями спеціалістів Королівської школи ветеринарних досліджень Великобританії [13], раннє запліднення телиць, як і вік першого отелення (+9,5 міс. до дати запліднення), дає змогу власникові скоротити термін окупності інвестицій (табл. 3).

3. Показники інвестиційної привабливості молочного скотарства Великобританії залежно від віку першого отелення корів

Показник	Вік першого отелення, міс.			
	22-23	24-25	26-28	32-36
Отелення, що потребують допомоги, %	17	17	27	67
Ймовірність досягнення коровою віку 5 років, %	86	62	41	33
Надій за 5 років життя, т	25,031	20,395	16,671	8,029
Собівартість вирощування, тис. фунтів (£)	1,171	1,171	1,227	1,503
Період окупності інвестицій, лактацій	2,4	2,4	2,9	3,1

Джерело: [13].

Організація інтенсивного вирощування ремонтного молодняку у вітчизняних племінних стадах потребує усунення найбільш

істотних недоліків у технології, серед яких основними є порушення умов його утримання, обмеженість рівня кормової бази, недо-

статні зооветеринарний контроль та обслуговування працівниками ферми [10, с. 291]. Реалізація заходів щодо інтенсивного вирощування племінних телиць дасть змогу прискорити їх статеве дозрівання та осіменіння на 4-5 міс. А також дасть можливість зменшити непродуктивні витрати на утримання телиць у середньому на 4,8 тис. грн на голову. За даними Державної служби статистики України, рівень молочної продуктивності корів при цьому підвищується на 1101-1234 кг, що забезпечить 6011-6738 грн додаткових надходжень від реалізації молока. Середня ціна реалізації молока сільськогосподарськими підприємствами у 2016 р. становила 5,46 грн/ц.

Висновки. Економічний потенціал молочного скотарства залежить від дотримання оптимальних параметрів інтенсивного вирощування, живої маси і віку телиць при першому осіменінні. У досліджуваних ста-

дах показники росту та розвитку третини ремонтного молодняку не відповідають мінімальним вимогам затвердженого стандарту племінного молочного скотарства. У племінних стадах української чорно-рябої молочної породи тільки 17,6 % від загальної кількості господарств забезпечують інтенсивне вирощування ремонтних телиць.

Найвищий рівень молочної продуктивності корів-первісток (понад 8,0 тис. кг молока за 305 днів закінченої лактації) досягнуто у стадах, де середньодобовий приріст телиць у віковий період 0-12 міс. доведено до рівня 820-850 г. Дотримання вказаних параметрів є передумовою формування високопродуктивних молочних стад, де підвищення ефективності виробництва молока буде забезпечено за рахунок скорочення непродуктивних витрат на утримання ремонтного молодняку і зростання чистого доходу від реалізації більших обсягів молока.

Список бібліографічних посилань

1. *Ваттйо М.* Техническое руководство по производству молока. Воспроизводство и генетическая селекция / Международный институт по исследованию и развитию молочного животноводства им. Бабкока. Мадисон, 1996. 184 с.
2. *Гавриленко М.* Вимоги до росту і розвитку племінних телиць. *Пропозиція*. 2001. №8. С. 80-81.
3. *Державний реєстр суб'єктів племінної справи у тваринництві за 2016 рік / ДП «Головний науково-виробничий селекційно-інформаційний центр у тваринництві Інституту розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН».* URL: [http:// animalbreedingcenter.org.ua/derjplemreestr](http://animalbreedingcenter.org.ua/derjplemreestr) (дата звернення: 18.10.2017).
4. *Зубець М. В., Сірацький Й. З., Данилків Я. Н.* Вирощування ремонтних телиць. К.: Урожай, 1993. 136 с.
5. *Ілляшенко Г. Д.* Зв'язок молочної продуктивності корів з живою масою і віком при першому осіменінні. *Розведення і генетика тварин*. Вип. 54. 2017. С. 45-50.
6. *Інструкція з бонітування великої рогатої худоби молочних і молочно-м'ясних порід; Інструкція з ведення племінного обліку в молочному і молочно-м'ясному скотарстві.* К.: «ППНВ», 2004. 76 с.
7. *Крупномасштабная селекция в животноводстве / Басовский Н. З., Буркат В. П., Власов В. И., Коваленко В. П.; под. ред. Н.З. Басовского.* Киев: Україна, 1994. 376 с.
8. *Мельник Ю. Ф.* Залежність продуктивності худоби української червоно-рябої молочної породи від спадкових і паратипових факторів: автореф. дис. ... канд. с.-г. наук: 06.02.01 / Інститут розведення і селекції тварин. Чубинське, 2000. 19 с.
9. *Мирский, Моше.* Молочная промышленность Израиля. 2004. 56 с.
10. *Наукові основи агропромислового виробництва Чернігівської області / І. В. Гриник, А. Г. Бардаков, Ю. О. Бакун та ін.* Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2004. 344 с.
11. *Сірацький Й., Федорович Є.* Правила вирощування високопродуктивного ремонтного молодняку. *Пропозиція*. 2000. № 7. С. 70-71.

References

1. *Vattio, M.* (1996). *Tehnicheskoe rukovodstvo po proizvodstvu moloka. Vosproizvodstvo i geneticheskaja selekcija [Technical manual for milk production. Reproduction and genetic selection].* Mezhdunarodnyj institut po issledovaniju i razvitiju molochnogo zhivotnovodstva im. Babkoka. Madison [In Russian].
2. *Havrylenko, M.* (2001). *Vymohy do rostu i rozvytku plemnykh telyts [Requirements for the growth and development of tribal heifers].* *Propozytsiya*, 8, pp. 80-81 [In Ukrainian].
3. *Derzhavnyi reiestr subiektiv plemynnoi spravy u tvarynyntsvi za 2016 rik [State register of subjects of breeding activity in livestock for 2016].* (2017). *DP "Holovnyi naukovyrovobnychi selektsiino-informatsiyni tsentr u tvarynyntsvi Instytutu rozvedennia i henetyky tvaryn imeni M.V. Zubtsia NAAN"*. Retrieved from: [http:// animalbreedingcenter.org.ua/derjplemreestr](http://animalbreedingcenter.org.ua/derjplemreestr) [In Ukrainian].
4. *Zubets, M.V., Siratskyi, Y.Z., & Danylkiv, Ya.N.* (1993). *Vyroshchuvannia remontnykh telyts [Growing of heifers].* Kyiv: Urozhai [In Ukrainian].
5. *Illiashenko, H.D.* (2017). *Zv'язok molochnoi produktyvnosti koriv z zhyvoiu masoiu i vikom pry pershomu osimeninni [Connection of milk productivity of live weight and age cows at the first insemination].* *Rozvedennia i henetyka tvaryn*, 54, pp. 45-50 [In Ukrainian].
6. *Instruktsiia z bonituvannia velykoi rohatoi khudoby molochnykh i molochno-miasnykh porid; Instruktsiia z vedennia plemynnoho obliku v molochnomu i molochno-miasnomu skotarstvi [Instruction on the boning of cattle of dairy and dairy-meat breeds; Instruction on keeping breeding accounting in dairy and dairy cattle breeding].* (2004). Kyiv: "PPNV" [In Ukrainian].
7. *Basovskij, N.Z., Burkat, V.P., Vlasov, V.I., & Kovalenko, V.P.* (1994). *Krupnomasshtabnaja selekcija v zhivotnovodstve [Large-scale selection in livestock breeding].* N.Z. Basovskij (Ed.). Kyiv [In Russian].
8. *Melnyk, Yu.F.* (2000). *Zalezhnist produktyvnosti khudoby ukrainskoi chervono-riaboi molochnoi porody vid spadkovykh i paratypovykh faktoriv [Dependence of productivity of livestock of Ukrainian red-rye dairy breeds on hereditary and atypical factors].* *Extended abstract of candidate's thesis.* Chubynske [In Ukrainian].
9. *Mirskij, M.* (2004). *Molochnaja promyshlennost' Izrailja [Dairy industry in Israel]* [In Russian].

12. Шкурко Т. П. Продуктивне використання корів молочних порід: монографія. Дніпропетровськ: ІМА Пресс, 2009. 240 с.

13. Dairy herd health & productivity service / Royal (Dick) School of Veterinary Studies Easter Bush Veterinary Centre. Roslin, Midlothian, UK. URL: <https://www.ed.ac.uk/files/imports/fileManager/Heifer%20rearing%20handout.pdf> (дата звернення: 27.12.2017).

14. Growing heifers - Readers' Note. The benefits of good heifer management. URL: https://www.dpi.nsw.gov.au/_data/assets/pdf_file/0005/162356/growing-heifers-2.pdf (дата звернення: 27.12.2017).

10. Hrynyk, I.V., Bardakov, A.H., Bakun, Yu.O. et al. (2004). *Naukovi osnovy ahropromysloвого vyrobnytstva Chernihivskoi oblasti [Scientific fundamentals of agricultural production in Chernihiv region]*. Chernihiv: RVK "Desnianska Pravda" [In Ukrainian].

11. Siratskyi, Y., & Fedorovych, Ye. (2000). *Pravyla vyroshchuvannya vysokoproduktyvnoho remontnoho molodniaku [Rules for growing of high-productivity repair young animals]*. *Propozytsiia*, 7, pp. 70-71 [In Ukrainian].

12. Shkurko, T.P. (2009). *Produktyvne vykorystannia koriv molochnykh porid: monohrafiia [Productive use of dairy cows: monograph]*. Dnipropetrovsk: IMA Press [In Ukrainian].

13. Dairy herd health & productivity service (n.d.). *Royal (Dick) School of Veterinary Studies Easter Bush Veterinary Centre*. Roslin, Midlothian, UK. Retrieved from: <https://www.ed.ac.uk/files/imports/fileManager/Heifer%20rearing%20handout.pdf> [In English].

14. The benefits of good heifer management. *Growing heifers - Readers' Note*. Retrieved from: https://www.dpi.nsw.gov.au/_data/assets/pdf_file/0005/162356/growing-heifers-2.pdf [In English].

Kruglyak O.V. Formation of highly productive dairy herds as a factor of increasing the milk production efficiency

The purpose of the article is to evaluate the technological level of the heifers rearing in dairy farms Ukraine and an impact of this factor on the dairy farming efficiency.

Research methodology. *The research has been conducted on the data of the form No.7-mol "Report on the results of boning cattle of dairy and dairy and meat breeds" in 2016, which characterize the level of development of seven specialized dairy and dairy-meat breeds cattle in 271 breeding farms of Ukraine, using statistical methods.*

Research results. *According to the results of the study, it has been substantiated that the economic potential of dairy cattle breeding depends on the observance of optimal parameters of intensive growth, live weight and age of heifers during the first insemination. It has been established that the highest level of milk productivity cows at first calving (up to 8,000 kg of milk for 305 days of complete lactation) was achieved in herds, where the average daily gain of heifers was on 820-850 g in the age of 0-12 months. There has been proved that the observance of the indicated parameters is a prerequisite for the formatting of highly productive dairy herds, in which an increase in milk production efficiency would be achieved by reducing the unproductive costs of heifers' keeping and growing of income volume.*

Elements of scientific novelty. *The present state of the technological level of the heifers rearing in dairy farms of Ukraine and an impact of this factor on the dairy farming efficiency has been investigated. There has been established that the existing level of heifers' repair is not sufficient. In the studied herds, the growth and development rates of a third of young animals do not meet the minimum requirements of the approved standard of dairy cattle breeding. In this regard, it is necessary to deepen the detailed study of measures that will improve the efficiency of organization and management of technological processes in the conditions of breeding farms.*

Practical significance. *By implementing measures for intensive breeding heifers, it is possible to increase the level of milk productivity of herd by 1101-1234 kg, net income from milk sales to 6011-6738 UAH, reduce the unproductive costs for maintaining heifers by an average by 4.8 thousand UAH per a cow. Tabl.: 3. Figs.: 2. Refs.: 14.*

Keywords: dairy cattle breeding, efficiency, breed, productivity, heifer, payback.

Kruglyak Olga Volodymyrivna - candidate of economic sciences, senior research fellow, competitor for doctor's degree, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)
E-mail: ovokrug@gmail.com

Кругляк О. В. Формирования высокопродуктивных молочных стад как фактор повышения эффективности производства молока

Цель статьи - осуществить оценку технологического уровня выращивания ремонтного молодняка крупного рогатого скота молочного направления продуктивности в племенных хозяйствах Украины и влияние этого фактора на эффективность ведения отрасли.

Методика исследования. *Исследования проводились на данных формы №7-мол «Отчет о результатах бонитировки крупного рогатого скота молочных и молочно-мясных пород» по 2016 г., характеризующие уровень развития племенной части поголовья коров семи специализированных молочных и молочно-мясных пород крупного рогатого скота в 271 племенных хозяйствах Украины, с использованием статистических методов.*

Результаты исследования. *Обоснован вывод, что экономический потенциал молочного скотоводства зависит от соблюдения оптимальных параметров интенсивного выращивания, живой массы и возраста телок при первом осеменении. Установлено, что высокий уровень молочной продуктивности коров-первотелок (выше 8,0 тыс. кг молока за 305 дней законченной лактации) достигнуто в стадах, где среднесуточный прирост телок в возрастной период 0-12 месяцев достиг уровня - 820-850 г. Доказано, что соблюдение указанных параметров является условием формирования высокопродуктивных молочных стад, в которых повышение эффективности производства молока будет обеспечиваться сокращением непроизводительных расходов на содержание ремонтного молодняка и ростом чистого дохода от реализации больших объемов молока.*

Элементы научной новизны. *Исследовано современное состояние технологического уровня выращивания ремонтного молодняка крупного рогатого скота молочного направления продуктивности в племенных хозяйствах Украины и влияние данного фактора на эффективность ведения отрасли. Установлено, что в исследуемых стадах показатели роста и развитости трети ремонтного молодняка не соответствуют минимальным требованиям утвержденного стандарта племенного молочного скотоводства. Поэтому меры по повышению эффективности организации и управления технологическими процессами в условиях племенных хозяйств требуют более детального изучения.*

Практическая значимость. *Реализация мероприятий по интенсивному выращиванию племенных телок позволит снизить непроизводительные затраты на содержание телок в среднем на 4,8 тыс. грн на 1 голову, уровень молочной продук-*

ктивности коров при этом повышается на 1101-1234 кг, что обеспечит 6011-6738 грн дополнительных поступлений от реализации молока. Табл.: 3. Илл.: 2. Библиогр.: 14.

Ключевые слова: молочное скотоводство, эффективность, порода, производительность, телка, окупаемость.

Кругляк Ольга Владимировна - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, докторант, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)
E-mail: ovokrug@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 06.02.2018 р.

Фахове рецензування: 10.02.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Кругляк О. В. Формування високопродуктивних молочних стад як чинник підвищення ефективності виробництва молока. *Економіка АПК*. 2018. № 3. С. 24 – 31.

*

УДК 631.153:330.3

О.А. ПЕТРИЧЕНКО, кандидат економічних наук, доцент

Розвиток сировинної бази молокопродуктового підкомплексу АПК України

Мета статті - встановити шляхи та етапи забезпечення розвитку молокопродуктового підкомплексу в умовах динамічних змін і ринкових трансформацій.

Методика дослідження включає графічні методи для встановлення динаміки, аналізу й синтезу, визначення шляхів і встановлення етапів розвитку молочного скотарства в динаміці, індексний метод - для встановлення факторів впливу на розвиток сировинної бази молокопродуктового підкомплексу.

Результати дослідження. Визначено періоди екстенсивного й інтенсивного розвитку молочного скотарства, станів рецесії й стагнації, етапи прогресивного й регресивного розвитку з окресленням перспектив інтенсифікації науково-технічного та інноваційного розвитку сировинної бази молокопродуктового підкомплексу.

Елементи наукової новизни обґрунтовано на теоретичних положеннях розвитку економічних систем в умовах технологічних, соціально-економічних трансформацій та адаптаційних очікувань, кількісних й якісних змін у молочному скотарстві, визначенні шляхів і етапів у розвитку сировинної бази молокопродуктового підкомплексу.

Практична значущість. Розглянуто теоретико-методичні положення слугують орієнтиром для переходу галузі молочного скотарства до вищого технологічного рівня, що в подальшому сприятиме прогресивному розвитку сировинної бази молокопродуктового підкомплексу. Табл.: 1. Рис.: 3. Бібліогр.: 10.

Ключові слова: молокопродуктовий підкомплекс, молочне скотарство, динаміка, розвиток, прогрес, регрес, стагнація, рецесія.

Петриченко Олександр Анатолійович - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри аналізу та статистики, Вінницький національний аграрний університет (м. Вінниця, вул. Сонячна, 3)

E-mail: ursulatko@rambler.ru

Постановка проблеми. Питання розвитку завжди посідало чільне місце в економічних явищах і процесах. Особливого значення воно набуло на переломних етапах господарського поступу, базовими ознаками яких стає вичерпування можливостей економічного зростання, нагальна необхідність реструктуризації й перехід до виробництва вищого технологічного рівня. Якщо у природі розвиток можливий у будь-якому напрямі, то в еконо-

мічному житті його вектор визначається системою цінностей суспільства та дією механізмів ринкового і державного регулювання у конкретному часовому вимірі [5].

Економічний розвиток - це комплексне поняття, що має складну природу. Воно охоплює кількісні й якісні зміни у виробництві, є причиною і наслідком його відтворення. Закон розвитку визначає внутрішньо необхідні, сталі й суттєві зв'язки в економічних явищах і процесах. Рушійною силою його розвитку стають якісні зміни, що вклю-

© О.А. Петриченко, 2018

ктивности коров при этом повышается на 1101-1234 кг, что обеспечит 6011-6738 грн дополнительных поступлений от реализации молока. Табл.: 3. Илл.: 2. Библиогр.: 14.

Ключевые слова: молочное скотоводство, эффективность, порода, производительность, телка, окупаемость.

Кругляк Ольга Владимировна - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, докторант, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)
E-mail: ovokrug@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 06.02.2018 р.

Фахове рецензування: 10.02.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Кругляк О. В. Формування високопродуктивних молочних стад як чинник підвищення ефективності виробництва молока. *Економіка АПК*. 2018. № 3. С. 24 – 31.

*

УДК 631.153:330.3

О.А. ПЕТРИЧЕНКО, кандидат економічних наук, доцент

Розвиток сировинної бази молокопродуктового підкомплексу АПК України

Мета статті - встановити шляхи та етапи забезпечення розвитку молокопродуктового підкомплексу в умовах динамічних змін і ринкових трансформацій.

Методика дослідження включає графічні методи для встановлення динаміки, аналізу й синтезу, визначення шляхів і встановлення етапів розвитку молочного скотарства в динаміці, індексний метод - для встановлення факторів впливу на розвиток сировинної бази молокопродуктового підкомплексу.

Результати дослідження. Визначено періоди екстенсивного й інтенсивного розвитку молочного скотарства, станів рецесії й стагнації, етапи прогресивного й регресивного розвитку з окресленням перспектив інтенсифікації науково-технічного та інноваційного розвитку сировинної бази молокопродуктового підкомплексу.

Елементи наукової новизни обґрунтовано на теоретичних положеннях розвитку економічних систем в умовах технологічних, соціально-економічних трансформацій та адаптаційних очікувань, кількісних й якісних змін у молочному скотарстві, визначенні шляхів і етапів у розвитку сировинної бази молокопродуктового підкомплексу.

Практична значущість. Розглянуто теоретико-методичні положення слугують орієнтиром для переходу галузі молочного скотарства до вищого технологічного рівня, що в подальшому сприятиме прогресивному розвитку сировинної бази молокопродуктового підкомплексу. Табл.: 1. Рис.: 3. Бібліогр.: 10.

Ключові слова: молокопродуктовий підкомплекс, молочне скотарство, динаміка, розвиток, прогрес, регрес, стагнація, рецесія.

Петриченко Олександр Анатолійович - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри аналізу та статистики, Вінницький національний аграрний університет (м. Вінниця, вул. Сонячна, 3)

E-mail: ursulatko@rambler.ru

Постановка проблеми. Питання розвитку завжди посідало чільне місце в економічних явищах і процесах. Особливого значення воно набуло на переломних етапах господарського поступу, базовими ознаками яких стає вичерпування можливостей економічного зростання, нагальна необхідність реструктуризації й перехід до виробництва вищого технологічного рівня. Якщо у природі розвиток можливий у будь-якому напрямі, то в еконо-

мічному житті його вектор визначається системою цінностей суспільства та дією механізмів ринкового і державного регулювання у конкретному часовому вимірі [5].

Економічний розвиток - це комплексне поняття, що має складну природу. Воно охоплює кількісні й якісні зміни у виробництві, є причиною і наслідком його відтворення. Закон розвитку визначає внутрішньо необхідні, сталі й суттєві зв'язки в економічних явищах і процесах. Рушійною силою його розвитку стають якісні зміни, що вклю-

© О.А. Петриченко, 2018

чають вихідні положення, чинники, організаційно-економічні засади, тенденції й перспективи технологічних трансформацій і оновлення його виробництва. Розвиток продукує необхідність адаптації до середовища (адаптаційні очікування). Джерелом розвитку стають внутрішні й зовнішні суперечності економічної системи у ринковому середовищі, які викликають потребу їх розуміння, усвідомленого сприйняття і нагального розв'язання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні питання розвитку економіки як процесу незворотних, закономірних кількісно-якісних змін технологічного способу виробництва у межах економічної системи з визначенням категорії економічного розвитку висвітлює С. В. Мочерний [3, с. 283-285]. Телеологічні орієнтири з аналізом основних напрямів наукових інтересів та організаційно-економічних пріоритетів розвитку молокопродуктового підкомплексу України, структурних змін сировинної бази, проблем переміщення основного обсягу виробництва молока у дрібнотоварний приватний сектор досліджує Л. А. Слатвінська [9, 10]. Стан молокопродуктового виробництва, динаміку виробництва молока за останні п'ять років та напрями застосування фінансових інструментів для підвищення ефективності виробництва молока і молочних продуктів вивчали О. В. Белосвет і Є. С. Лаврова [2]. Формування сировинної бази молокопродуктової галузі на регіональному рівні з окресленням проблем розвитку сировинної бази

переробних підприємств розглядала О. В. Аксьонова [1]. Організаційно-економічні умови функціонування молочного скотарства та формування відносин товаровиробників і споживачів молокопродукції аналізувала Л. С. Іванова [4]. Необхідність диверсифікації сфери заготівель сировини для зростання обсягів молочних продуктів обґрунтував Р. В. Сенів [8].

Мета статті - встановити шляхи та етапи забезпечення розвитку сировинної бази молокопродуктового підкомплексу в умовах динамічних змін і ринкових трансформацій.

Виклад основних результатів дослідження. Процеси розвитку молочного скотарства спираються на міждисциплінарний підхід до вивчення, оскільки розвиток - це складне, багатоступінчасте, доволі суперечливе й пов'язане зі змінами явище, в яке органічно вписується прогрес і регрес, стагнація і рецесія, адаптація і біфуркація, трансформація й модернізація [6, с. 22-23]. Наслідком розвитку молочного скотарства у часі слугують обсяги виробництва молока-сировини в різних категоріях господарств і сільському господарстві у цілому, на які впливають кількість поголів'я і продуктивність корів та структурні зрушення у співвідношенні товаровиробників молочної продукції.

Динаміка поголів'я корів у сільському господарстві України характеризується періодами збільшення (1950-1981 рр.) і зменшення (1981-2016 рр.) численності продуктивного стада (рис. 1).

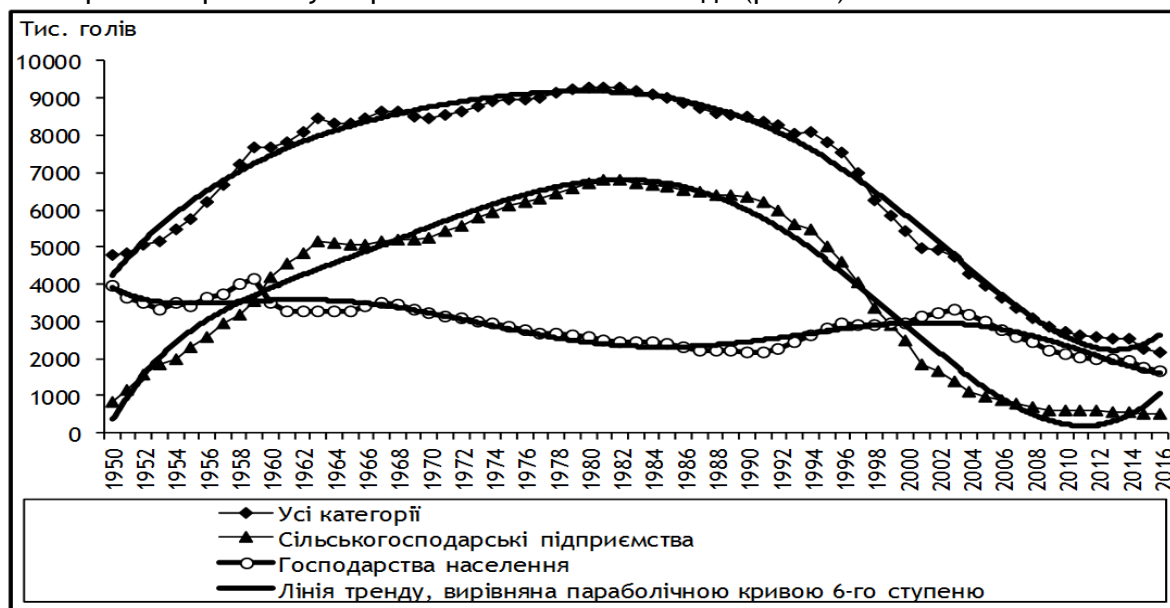

Рис. 1. Динаміка поголів'я корів у сільському господарстві України*

* Джерело [7].

Періоди нарощення і скорочення поголів'я худоби визначаються прогресивними і регресивними змінами у галузі та екстенсивним і інтенсивним виробництвом. При екстенсивному виробництві продуктивність тварин при нарощенні поголів'я залишається незмінною або темпи зростання поголів'я перевищують темпи підвищення продуктивності корів, а при інтенсивному - темпи під-

вищення продуктивності перевищують темпи зростання поголів'я корів.

Загалом продуктивність корів у динаміці має тенденцію до зростання. Якщо у 1950 р. надій на корову становив 1418,7 кг, 1963 р. - 1564,0, 1970 р. - 2214,1, 1980 р. - 2272,8, 1999 р. - 2287,7, то у 2016 р. досяг 4794,2 кг (рис. 2).

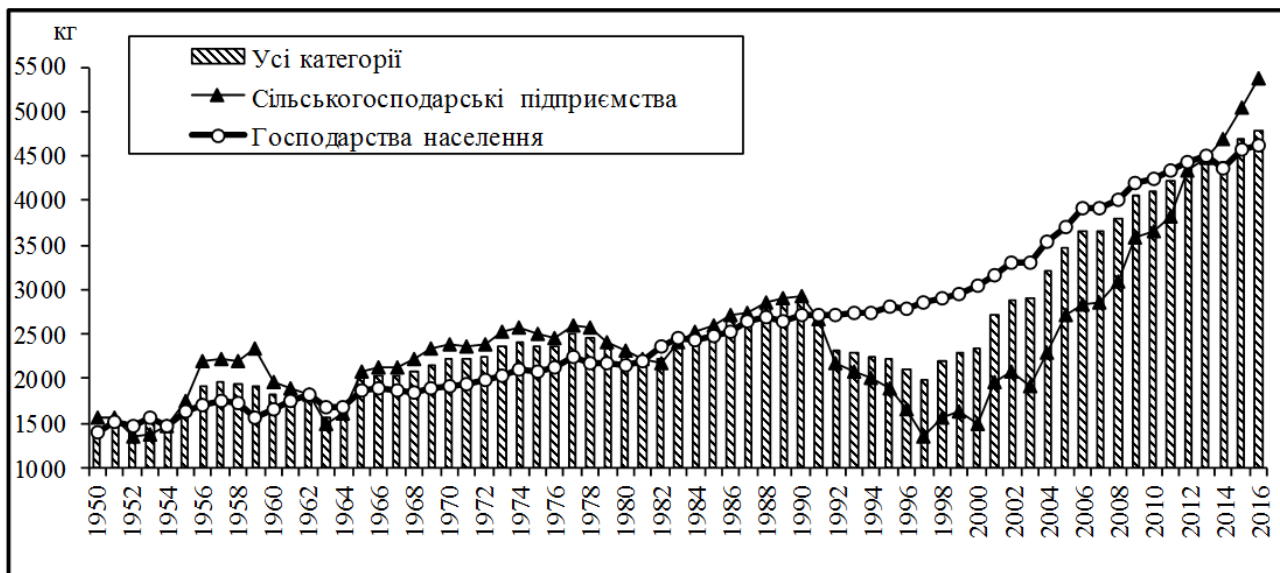

Рис. 2. Продуктивність корів у сільському господарстві України в динаміці

*Джерело [7].

Проте у сільському господарстві у цілому і сільськогосподарських підприємствах продуктивність корів окреслюється періодами рецесії і регресії, а в господарствах насе-

лення відзначається рівномірністю зростання. Зміни у поголів'ї й продуктивності тварин відповідно зумовлюють коливання обсягів виробництва молока (рис. 3).

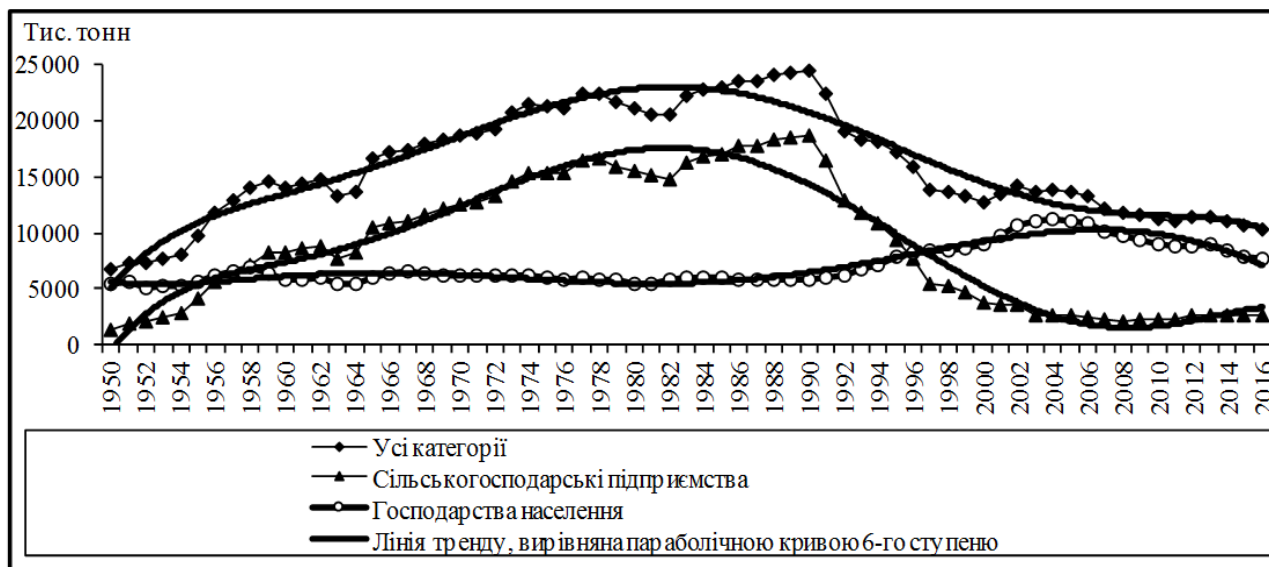

Рис. 3. Динаміка виробництва молока у сільському господарстві України*

* Джерело [7].

Аналіз динаміки поголів'я, продуктивності корів і валового виробництва молока у сільському господарстві України дає змогу

визначити шість періодів у розвитку галузі молочного скотарства (таблиця).

Вплив факторів на виробництво молока в динаміці*

Період	Усі категорії господарств			Сільськогосподарські підприємства			Господарства населення		
	Коефіцієнт зміни виробництва молока	у т.ч. за рахунок		Коефіцієнт зміни виробництва молока	у т.ч. за рахунок		Коефіцієнт зміни виробництва молока	у т.ч. за рахунок	
		зміни поголів'я	зміни продуктивності корів		зміни поголів'я	зміни продуктивності корів		зміни поголів'я	зміни продуктивності корів
1950-2016	1,527	0,452	3,379	2,090	0,608	3,437	1,394	0,419	3,327
1950-1963	1,942	1,761	1,102	5,925	6,228	0,951	1,003	0,826	1,215
1964-1970	1,369	1,013	1,351	1,529	1,030	1,485	1,127	0,987	1,142
1971-1980	1,114	1,085	1,027	1,219	1,242	0,982	0,895	0,814	1,100
1981-1990	1,164	0,904	1,288	1,207	0,912	1,322	1,067	0,891	1,198
1991-1999	0,556	0,697	0,798	0,259	0,469	0,552	1,498	1,342	1,116
2000-2016	0,821	0,399	2,057	0,739	0,204	3,623	0,854	0,562	1,519

*Джерело: Розроблено автором.

З 1950 по 2016 р. виробництво молока у всіх категоріях господарств зросло від 6,8 до майже 10,4 млн т, або на 3,6 млн т. Індекс зміни валового виробництва молока становить $I_{в.в} = I_0 / I_z = 10,4 / 6,8 = 1,527$. Зростання обсягів молокопродукції на 52,7 % при скороченні поголів'я худоби на 2,6 млн гол. ($I_{н.м} 0,452$), або на 54,8 % забезпечила продуктивність корів, що збільшилася майже у 3,4 раза ($I_{пр.к} 3,379$).

Сільськогосподарські підприємства збільшили валове виробництво молока від 1,3 до 2,7 млн т ($I_{в.в} 2,090$), практично у 2,1 раза, при зростанні продуктивності корів на 3800 кг ($I_{пр.к} 3,379$) і зменшенні поголів'я на 3,3 млн гол. ($I_{н.м} 0,608$). Господарства населення за цей період наростили виробництво молока майже на 2,2 млн т ($I_{в.в} 1,394$) за рахунок підвищення продуктивності корів ($I_{пр.к} 3,327$) у 3,3 раза при скороченні поголів'я худоби на 2,3 млн гол. ($I_{н.м} 0,419$), або на 58,1 %.

Нарощення продуктивності корів у всіх категоріях господарств, обумовлено науково-технічним прогресом, інтенсифікацією виробництва, селекційно-генетичними досягненнями, племінним розведенням тварин, що забезпечило підвищення рівня використання генетичного потенціалу тварин, інтенсифікацію виробництва і прогресивний розвиток галузь в динаміці.

Однак для молочного скотарства властиве й екстенсивне виробництво, що спричиняє рецесію, стагнацію та регресивний розвиток. У 1950-1963 рр. поголів'я худоби у сільському господарстві у цілому збільши-

лося на 3,7 млн гол. ($I_{н.м} 1,761$), продуктивність тварин підвищилася на 145 кг ($I_{пр.к} 1,102$), а валове виробництво молока зросло на 6,4 млн т ($I_{в.в} 1,942$). У сільськогосподарських підприємствах поголів'я корів збільшилося на 4,3 млн гол. ($I_{н.м} 6,228$), а надій на корову знизився на 76 кг ($I_{пр.к} 0,951$). Виробництво молока зросло на 6,4 млн т ($I_{в.в} 5,925$). Господарства населення зменшили поголів'я худоби на 0,7 млн гол. ($I_{н.м} 0,826$) і підвищили продуктивність корів на 298 кг ($I_{пр.к} 1,215$), що дало змогу збільшити виробництво молока на 0,018 млн т ($I_{в.в} 1,003$).

Для цього етапу розвитку молочного скотарства характерне екстенсивне виробництво. Нарощення валових надойв молока здійснюється завдяки збільшенню поголів'я худоби при незначному підвищенні продуктивності корів, а галузь перебуває у стані рецесії. Водночас у сільськогосподарських підприємствах зростання виробництва молока забезпечило нарощене поголів'я худоби при зниженні продуктивності корів, що свідчить про стан регресивного розвитку. У господарствах населення зростанню валового виробництва молока сприяло підвищення продуктивності корів при скороченні поголів'я тварин, що вказує на прогресивний розвиток, забезпечений кращою кормовою базою і вищим рівнем організації праці.

За 1964-1970 рр. чисельність худоби у сільському господарстві збільшилася на 0,1 млн гол. ($I_{н.м} 1,013$), продуктивність корів підвищилася на 575 кг ($I_{пр.к} 1,351$), а валово-

ве виробництво молока зросло на 5,0 млн т ($I_{\text{в.в.}} 1,369$). Сільськогосподарські підприємства наростили поголів'я корів на 0,15 млн гол. ($I_{\text{нз.м}} 1,030$) і підвищили їхню продуктивність на 781 кг ($I_{\text{пр.к}} 1,485$), що забезпечило збільшення обсягу виробництва молока на 4,3 млн т ($I_{\text{в.в.}} 1,529$). У господарствах населення поголів'я худоби скоротилося на 0,043 млн гол. ($I_{\text{нз.м}} 0,987$), надій від корови збільшився на 239 кг ($I_{\text{пр.к}} 1,142$), а валове виробництво молока зросло на 0,7 млн т ($I_{\text{в.в.}} 1,127$).

У цей період нарощення обсягів молока у галузі загалом здійснюється завдяки інтенсифікації виробництва сільськогосподарських підприємств, підвищення продуктивності корів за незначного збільшення поголів'я худоби. Зростання валових надоїв молока у господарствах населення при зменшенні поголів'я тварин забезпечило підвищення продуктивності корів. Розвиток молочного скотарства набув ознак прогресивного.

Період 1971-1980 рр. у розвитку молочного скотарства у цілому визначається нарощенням поголів'я на 0,7 млн гол. ($I_{\text{нз.м}} 1,085$), зростанням продуктивності корів на 60 кг ($I_{\text{пр.к}} 1,027$) та обсягів виробництва молока на 2,2 млн т ($I_{\text{в.в.}} 1,114$). У сільськогосподарських підприємствах поголів'я корів збільшилося на 1,3 млн гол. ($I_{\text{нз.м}} 1,242$), їхня продуктивність знизилася на 44 кг ($I_{\text{пр.к}} 0,982$), а валове виробництво молока зросло на 2,8 млн т ($I_{\text{в.в.}} 1,219$). Водночас у господарствах населення дійне стадо скоротилось майже на 0,6 млн гол. ($I_{\text{нз.м}} 0,814$), річні надої на корову збільшилися на 194 кг ($I_{\text{пр.к}} 1,100$), а обсяг виробництва молока зменшився на 0,6 млн т ($I_{\text{в.в.}} 0,895$).

Зростання валового виробництва молока у всіх категоріях господарств шляхом збільшення чисельності корів при незначному підвищенні продуктивності корів свідчить про перехід молочного скотарства на екстенсивне виробництво і стагнацію в галузі. Зниження продуктивності тварин у сільськогосподарських підприємствах вказує на регресивний розвиток, а підвищення надоїв на корову в господарствах населення - на прогресивний розвиток галузі при згортанні виробництва через зменшення поголів'я худоби.

За період 1981-1990 рр. поголів'я корів у сільському господарстві зменшилося на 0,9 млн гол. ($I_{\text{нз.м}} 0,904$), продуктивність тварин зросла на 640 кг ($I_{\text{пр.к}} 1,288$), а валове виробництво молока збільшилося майже на 3,9 млн т ($I_{\text{в.в.}} 1,164$). Сільськогосподарські підприємства скоротили поголів'я на 0,6 млн гол. ($I_{\text{нз.м}} 0,912$), підвищили продуктивність корів на 710 кг ($I_{\text{пр.к}} 1,322$) і збільшили обсяги виробництва молока на 3,5 млн т ($I_{\text{в.в.}} 1,207$). Господарства населення зменшили поголів'я корів на 0,3 млн гол. ($I_{\text{нз.м}} 0,891$), продуктивність корів підвищили на 433 кг ($I_{\text{пр.к}} 1,198$), а валове виробництво молока збільшили на 0,4 млн т ($I_{\text{в.в.}} 1,067$).

Прогресивний розвиток молочного скотарства в усіх категоріях господарств у цей період забезпечено інтенсифікацією виробництва. Проте продуктивність корів у сільськогосподарських підприємствах була на 64 % вищою, ніж у господарствах населення. Поголів'я корів у господарствах населення скорочувалося швидше, ніж у сільськогосподарських підприємствах.

За 1991-1999 рр. поголів'я корів у сільському господарстві скоротилося на 2,5 млн гол. ($I_{\text{нз.м}} 0,697$) при зниженні продуктивності тварин на 575 кг ($I_{\text{пр.к}} 0,798$), що спричинило зменшення обсягів виробництва молока на 11,1 млн т ($I_{\text{в.в.}} 0,556$). Сільськогосподарські підприємства зменшили поголів'я худоби на 3,3 млн гол. ($I_{\text{нз.м}} 0,469$), знизили річний надій на корову на 1317 кг молока ($I_{\text{пр.к}} 0,552$), а обсяги виробництва молока скоротили на 13,9 млн тонн ($I_{\text{в.в.}} 0,259$). У господарствах населення поголів'я корів зросло на 0,7 млн гол. ($I_{\text{нз.м}} 1,342$), продуктивність тварин підвищилася на 307 кг ($I_{\text{пр.к}} 1,116$), а валове виробництво молока завдяки цим чинникам зросло на 2,8 млн т ($I_{\text{в.в.}} 1,498$).

Молочна галузь під час дослідження характеризується кризовими явищами зі скороченням поголів'я корів на 43,3 %, зниженням продуктивності корів на 25,1 %, що спричинило зменшення виробництва молока на 83,4 %, а відповідно й молочних продуктів для населення. Регресивний розвиток молочного скотарства з катастрофічним зменшенням поголів'я і зниженням продуктивності корів у сільськогосподарських під-

приємства співвідносяться з його прогресивним розвитком у господарствах населення. Однак індекс нарощення поголів'я перевищує індекс зростання продуктивності корів.

У період 2000-2016 рр. галузь молочного скотарства зазнає кардинальних змін. Поголів'я скоротилося на 3,3 млн гол. ($I_{пз.м} 0,299$), надій на корову зріс на 2464 кг ($I_{пр.к} 2,057$), валове виробництво молока зменшилося на 2,3 млн т ($I_{в.в} 0,821$). У сільськогосподарських підприємствах кількість корів зменшилася на 2 млн гол. ($I_{пз.м} 0,204$), їх продуктивність зросла на 3885 кг ($I_{пр.к} 3,623$), обсяг виробництва скоротився на 1 млн т ($I_{в.в} 0,739$). Господарства населення зменшили поголів'я на 1,3 млн гол. ($I_{пз.м} 0,562$), підвищили надой на 1578 кг ($I_{пр.к} 1,519$) і знизили валове виробництво молока на 1,3 млн т ($I_{в.в} 0,854$).

Негативним наслідком для молочного скотарства цього періоду стало посилення конкуренції у молочній галузі та неспроможність товаровиробників підвищувати ефективність виробництва і конкурентоспроможність продукції. Сільськогосподарські підп-

приємства почали позбуватися збиткового молочного скотарства. Перехід галузі на промислове виробництво молока з високопродуктивним стадом не компенсував валові надой попередніх періодів. Низькі закупівельні ціни на низькосортне молоко у господарств населення, скорочення чисельності й старіння сільських жителів стали основними причинами їхньої відмови від утримання корів і реалізації молокосировини переробним підприємствам.

Висновки. З шести встановлених етапів динамічному розвитку галузі молочного скотарства лише період 1981-1990 рр. окреслюється прогресом на засадах інтенсифікації виробництва в усіх категоріях господарств, оскільки нарощення обсягів молокопродукції здійснювалося завдяки підвищенню продуктивності корів при скороченні поголів'я. Нині прогрес у розвитку сировинної бази молокопродуктового підкомплексу потребує переведення молочного скотарства на інтенсивний науково-технічний шлях із поступовим переходом галузі на інноваційно-технологічний напрям, що вимагає подальших наукових досліджень.

Список бібліографічних посилань

1. Аксьонова О. В. Формування сировинної бази у молокопродуктивній галузі: регіональний аспект. *Вісник ЖНАЕУ*. 2010. № 1. С. 209-217.
2. Белосвет О. В., Лаврова Є. С. Фінансові інструменти підтримки молокопродуктового підкомплексу АПК: структура та перспективні напрями застосування. URL : http://www.economyandsociety.in.ua/journal/8_ukr/17.pdf.
3. Економічна енциклопедія : в 3-х т. : [редкол.: ...С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. Київ : Академія, 2002. Т. 3. 952 с.
4. Іванова Л. С. Організаційно-економічні засади виробництва молока в Україні. *Економіка та управління АПК*. 2013. Вип. 11 (106). С. 154-159.
5. Петриченко О. А. Економічна сутність і змістовні характеристики категорії «розвиток». *АгроІнКом*. 2012. № 4-6. С. 79-83.
6. Петриченко О. А. Теорія суспільно-економічного розвитку : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2013. 102 с.
7. Петриченко О. А. Управління технологічним розвитком галузі молочного скотарства. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 3 (19). С. 123-134.
8. Сенів Р. В. Особливості використання маркетингу на ринку молока. *Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Гжицького*. 2014. Т. 16. № 3 (60), ч. 5. С. 200-209.
9. Слатвінська Л. А. Організаційно-економічні пріоритети розвитку молокопродуктового підкомплексу України. *Ефективна економіка*. 2016. № 5. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua>.
10. Слатвінська Л. А. Телеологічні орієнтири розвитку молокопродуктового підкомплексу. URL : <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/5598>.

References

1. Aksonova, O.V. (2010). Formuvannya syrovynnoi bazy u molokoproduktivnii haluzi: rehionalnyi aspekt [Formation of the raw material base in the dairy product industry: regional aspect]. *Visnyk ZhNAEU*, 1, pp. 209-217 [In Ukrainian].
2. Bielosviet, O.V., & Lavrova, Ye.S. (2017). Finansovi instrumenty pidtrymky molokoproduktivnoho pidkompleksu APK: struktura ta perspektyvni napriamy zastosuvannya [Financial tools for support of dairy product subcomplex of AIC: structure and perspective directions of appliance]. *Ekonomika i suspilstvo*, 8, pp. 101-106. Retrived from: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/8_ukr/17.pdf [In Ukrainian].
3. Mochernyi, S.V., et al. (Eds.) (2002). *Ekonomichna entsyklopediia : v 3-kh t. [Economic Encyclopedia: 3 volumes]*. Kyiv: Akademiia [In Ukrainian].
4. Ivanova, L.S. (2013). Orhanizatsiino-ekonomichni zasady vyrobnytstva moloka v Ukraini [Organizational and economic principles of milk production in Ukraine]. *Ekonomika ta upravlinnia APK*, 11 (106), pp. 154-159 [In Ukrainian].
5. Petrychenko, O.A. (2012). Ekonomichna sutnist i zmistovni kharakterystyky katehorii „rozvytok” [The economic essence and meaningful characteristics of the category of „development”]. *AhroInKom*, 4-6, pp. 79-83 [In Ukrainian].
6. Petrychenko, O.A. (2013). *Teoriia suspilno-ekonomichnoho rozvytku : monohrafiia [Theory of socio-economic development: monograph]*. Kyiv: NNTs „IAE” [In Ukrainian].
7. Petrychenko, O.A. (2017). Upravlinnia tekhnolohichnym rozvytkom haluzi molochnoho skotarstva [Management of technological development of the dairy industry]. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, 3 (19), pp. 123-134 [In Ukrainian].

8. Seniv, R.V. (2014). Osoblyvosti vykorystannia marketynhu na rynku moloka [Features of marketing usage in the milk market]. *Naukovyi visnyk LNUVMBT imeni S.Z. Gzhytskoho*, V. 16, 3 (60), Ch. 5, pp. 200-209 [In Ukrainian].

9. Slatvinska, L.A. (2016). Orhanizatsiino-ekonomichni priorytety rozvytku molokoproduktivnoho pidkompleksu Ukrainy [Organizational and economic priorities of development of dairy product subcomplex of Ukraine]. *Efektivna ekonomika*, 5. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua> [In Ukrainian].

10. Slatvinska, L.A. (2016). Teleolohichni oriientyry rozvytku molokoproduktivnoho pidkompleksu [Teleological reference points for the development of the dairy product subcomplex]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu*, 11. Retrieved from: <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/5598> [In Ukrainian].

Petrychenko O.A. Development of raw material base of dairy product subcomplex of AIC of Ukraine.

The purpose of the article is to establish the ways and stages of ensuring the development of the dairy product subcomplex in terms of dynamic changes and market transformations.

Research methodology. In the research process have been used such methods as: graphical methods for determining dynamics, analysis and synthesis for determination of ways and establishment of stages of development of dairy cattle in dynamics, index method for determining the influence factors on development of the raw material base of dairy product subcomplex.

Research results. There have been determined periods of extensive and intensive development of dairy cattle breeding, states of recession and stagnation, stages of progressive and regressive development with the outline of intensification prospects of scientific-technological and innovative development of the raw material base of the dairy product subcomplex.

Elements of scientific novelty. Scientific novelty of the article lies in grounded theoretical positions of the development of economic systems in terms of technological, socio-economic transformations and adaptation expectations, quantitative and qualitative changes in dairy cattle breeding, determination of ways and stages in development of the raw material base of the dairy product subcomplex.

Practical significance. The considered theoretical and methodological positions can be a benchmark for the transition of the dairy industry to a higher technological level, which will further promote the progressive development of the raw material base of the dairy product subcomplex. *Tabl.: 1. Figs.: 3. Refs.: 10.*

Keywords: dairy product subcomplex, dairy cattle breeding, dynamics, development, progress, regression, stagnation, recession.

Petrychenko Oleksandr Anatoliiovych - candidate of economic sciences, associate professor (docent), associate professor (docent) of the department of analysis and statistics, Vinnytsia National Agrarian University (3, Soniachna st., Vinnytsya)

E-mail: ursulatko@rambler.ru

Петриченко А.А. Развитие сырьевой базы молокопродуктового подкомплекса АПК Украины

Цель статьи - выявить пути и этапы обеспечения развития молокопродуктов подкомплекса в условиях динамических изменений и рыночных трансформаций.

Методика исследования включает графические методы для установления динамики, анализа и синтеза для определения путей и установления этапов развития молочного скотоводства в динамике, индексный метод для определения факторов влияния на развитие сырьевой базы молокопродуктов подкомплекса.

Результаты исследования. Установлено периоды экстенсивного и интенсивного развития молочного скотоводства, состояний рецессии и стагнации, этапы прогрессивного и регрессивного развития с описанием перспектив интенсификации научно-технического и инновационного развития сырьевой базы молокопродуктов подкомплекса.

Элементы научной новизны обоснованы на теоретических положениях развития экономических систем в условиях технологических и социально-экономических трансформаций и адаптационных ожиданий, количественных и качественных изменений в молочном скотоводстве, определении путей и этапов в развитии сырьевой базы молокопродуктового подкомплекса.

Практическая значимость. Рассмотрены теоретико-методические положения служат ориентиром для перехода отрасли молочного скотоводства до высшего технологического уровня, что в дальнейшем будет способствовать прогрессивному развитию сырьевой базы молокопродуктового подкомплекса. *Табл.: 1. Илл.: 3. Библиогр.: 10.*

Ключевые слова: молокопродуктовый подкомплекс, молочное скотоводство, динамика, развитие, прогресс, регресс, стагнация, рецессия.

Петриченко Александр Анатольевич - кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры анализа и статистики, Винницкий национальный аграрный университет (г. Винница, ул. Солнечная, 3)

E-mail: ursulatko@rambler.ru

Стаття надійшла до редакції 06.03.2018 р.

Фахове рецензування: 06.03.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Петриченко О.А. Розвиток сировинної бази молокопродуктового підкомплексу АПК України. *Економіка АПК*. 2018. № 3. С. 31 – 37.

* * *

Рівень цін земель сільськогосподарського призначення - запорука ефективного функціонування їх ринку

Мета статті – запропонувати методичні підходи та здійснити прогностичний розрахунок рівня цін земель сільськогосподарського призначення в Україні, обґрунтувати необхідність визначення цього рівня як запоруки ефективного функціонування їх ринку до зняття мораторію на купівлю-продаж землі, висвітлити вже існуючий вітчизняний досвід функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення та особливо рівня цін на них на початку ХХ ст.

Методика дослідження. Дослідження ґрунтується на використанні діалектичного методу пізнання та системного підходу для формування методичних підходів до визначення прогностичного рівня цін на землі сільськогосподарського призначення, ретроспективний аналіз, метод емпіричного дослідження дали змогу розглянути вітчизняний досвід функціонування ринку землі, ролі у цьому процесі відповідних земельних банків та надання ними позики на купівлю землі, рівень цін на землю, умови застави тощо.

Результати дослідження. Обґрунтовано необхідність та викладено існуючий в Україні досвід здійснення вибіркового анкетування для визначення очікуваних попиту і пропозиції на ринку землі. За використання методичного підходу на основі капіталізації орендної плати визначено розрахунковий рівень ціни 1 га ріллі в Україні та здійснено його апробацію на основі досвіду США, зроблено розрахунок прогнозу ціни землі, що ґрунтується на купівельній спроможності населення України та передових країн світу, де ринок землі існує, а також визначено розрахунковий рівень ціни землі через зерновий еквівалент.

Елементи наукової новизни. Обґрунтовано необхідність і запропоновано методичні підходи до розрахунку ціни на землі сільськогосподарського призначення в Україні до зняття мораторію на її купівлю-продаж та здійснено прогностичний розрахунок таких цін.

Практична значущість. Визначено прогностичний рівень цін землі сільськогосподарського призначення в Україні до зняття мораторію, обґрунтовано застереження: за сучасних економічних умов не варто очікувати в Україні високий рівень цін на землі сільськогосподарського призначення одразу після зняття мораторію, що за цих умов потрібно вводити мінімальний рівень цін, що рівень цін на землю буде залежати від того, кого з покупців буде допущено на ринок землі та концепції подальшого розвитку сільських територій, запропоновано заходи, які необхідно вжити на державному рівні з метою забезпечення ефективного функціонування ринку землі. Табл.: 2. Бібліогр.: 29.

Ключові слова: ціна земель сільськогосподарського призначення, ринок земель сільськогосподарського призначення, мораторій на купівлю-продаж землі, орендна плата, купівельна спроможність, застава земель.

Шпичак Олександр Михайлович - доктор економічних наук, професор, академік НААН, головний науковий співробітник відділу ціноутворення та аграрного ринку, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: svitlana_pashko@ukr.net

Постановка проблеми. У країні тривалий час на різних рівнях ведуться гострі полярні дискусії щодо введення ринку земель сільськогосподарського призначення. У зв'язку із цим уже не одноразово пролонгується мораторій на продаж землі. Нині він знову продовжений до 1 січня 2019 р. Прихильники ринку землі стверджують, що продовження мораторію провокує до більшої тінізації земельних відносин, а їхні опоненти переконують, що його скасування загрожує масовим скуповуванням землі у селян за

безцінь, що відсутні відповідні законодавчі акти, не завершено інвентаризацію земель, не усунено корупційні схеми, не реформовано судову систему та ін. Поділяючи побоювання як одних, так і інших, слід звернути особливу увагу на те, що наразі в дискусіях майже не обговорюється питання, яким буде рівень цін на землі сільськогосподарського призначення після зняття мораторію, що, на нашу думку, є одним із ключових моментів для забезпечення ефективного функціонування ринку землі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика запровадження ринку

земель сільськогосподарського призначення та зняття мораторію на їх купівлю-продаж досить широко обговорюється науковцями, законодавцями та практиками. Зокрема, питання розвитку земельних відносин, розробки наукових засад формування ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення, формування ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні тощо досить детально представлено у працях В. Г. Андрійчука [23-24], А. С. Даниленка [1], В. М. Жука [2], В. М. Заяця [3], І. Г. Кириленка [4], І. І. Лукінова [5], Ю. О. Лупенка [6-7], А. Г. Мартина [8], М. П. Мартинюка [9], В. Я. Месель-Веселяка [14], Л. Я. Новаковського [10], Б. Й. Пасхавера [11], П. Т. Саблука [14], М. М. Федорова [16-17], Б. З. Харченка [18], О. В. Ходаківської [19] та багатьох інших [26-29]. Проте, на жаль, за увесь час дії мораторію (25 років) невиправдано мало уваги приділяється проблемі передбачення ціни на землю сільськогосподарського призначення після відміни мораторію на купівлю-продаж, визначенню кількості землі, яка буде виділятися на купівлю-продаж тощо.

При цьому слід відзначити, що І. І. Лукінов ще за радянських часів (наприкінці 60-х на початку 70-х років ХХ ст.), коли про ціну землі не могло бути мови, пропонував методичні підходи стосовно вартості землі при вилученні її з сільськогосподарського обороту, зумовлену необхідністю різних видів будівництва тощо. Вартість землі визначалася розміром необхідних відшкодувань сільськогосподарським підприємствам, які еквівалентні витратам, необхідним для відновлення землі гіршої якості до якості вилучених [20].

Мета статті - запропонувати методичні підходи та здійснити прогностичний розрахунок рівня цін земель сільськогосподарського призначення в Україні ще до зняття мораторію на купівлю-продаж, обґрунтувати необхідність визначення цього рівня як індикатора для зняття мораторію, здійснити порівняння цих цін із розвинутими країнами світу, висвітлити уже існувавший на початку ХХ ст. вітчизняний досвід функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення та особливо рівня цін на них.

Виклад основних результатів дослідження. Прихильники негайного введення ринку землі справедливо вбачають в ньому важливий важіль розвитку сільського госпо-

дарства через передачу земель більш ефективному власникові або орендарю. Крім того, функціонування ринку землі зумовлюється гострою необхідністю надходження сільськогосподарським товаровиробникам надзвичайно потрібних обігових коштів через заставу земель, що дасть можливість підвищити ефективність галузі. Погоджуючись з цим вважаємо, що зазначених цілей можна досягти лише при певних рівнях ціни земель сільськогосподарського призначення, визначених ще до зняття мораторію. Без знання того, яку кількість землі буде запропоновано на ринку до купівлі і яку до продажу після відміни мораторію і, особливо, який рівень цін можна очікувати, це робити небезпечно.

Пропонуємо такі підходи до визначення ціни землі сільськогосподарського призначення ще до зняття мораторію.

По-перше, в Україні необхідно постійно способом вибіркового анкетування проводити системні дослідження з метою визначення очікуваних наслідків від скасування мораторію на продаж землі. Слід зазначити, що ще у далекому 2004 р. (до передбачуваного зняття мораторію ще у 2005 р.) під керівництвом автора апаратом Відділення економіки і земельних відносин Української академії аграрних наук (Стратілат О.О., Буняк Н.М.) при повній підтримці керівництва академії було розроблено методичку прогнозування рівня ціни на землю та її руху у разі відміни заборони на продаж земельних паїв, яка включала анкету та пам'ятку по її заповненню¹. Об'єктами опитування було визначено по три сільські ради в кожній області України і в Автономній Республіці Крим. Сільські ради обирали за рівнем використання землі в області: кращий, середній, гірший. Загальна кількість респондентів передбачала 55-60 тис. власників земельних паїв. Запорукою успіху було те, що для проведення опитування було залучено майже 100 працівників 25 регіональних науково-дослідних установ Академії, які мали родинні зв'язки, або працювали на території відповідної сільської ради, що забезпечувало до них довіру респондентів і гарантувало об'єктивність одержаних даних. Анкетування проводили анонімно, за підписом особи, яка здійснювала опитування. Із усіма праців-

¹ Слід зазначити, що цій роботі передували виїзди самих авторів по окремих сільських радах Чернігівської області для апробації техніки заповнення анкети та дієвості пам'ятки.

никами, визначеними для анкетування, було проведено семінар по роз'ясненню роботи та вручено форми анкет і пам'ятку по їх заповненню. Усю зібрану інформацію в анкетах після набору її на магнітні носії у відповідних регіональних установах НААН передбачалося передавати на автоматизовану обробку в нинішній ННЦ «Інститут аграрної економіки».

Серед 27 запитань анкети були запитання: «Чи планує власник паю продати або купити землю, скільки і за якою ціною?». У результаті зібрано близько 12 тис. анкет в семи областях України. Встановлено, що на той час лише 3 % респондентів виявили бажання купити земельний пай, а продати його - 14 %. Тобто серед опитаних на той час пропозиція в 4,7 раза була більша порівняно із попитом на купівлю землі. Це відповідно до закону попиту і пропозиції передбачало значне зниження ціни.

Слід зазначити, що було здійснено калькуляцію витрат на проведення цієї роботи, для якого потрібно було виділити всього 200 тис. грн. З цим проханням колишній президент Національної академії аграрних наук академік М. В. Зубець офіційно звернувся до Кабінету Міністрів України. Однак цих коштів виділено не було і роботу виконано не в повному обсязі та безоплатно.

Варто зауважити, що у США на службу ринкових новин щороку з бюджету виділяють близько 21 млн дол. А ми продовжуємо захоплюватися ефективним управлінням у США, добре знаючи, що той, хто володіє інформацією, той володіє світом.

Відсутність у нашій країні мінімального фінансування на збирання й обробку такої доленосної інформації призводить до того, що висновки робляться без належного обґрунтування. У різні періоди часу в Україні висвітлювалася несистемна інформація щодо ринку землі, на основі якої складно робити обґрунтовані висновки. Офіційні дані про рівень ціни землі відсутні, а власні спостереження, поодинокі матеріали в публікаціях і виступах дуже різняться - «від ящика горілки за пай сільськогосподарських земель до 10 тис. дол. США за 0,01 га в приміській зоні».

Водночас слід відмітити, що з 10 лютого по 20 травня 2017 р. колективом ННЦ «Інститут аграрної економіки» проведено надзвичайно важливе глибоке і багатостороннє анкетне обстеження, яке стосувалося ком-

плексного дослідження суспільної думки з питань моделей обігу земель сільськогосподарського призначення із залученням 24 наукових установ системи НААН та охоплювало 3000 осіб в усіх регіонах України [13].

За результатами дослідження автори відзначають, що 10,4 % опитаних землевласників готові продати свої земельні паї. Отже, очікувана пропозиція становитиме близько 1,5-2,8 млн га. Різниця між цінами, які бажать отримати продавці, та цінами, які пропонуються покупцями землі, становить 3-6 разів. Аналогічна ситуація склалася також в результаті проведення опитування у 2004 р. Це переконливо свідчить, що визначення рівня ціни землі через анкетування закономірно має великий недолік. Він полягає в тому, що продавець завжди схильний завищувати ціну продажу, а покупець навпаки. Лише в процесі купівлі та продажу на ринку, де безпосередньо зустрічаються попит і пропозиція, встановлюється об'єктивний рівень ціни. На цій підставі окремі дослідники стверджують, що ціну землі не варто прогнозувати взагалі до зняття мораторію, її визначить ринок.

На наше переконання, з цим не можна погодитися. Зауважимо, що у світовій практиці, як і у нас, навіть при функціонуванні традиційних ринків сільськогосподарської продукції та продовольства (пшениця, цукор, молоко м'ясо тощо) систематично здійснюються аналітичні роботи із визначення прогнозного рівня цін. Тоді чому ми самоусуваємося від прогнозу цін по такому надважливому і унікальному товару як земля? Адже на відміну від сільськогосподарських земель, ціни на традиційні сільськогосподарські товари (зерно, молоко, м'ясо тощо) в наступному сезоні поновлюються, і цінова ситуація там автоматично коригується. У випадку ж зняття мораторію не прогнозувати ціни земель сільськогосподарського призначення, особливо на етапі введення ринку землі, вкрай небезпечно. Це лише спонукає цю роботу проводити надзвичайно ретельно, продумано і всіма можливими методами.

Як відомо, земля є особливим товаром, і в глобальному аспекті має абсолютну нееластичну пропозицію. Вона обмежена абсолютно. Відома фраза Марка Твена: «Купуйте землю - адже її більше ніхто не виробляє». І у світі ціна землі має стабільну тенденцію до зростання.

Проблема ринку землі безперечно повинна розглядатися через призму категорії ціни землі, без якої ринок існувати не може взагалі. На жаль, питання ціни землі наразі здебільшого сором'язливо замовчується на різних рівнях, що це нібито проблема, як кажуть, «десята». Особливо це характерно з введенням терміна «обіг земель сільськогосподарського призначення».

У зв'язку з цим пропонується розглянути декілька методичних підходів визначення ціни землі.

Перший ґрунтується на теоретичній основі про безпосередній зв'язок між орендною платою і ціною землі. У світовій практиці є варіант визначення ціни землі через капіталізацію орендної плати діленням її величини на дисконтну ставку. Рівень останньої в розвинених країнах світу коливається в межах 3-5 % і залежить від процентної ставки за користування капіталом.

Слід зазначити, що є варіант визначення ціни землі через капіталізацію умовного чистого прибутку з гектара відповідних сільськогосподарських угідь. Однак дослідженнями встановлено, що застосування такого підходу в нинішніх умовах в Україні практично дуже складно через відсутність необхідної інформації. У цьому випадку методологічний принцип формування ціни землі через капіталізацію величини орендної плати залишається більш прийнятним.

Капіталізацію орендної плати доцільно здійснювати на процентну ставку (коефіцієнт) за зберігання готівкових коштів на депозитному рахунку. Раціональний орендодавець погоджується на таку величину річної орендної плати, нижня межа якої еквівалентна процентному доходу від збереження готівки на депозитному рахунку в банку у сумі, що дорівнює ціні 1 га землі, зданого в оренду. Про зв'язок цих величин зазначав В. Петті у праці «Економічні і статистичні роботи» в 1664 р. [12].

Отже, формула обчислення ціни землі за методичним підходом має вигляд:

$$C_3^{(k)} = O_n : Ped,$$

де O_n - орендна плата;

Ped - процентна ставка по депозитах, коефіцієнт [21,24].

Перевага пропонованого підходу полягає в доступності інформації та простоті розрахунку. Спираючись на викладений підхід, розрахуємо ціну землі сільськогосподарського призначення, припустивши, що у 2016 р. вже було дозволено купівлю і продаж цього ресурсу. Тоді ж із розрахунку на 1 га ріллі сільськогосподарські підприємства України виплатили 1640 грн орендної плати. Отже, ціна 1 га ріллі через капіталізацію орендної плати при депозитній ставці 15 % річних ($1640:15*100$) становитиме 10933 грн, або 428 дол. США. Слід відмітити, що по областях цей показник має досить велику варіацію. Найнижчий розрахунковий рівень ціни 1 га ріллі становив 5282 грн (207 дол. США) по Тернопільській та 6083 грн (238 дол. США) – по Луганській, а найвищий – 19260 грн (754 дол. США) - по Полтавській та 17281 грн (676 дол. США) - по Київській областях.

Для переконання достовірності запропонованого підходу здійснено розрахунок ціни землі в США через капіталізацію їх орендної плати та потім зіставлення розрахункової ціни з реально існуючою (фактичною) ціною землі у США (табл. 1). Виявлено, що відхилення між розрахунковою і реальною цінами на прикладі 2016 р. становило всього 10,8 %, що переконливо свідчить на користь такого методичного підходу. Таким чином, як свідчать розрахунки, ціна 1 га землі сільськогосподарського призначення в Україні в 2016 р. становила б 10933 грн (428 дол. США).

Водночас слід відзначити, що різниця між цінами 1 га землі у США і в Україні, як між фактичними, так і розрахунковими становлять 23,6 і 26,2 раза, що пояснюється, не недоліками методичного підходу, а різницею економічної ситуації в країнах.

1. Розрахунок ціни 1 га ріллі в Україні та США

Показник	2016 р.
<i>Україна</i>	
Депозитна ставка, %	15
Орендна плата, грн	1640
Ціна землі, грн	10933
Ціна землі, дол. США	428
<i>США</i>	
Депозитна ставка, %	3

Орендна плата, дол. США	336
Розрахункова ціна землі, дол. США	11200
Фактична ціна землі, дол. США	10107
Відхилення розрахункової ціни від фактичної, %	10,8

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України, Міністерства сільського господарства США.

Надзвичайно важливим чинником формування низької ціни землі в Україні є надто високі процентні ставки за користування кредитом, які для сільського господарства становлять 26 %, а ставка за зберігання грошових коштів на депозитних рахунках терміном від 1 року і більше - 15-17 %, що й унеможлиблює високі ціни на землю в нашій країні.

Для подальшого обґрунтування зроблено ще один методичний підхід розрахунку прогнозу ціни землі, який базується на врахуванні купівельної спроможності населення України та передових країн світу, де ринок землі існує.

Цей методичний підхід передбачає визначення кількості місяців, упродовж яких треба працювати громадянину передової країни світу, які необхідні для придбання 1 га землі у своїй країні, а потім перенісши цю кількість місяців на умови України (за

реальної тут зарплати) і визначити прогнозовану в Україні ціну 1 га землі (табл. 2). Як свідчать дані табл. 2, щоб купити 1 га землі в наведених країнах, необхідно працювати від 2,1 міс. у Франції до 3,5 міс. у Чехії. Приймаючи для України середні по зазначених країнах термін 3 міс., ціна землі в Україні, враховуючи нашу реальну оплату, повинна становити 609 дол. США.

Крім того, розраховано кількість місяців, які потрібно було працювати українцю, щоб купити 1 га землі за ціною у Франції - 38,7 міс., або майже у 18 разів більше ніж у Франції.

Слід відмітити, що розрахована прогнозована ціна землі за викладеними підходами є середньою в цілому по країні та її розмір об'єктивно буде варіюватися залежно від місця розташування земельної ділянки, якості землі та інших чинників.

2. Орієнтовний розрахунок ціни землі в Україні через співвідношення ціни землі та розміру заробітної плати

Країна	Розмір заробітної плати, дол. США	Ціна на землю, дол. за 1 га	Рік продажу землі	Кількість місяців, що необхідно працювати для купівлі 1 га землі
Німеччина	3492	11601	2013	3,3
Франція	3669	7854	2014	2,1
Чехія	1223	4233	2014	3,5
США	4347	10107	2016	2,3
Україна	203	609	2016	3
Україна порівняна до Франції, %	5,5	7,7	-	-
Кількість місяців, необхідних українцю для купівлі 1 га землі при фактичній заробітній платі його та фактичній ціні землі у Франції				38,7

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України, Евростату, Міністерства сільського господарства США.

За такого низького рівня цін на ринку землі може з'явитися значна частина «лівих» покупців, які скуповують її не для подальшого використання у сільськогосподарському виробництві, а для вигідного збереження заощаджень з твердою переконаністю, що ціна землі в майбутньому обов'язково буде набагато вища. На такий метод збереження заощаджень спонукає власне держава через високий рівень інфляційних процесів і нестабільність валютного курсу.

Крім того, слід зазначити, що при знятті мораторію на купівлю-продаж землі рівень цін на землю буде залежати від концептуального вибору подальшого розвитку сільських територій.

За умов прийняття стратегії розвитку фермерства в Україні, що є, на нашу думку, найбільш виправдано і купівля земель сільськогосподарського призначення передбачатиметься особами з українським громадянством, які проживають, або проживатимуть, і здійснюватимуть свою діяльність в

межах територіальної одиниці, де розташована їх земля. Саме за таких умов власник землі буде найбільш зацікавлений у підвищенні добробуту відповідної громади, сільських територій, забезпеченні екологічної безпеки, вирішенні соціальних проблем населення тощо.

Однак слід зауважити, що в нинішніх умовах в Україні за низької платоспроможності потенціальних покупців в межах територіальної сільської громади ціна на землю, на жаль, буде найнижчою. Мало того, навіть покупець землі конкретної громади, купивши землю, при своїх обмежених коштах, як кажуть, здійснивши купівлю за останні гроші, зменшує свої можливості для інвестицій в своє виробництво, а продавець, отримавши кошти за землю, вилучає їх з сільськогосподарського виробництва громади. Отже, загальна сума активних коштів у сільськогосподарському обігу цієї громади зменшуватиметься.

За умови надання права на купівлю земель сільськогосподарського призначення всім особам з українським громадянством, які не обов'язково проживають і проживатимуть в межах територіальної громади ціна на землю буде вища порівняно із першим варіантом, оскільки збільшуватиметься кількість платоспроможних покупців. Натомість під загрозу потрапляє розвиток фермерства. Потенціальний покупець буде менше опікуватися екологічними та соціальними проблемами території, де розташовано його земельну ділянку.

За умов надання права на купівлю земель сільськогосподарського призначення особам з іноземним громадянством ціни на землю в Україні швидкими темпами наблизатимуться до світового рівня, можна очікувати суттєвий приріст інвестицій в сільське господарство, впровадження інноваційних технологій світового рівня, значних темпів приросту виробництва окремих видів продукції тощо. Проте за цих умов існує висока загроза втрати державності України і перетворення її на сировинний додаток світового ринку, загострення соціально-екологічних проблем сільських територій тощо [25].

Влада Китаю вже в свій час передбачала акумулювати близько 60 млрд дол. США на купівлю українських чорноземів у разі відміни мораторію на продаж сільськогосподарських земель.

На сьогодні на ринку землі існує практика укладання договору користування землею на 49 років та виплати орендної плати наперед. Розрахунки свідчать, наприклад, що при середньому розмірі орендної плати у 2016 р. 1640 грн ця сума становитиме 80360 грн, або 3145 дол. США за 1 га (за курсом 25,55 грн за 1 дол.). Безперечно, для селянина особливо в нинішніх умовах ця сума є надзвичайно бажаною. Однак, припустимо, що подібний договір був би укладений у 2007 р., коли орендна плата становила 129 грн, таким чином селянину виплачувалося б 6762 грн, або 1339 дол. США (за курсом 5,05 грн за 1 дол.). Отже, ця сума в доларах у 2,4 раза менша порівняно із тією, яка виплачувалася б у 2016 р. (через 9-річний термін). Аналіз ж динаміки ціни землі в країнах світу в ретроспективі свідчить, що відбувається суттєве зростання ціни землі. Зокрема, у Франції упродовж 29-річного періоду (1985-2014 рр.) ціна 1 га ріллі зростає від 3263 до 5940 євро, або у 1,8 раза. У Польщі протягом 24 років (1990-2014 рр.) зростання відбулося від 224 до 7723 євро за 1 га, або у 34 раза. У США ціна 1 га сільськогосподарських угідь у 2016 р. порівняно з 1999 р. збільшилася втричі. Таким чином, безперечно, що для орендаря умови виплати орендної плати наперед у розмірі, що фіксується станом на момент укладення договору є привабливим, проте вважаємо, що для власника землі у цьому випадку можуть бути значні втрати. Особливо це стосується України, де ціна землі в недалекому майбутньому буде не нижче країн Західної Європи.

В Україні лише за останні півтора століття відбулися глибокі соціально-психологічні та економічні трансформації від існування вільного ринку землі наприкінці XIX - на початку XX ст. до державної власності на землю за часів колишнього Радянського Союзу. І нині знову країна стоїть на етапі переходу до ринку землі.

У зв'язку із цим на особливу увагу заслуговує власний досвід України на початку XX ст. щодо функціонування ринку землі, ролі у цьому процесі відповідних земельних банків та надання ними позики на купівлю землі, рівень цін на землю, умови застави тощо. Слід зазначити, що купівля українських земель відбувалася через Селянський поземельний та державний банки. У 1901-1911 рр. покупна ціна 1 га землі в губерніях

коливалася від 150 крб (Таврійська) до 243 крб (Полтавська). Зокрема, у Київській губернії 1 га землі можна було купити за 210 крб, що було адекватно вартості близько 3,5 т пшениці озимої, або оплаті праці кінного працівника на власних харчах упродовж 6 міс. (протягом 131 робочого дня). За даним підходом за умов 2016 р. ціна 1 га землі, виходячи із нинішньої середньої ціни на пшеницю озиму на рівні 3938 грн за 1 т, в Україні становила б 13780 грн або 539 дол. США за 1 га.

Слід звернути увагу на досвід функціонування економічного механізму надання землі в заставу за умов ринку в Україні в 1907-1911 рр. Аналіз на прикладі Київської губернії свідчить, що ціна продажу 1 га становила тоді 210 руб, при цьому оцінка 1 га закладеної землі в банку сягала вже 126 руб, розмір позики під закладену землю становив 81 руб, або 64 % від оціночної вартості землі, або лише 39 % від ринкової ціни землі. Натомість 48-82 % землі, яка знаходилася в приватній особистій власності, було закладено і перезакладено під заставу [22, с. 52-53, 64-71; 15 с.552-553, 570, 576]. На це потрібно зосередити особливу увагу тому, що подібне співвідношення між ринковою ціною і розміром застави може мати місце і на сьогодні, крім того, як свідчать окремі опитування, нині банки не готові брати землю в заставу.

Розрахунки щодо низького в сучасних умовах рівня ринкових цін на українську землю дуже розходяться з очікуваннями. Проте, ці розрахунки, на наше переконання, є незрівнянно меншою небезпекою, ніж ейфорійне очікування, що ціни українських земель з відміною мораторію на купівлю-продаж перебуватимуть на рівні передових країн світу. Вважаємо, що з високими цінами упораємося легко, а з низькими - буде дуже проблематично. Дослідження показали, що ціни на землі сільськогосподарського призначення будуть низькими. Існує загроза обезземелення селян, які хочуть працювати на землі, але не мають коштів, тому необхідно встановлювати мінімальний рівень ціни на землі сільськогосподарського призначення, який, на нашу думку, має становити близько 1500-2000 дол. США за 1 га, і це за умови, що земля не буде продаватися іноземцям. При встановленні ціни на ринку нижче цієї межі, пропонувану до продажу землю має викупити держава та про-

дати її ефективному власнику за ціною не нижче мінімальної або передати в оренду. За умов, якщо коштів для викупу в державі немає, відкриття ринку землі не на часі. Більше того, у період, коли країна перебуває в стані війни, купівля-продаж землі, на наш погляд, є неприпустимою.

Висновки. Проведене дослідження стосовно передбачення ціни земель сільськогосподарського призначення дає підстави стверджувати про нагальну необхідність визначення рівня таких цін ще до зняття мораторію на її купівлю-продаж, що зумовлює ефективність функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення. Через це пропонуються методичні підходи щодо прогнозування та на їх підставі визначено ціни земель сільськогосподарського призначення. Перший із них ґрунтується на капіталізації орендної плати, за яким рівень ціни в умовах економічної ситуації 2016 р. сягає 428 дол. США за 1 га, згідно з другим, який враховує купівельну спроможність українського населення, рівень ціни становить 609 дол. США за 1 га та третій передбачає використання зернового еквівалента, а відповідно з цим підходом рівень ціни становить 539 дол. США за 1 га. Невеликі розходження рівня цін, визначених за даними підходами, дає підстави стверджувати, що окреслений ціновий коридор є об'єктивним.

Таким чином, середній рівень ціни землі в десятки разів менше порівняно із рівнем ціни, яка існує в розвинених країнах світу (близько 7000 дол. США). Вважаємо, що у перспективі в Україні, ціна на землю буде не менше, проте її не варто очікувати в сучасних економічних умовах одразу після відміни мораторію. За цих умов після скасування мораторію на купівлю-продаж землі необхідно встановити мінімальну ціну на неї, нижче якої укладені угоди купівлі-продажу визнавалися б недійсними. На нашу думку, наразі такий розмір ціни має сягати близько 1500-2000 дол. США за 1 га, і це за умов, що земля не буде продаватися іноземцям. При встановленні ціни на ринку нижче цієї межі, пропонувану до продажу землю має викупити держава та продати її ефективному власнику за ціною не нижче мінімальної або передати в оренду. За умов, якщо коштів для викупу у державі немає, відкриття ринку землі не на часі. Більше того, у період, коли країна перебуває в ста-

ні війни, купівля-продаж землі є неприпустимою. Слід систематично способом анкетування проводити дослідження з аналізу попиту і пропозиції кількості землі, яка може бути запропонована для купівлі-продажу.

Слід зазначити, що при знятті мораторію на купівлю-продаж землі рівень цін на землю буде залежати від концептуального вибору подальшого розвитку сільських територій. Найбільш виправданим за сучасних умов, на нашу думку, є прийняття стратегії розвитку фермерства в Україні, причому купівля земель сільськогосподарського призначення передбачатиметься особами з українським громадянством, які проживають, або проживатимуть, і здійснюватимуть свою діяльність в межах територіальної одиниці. Натомість слід зауважити, що в нинішніх умовах України, за низької платоспроможності потенціальних покупців у межах сільської територіальної громади, ціна на землю, на жаль, буде найнижчою.

За умови надання права на купівлю земель сільськогосподарського призначення всім особам з українським громадянством, які не обов'язково проживають і проживатимуть в межах територіальної громади, кількість потенціальних покупців збільшується і ціна на землю буде вищою. Відтак під загрозу потрапляє розвиток фермерства.

За умов надання права на купівлю земель сільськогосподарського призначення особам

з іноземним громадянством ціни на землю в Україні швидкими темпами наблизяться до світового рівня. Проте за цих умов існує висока загроза втрати державності України і перетворення її на сировинний додаток світового ринку, загострення соціально-екологічних проблем сільських територій тощо. Вважаємо, що нині не варто допускати на вітчизняний ринок землі іноземців, хоча це й може підвищити фактичну ціну 1 га сільськогосподарської землі до 7000 дол. США.

Потрібно систематично досліджувати рух землі на ринку й очікувані рівні цін на неї, і ні в якому разі не економити на цих доле-носних дослідженнях.

Необхідно запровадити експериментальний підхід до здійснення земельної реформи і скористатися принципами лідера КНР Део Сяо Піна, де передбачено, що від початку експериментальної перевірки елементів реформи до ухвалення законодавчих актів минає від 4 до 7 років, і лише після того, коли громадяни переконуються в їх ефективності, Державна рада КНР приймає закони, які стосуються реформи, і їх положення починають впроваджуватися по всій країні. Однак навіть після отримання позитивних результатів влада зауважує місцевим органам: «Хто хоче впроваджувати апробований досвід – впроваджуйте, хто ще сумнівається – почекайте».

Список бібліографічних посилань

1. Даниленко А. С. Ринок земель в Україні та перспективи його подальшого розвитку. *Земля і власність*. 2004. № 9 (107). С.4-5.
2. Жук В. М. Обіг земель сільськогосподарського призначення в селозберігаючій моделі аграрного устрою України: наукова доповідь. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2017. 128 с.
3. Заяць В. М. Розвиток ринку сільськогосподарських земель : монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2012. 390 с.
4. Кириленко І. Г., Кравчук В. П. Актуальні проблеми земельного ринку в Україні. *Економіка АПК*. 2012. № 5. С. 26-29.
5. Лукинов І. І. Вибрані праці. У двох книгах. Кн. 2. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2007. 794 с.
6. Лупенко Ю. О., Ходаківська О. В. Наукові засади запровадження ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення. *Економіка АПК*. 2016. № 12. С. 5-10.
7. Лупенко Ю. О., Ходаківська О. В. Трансформація земельних відносин у сільському господарстві: аналітичний огляд. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2015. 52 с.
8. Мартин А. Г., Аврамчук Б. О. Удосконалення ринку сільськогосподарської нерухомості України на основі міжнародного досвіду. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2016. № 1-2. С. 116-127.
9. Мартинюк М. П. Ринок земель сільськогосподарського призначення в Україні: стан та проблеми запровадження. *Економіка АПК*. 2017. № 3. С. 15-21.
10. Національна доповідь щодо завершення земельної реформи / [Я. М. Гадзало, С. О. Балюк та ін.] ; за ред. Л. Я. Новаковського. Київ: Аграрна наука, 2015. 48 с.

References

1. Danylenko, A.S. (2004). Rynok zemel v Ukraini ta perspektyvy yoho podalshoho rozvytku [Land market in Ukraine and prospects for its further development]. *Zemlia i vlasnist*, 9 (107), pp. 4-5 [In Ukrainian].
2. Zhuk, V.M. (2017). *Obih zemel silskohospodarskoho pryznachennia v selozberihaiuchii modeli ahrarnoho ustroiu Ukrainy: naukova dopovid*. [The circulation of agricultural land in the village of a preserving model of the agrarian system of Ukraine: a scientific report]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian]
3. Zaiats, V.M. (2012). *Rozvytok rynku silskohospodarskykh zemel : monohrafiia*. [Development of agricultural land market: monograph]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
4. Kyrylenko, I.H., & Kravchuk, V.P. (2012). Aktualni problemy zemelnoho rynku v Ukraini [Actual problems of the land market in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 26-29 [In Ukrainian].
5. Lukinov, I.I. (2007). *Vybrani pratsi [Selected Works] (Vol. 2)*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
6. Lupenko, Yu.O., & Khodakivska, O.V. (2016). Naukovi zasady zaprovadzhennia rynkovoho obihu zemel silskohospodarskoho pryznachennia [Scientific principles of introduction of market circulation of agricultural land]. *Ekonomika APK*, 12, pp. 5-10 [In Ukrainian].
7. Lupenko, Yu.O., & Khodakivska, O.V. (2015). *Transformatsiia zemelnykh vidnosyn u silskomu hospodarstvi: analitichnyi ohliad [Transformation of Land Relations in Agriculture: An Analytical Review]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

11. Пасхавер Б. Й. Ринок землі: світовий досвід та національна стратегія. *Економіка АПК*. 2009. № 3. С. 47-53.
12. Петти В. Экономические и статистические работы. Москва: Государственное социально-экономическое издательство, 1940. 38 с.
13. Результати опитування щодо моделей обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні / авт. кол. Ю. О. Лупенко, О. В. Ходаківська, О. М. Шпичак та ін. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2018. 52 с.
14. Рекомендації щодо забезпечення розвитку земельних відносин у ринкових умовах / Авт. кол.: М. М. Федоров, В. Я. Месель-Веселяк, П. Т. Саблук, О. В. Ходаківська та ін. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2009. 60 с.
15. Сборник статистико - экономических сведений по сельскому хозяйству России и иностранных государств: стат. сб. СПб, 1913. 601 с.
16. Федоров М. М. Особливості формування ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні. *Економіка АПК*. 2007. № 5. С. 73-78.
17. Федоров М. М. Земельна реформа і розвиток ринкових земельних відносин. *Економіка АПК*. 2011. № 7. С. 55-60.
18. Харченко Б. З., Шпичак О. М. Економічна оцінка землі, її використання: буклет. Київ: 1969. - 10 с.
19. Ходаківська О. Земельні відносини у сільському господарстві: стан, проблеми та перспективи розвитку. *Землепорядний вісник*. 2015. № 7. С. 18-22.
20. Шпичак О. М. Методологічні підходи щодо реалістичної оцінки результативності трансформаційних перетворень у вченні академіка І. І. Лукінова. *Трансформаційні перетворення в аграрній сфері України за вченням академіка І. І. Лукінова та їх втілення в сучасні умови господарювання*: зб. наук. праць за матеріалами теорет. семінару 15 грудня 2016 р. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2017. С. 5-14.
21. Шпичак О. М. Проблеми земельної реформи і ціни землі сільськогосподарського призначення. *Науковий вісник НУБіП України*. 2011. Вип. 168. Ч. 1. С. 10-17.
22. Шпичак О. М. Сільське господарство України на початку та в кінці ХХ століття. Київ: ІАЕ, 2000. 68 с.
23. Шпичак О. М., Андрійчук В. Г. Теорія та практика формування ціни землі сільськогосподарського призначення. *Агроінком*. 2003. № 3-4. С. 33-40.
24. Шпичак О. М., Андрійчук В. Г. Проблеми теорії та практики формування ціни землі сільськогосподарського призначення. *Землепорядний вісник*. 2003. № 3. С. 82-90
25. Шпичак О. М., Боднар О. В., Шпичак О. О. Теоретико-методологічні та практичні основи ціноутворення: монографія. Київ: ЦП «Компринт», 2017. 545 с.
26. Cheshire P. C. Land market regulation: market versus policy failures. *Journal of Property Research*, 2013. Vol. 30(3), p. 170-188.
27. Cheshire P. & Vermeulen W. Land markets and their regulation: the welfare economics of planning. *International handbook of urban policy*, 2009. Vol. II, p. 151-193.
28. Mahoney R., Dale P., McLaren R. Land Markets. Why are They Required and How Will They Develop? International Federation of Surveyors. United Kingdom. July 2007 URL: https://www.fig.net/resources/monthly_articles/2007/july_2007/july_2007_mahoney_dale_mclaren.pdf.
29. Swinnen J. F.M. & Vranken L. The development of rural land markets in transition countries. Food and Agriculture Organisation of the United Nations. URL: <http://www.eastagri.org/files/CEEandCIS1173087105.pdf>.
8. Martyn, A.H., & Avramchuk, B.O. (2016). Udoskonalennia rynku silskohospodarskoi nerukhomosti Ukrainy na osnovi mizhnarodnoho dosvidu [Improving the market of agricultural real estate of Ukraine on the basis of international experience]. *Zemleustrii, kadastr i monitorynh zemel*, 1-2, pp. 116-127 [In Ukrainian].
9. Martyniuk, M.P. (2017). Rynok zemel silskohospodarskoho pryznachennia v Ukraini: stan ta problemy zaprovadzhenia [The market of agricultural lands in Ukraine: the state and problems of introduction]. *Ekonomika APK*, 3. pp. 15-21 [In Ukrainian].
10. Hadzalo, Ya.M., Baliuk, S.A., Balian, A.V., Bystriakov, I.K., Borodina, O.M., Danylenko, A.S., et. al. (2015). *Natsionalna dopovid shchodo zavershennia zemelnoi reformy [National report on completion of land reform]*. L.Ya. Novakovskiy (Ed.). Kyiv: Agrarian Science [In Ukrainian]
11. Paskhaver, B.Y. (2009). Rynok zemli: svitovyi dosvid ta natsionalna stratehiia [Land market: world experience and national strategy]. *Ekonomika APK*, 3. pp. 47-53 [In Ukrainian].
12. Petti, V. (1940) *Jekonomicheskie i statisticheskie raboty. [Economic and statistical work]*. Moskva: Gosudarstvennoe social'no-jekonomicheskoe izdatel'stvo [In Russian].
13. Lupenko, Yu.O., Khodakivska, O.V., Shpychak, O.M., Yurchenko, I.V., Matviienko, A.P., et al. (2018). *Rezultaty opytuvannia shchodo modelei obihu zemel silskohospodarskoho pryznachennia v Ukraini [Results of the survey on agricultural land use patterns in Ukraine]*. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
14. Fedorov, M.M., Mesel-Veseliak, V.Ya., Sabluk, P.T., Khodakivska, O.V., et. al. (2009). *Rekomendatsii shchodo zabezpechennia rozvytku zemelnykh vidnosyn u rynkovykh umovakh [Recommendations for ensuring the development of land relations in market conditions]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
15. *Sbornik statistiko - jekonomicheskikh svedenij po sel'skomu hozjajstvu Rossii i inostrannykh gosudarstv. [Collection of statistical and economic data on agriculture in Russia and foreign countries]*. (1913). SPb [In Russian].
16. Fedorov, M.M. (2007). Osoblyvosti formuvannia rynku zemel silskohospodarskoho pryznachennia v Ukraini [Features of the formation of the market of agricultural lands in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 5. pp. 73-78 [In Ukrainian].
17. Fedorov, M.M. (2011). Zemelna reforma i rozvytok rynkovykh zemelnykh vidnosyn [Land reform and development of market land relations]. *Ekonomika APK*, 7. pp. 55-60 [In Ukrainian].
18. Kharchenko, B.Z., & Shpychak, O.M. (1969). *Ekonomichna otsinka zemli, yii vykorystannia [Economic assessment of land, its use]*. Kyiv [In Ukrainian].
19. Khodakivska, O. (2015). Zemelni vidnosyny u silskomu hospodarstvi: stan, problemy ta perspektyvy rozvytku [Land relations in agriculture: state, problems and prospects of development]. *Zemleporiadnyi visnyk*, 7. pp. 18-22 [In Ukrainian].
20. Shpychak, O.M. (2017). Metodolohichni pidkhody shchodo realistychnoi otsinky rezultatyvnosti transformatsiinykh peretvoren u vchenni akademika I.I. Lukinova [Methodological approaches to the realistic assessment of the effectiveness of transformational transformations in the teaching of academician I.I. Lukinov] *Transformatsiini peretvorennia v aharnii sferi Ukrainy za vchenniam akademika I.I. Lukinova ta yikh vtilennia v suchasni umovy hospodariuvannia: zbirnyk naukovykh prats za materialamy teoretychnoho seminaru*. (pp. 5-14). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
21. Shpychak, O.M. (2011). Problemy zemelnoi reformy i tsyny zemli silskohospodarskoho pryznachennia [Problems of land reform and prices of agricultural land]. *Naukovyi visnyk NUBiP Ukrainy*, 168 (1), pp. 10-17 [In Ukrainian].
22. Shpychak, O.M. (2000). *Sil'ske hospodarstvo Ukrainy na pochatku ta v kintsi XX stolittia [Agriculture of Ukraine at the beginning and end of the twentieth century]*. Kyiv: IAE [In Ukrainian].
23. Shpychak, O.M., & Andriichuk, V.H. (2003). Teoriia ta praktyka formuvannia tsyny zemli silskohospodarskoho pryznachennia [The theory and practice of forming the price of agricultural land]. *Agroinkom*, 3-4, pp. 33-40 [In Ukrainian].

24. Shpychak, O.M., & Andriichuk, V.H. (2003). Problemy teorii ta praktyky formuvannia tsiny zemli silskohospodarskoho pryznachennia [Problems of the theory and practice of forming the price of agricultural land]. *Zemlevporiadnyi visnyk*, 3, pp. 82-90 [In Ukrainian].
25. Shpychak, O.M., Bodnar, O.V., & Shpychak, O.O. (2017). *Teoretyko-metodolohichni ta praktychni osnovy tsinoutvorennia: monohrafiia [Theoretical-methodological and practical bases of pricing: monograph]*. Kyiv: TsP "Komprynt" [In Ukrainian].
26. Cheshire, P.C. (2013). Land market regulation: market versus policy failures. *Journal of Property Research*, 30(3), p. 170-188 [In English].
27. Cheshire, P., & Vermeulen, W. (2009) Land markets and their regulation: the welfare economics of planning. *International handbook of urban policy*, 2, pp. 151-193 [In English].
28. Mahoney, R., Dale, P., & McLaren, R. (2007). *Land Markets - Why are They Required and How Will They Develop?* International Federation of Surveyors. United Kingdom. Retrieved from: https://www.fig.net/resources/monthly_articles/2007/july_2007/july_2007_mahoney_dale_mclaren.pdf [In English].
29. Swinnen, J.F.M., & Vranken, L. (n.d.). *The development of rural land markets in transition countries*. Food and Agriculture Organisation of the United Nations. Retrieved from: <http://www.eastagri.org/files/CEEandCIS1173087105.pdf> [In English].

Shpychak O.M. Price levels of agricultural lands as a background for their effective market functioning

The purpose of the article is to offer the methodological approaches, make the procrastinated calculation of the price level of agricultural lands in Ukraine, substantiate the necessity in determining this level as a guarantee of their market effective functioning background to the moratorium on lands buying and selling termination, highlight the existing domestic experience in the agricultural land market functioning and especially their price level as for the beginning of the twentieth century.

Research methods. The methodology is based on the use of the dialectical method of studying and the systematic approach for creating methodology approaches to determining the estimated price levels for agricultural lands; retrospective analysis and method of empirical research made it possible to consider domestic experience of the land market functioning, role of the relevant land banks in this process and providing the loans for land buying, level of land prices, collateral terms, etc.

Research results. There has been grounded the necessity for making a selective surveys considering the existing domestic experience in determining the anticipated demand and supply in the land market. There has been determined and tested on the basis of the US experience the methodical approach based on the rent capitalization of the estimated price level per 1 hectare of arable land in Ukraine. The calculation of the estimated land prices is based on the buying power of the Ukrainian population and developed world countries where the land markets exist. There has been also determined the estimated level of land prices through grain equivalent.

Elements of scientific novelty. Scientific novelty of the article lies in the grounded necessity of the methodological approaches to calculating the price of agricultural lands in Ukraine up to termination of the moratorium. There has been also made a forecasted calculation of appropriate price levels.

Practical significance. There has been defined the estimated prices of agricultural land in Ukraine up to the moratorium termination. In current economic conditions in Ukraine the high prices for agricultural land, immediately after the moratorium termination, are not expected. It is required to implement a minimal level of prices. The price level will be depended on buyers who get access to the land market and the concept of further rural development. There has been proposed the necessary measures on the state level that will ensure the effective functioning of the land market. *Tabl.: 2. Refs.: 29.*

Keywords: agricultural land price, agricultural land market, moratorium on buying/selling of land, rent, buying power, land mortgages.

Shpychak Oleksandr Mykhailovych - doctor of economic sciences, professor, academician of NAAS, chief research fellow of the department of price-formation and agrarian market, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)
E-mail: svitlana_pashko@ukr.net

Шпичак А.М. Уровень цен земель сельскохозяйственного назначения - залог эффективного функционирования их рынка

Цель статьи – предложить методические подходы и осуществить прогнозный расчет уровня цен земель сельскохозяйственного назначения в Украине, обосновать необходимость определения этого уровня как залога эффективного функционирования их рынка до снятия моратория на куплю-продажу земли, показать существующий отечественный опыт функционирования рынка земель сельскохозяйственного назначения и особенно уровня цен на них в начале XX в.

Методика исследования. Исследование основывается на использовании диалектического метода познания и системного подхода для формирования методических подходов к определению прогнозного уровня цен на земли сельскохозяйственного назначения, ретроспективный анализ, метод эмпирического исследования позволили рассмотреть отечественный опыт функционирования рынка земли, роли в этом процессе соответствующих земельных банков и предоставление ими ссуды на покупку земли, уровень цен на землю, условия залога и тому подобное.

Результаты исследования. Обоснована необходимость и изложен существующий в Украине опыт проведения выборочного анкетирования для определения ожидаемых спроса и предложения на рынке земли. При использовании методического подхода на основе капитализации арендной платы определен расчетный уровень цены 1 га пашни в Украине и осуществлено его апробацию на основе опыта США, осуществлен расчет прогноза цены земли, основанный на покупательной

способности населения Украины и передовых стран мира, где рынок земли существует, а также определен расчетный уровень цен земли через зерновой эквивалент.

Элементы научной новизны. Обоснована необходимость и предложены методические подходы к расчету цены на земли сельскохозяйственного назначения в Украине до снятия моратория на ее куплю-продажу и осуществлено прогнозный расчет таких цен.

Практическая значимость. Определены прогнозный уровень цен земли сельскохозяйственного назначения в Украине до снятия моратория, обоснованно предостережение: в современных экономических условиях не стоит ожидать в Украине высокий уровень цен на земли сельскохозяйственного назначения сразу после снятия моратория, что нужно вводить минимальный уровень цен, уровень цен на землю будет зависеть от того, кого из покупателей будет допущено на рынок земли и концепции дальнейшего развития сельских территорий, предложены меры, которые необходимо принять на государственном уровне с целью обеспечения эффективного функционирования рынка земли. Табл.: 2. Библиогр.: 29.

Ключевые слова: цена земель сельскохозяйственного назначения, рынок земель сельскохозяйственного назначения, мораторий на куплю-продажу земли, арендная плата, покупательная способность, залог земель.

Шпичак Александр Михайлович - доктор экономических наук, профессор, академик НААН, главный научный сотрудник отдела ценообразования и аграрного рынка, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: svitlana_pashko@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 19.02.2018 р.

Фахове рецензування: 25.02.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Шпичак О. М. Рівень цін земель сільськогосподарського призначення - запорука ефективного функціонування їх ринку. *Економіка АПК*. 2018. № 3. С. 37 – 48.

* * *

Новини АПК

Адаптація сільського господарства до змін клімату гарантуватиме глобальну продовольчу безпеку

Наукове дослідження кліматичних змін та оперативне пристосування до нових умов у сільському, лісовому та рибному господарстві дозволить Україні зберегти позицію глобального гаранта продовольчої безпеки. Про ці питання йшлося на Міжнародній науково-практичній конференції «Кліматичні зміни та сільське господарство. Виклики для аграрної науки та освіти» за участю заступника Міністра аграрної політики та продовольства України Олени Ковальової.

Участь у заході взяли представники ФАО, Мінагрополітики, Міносвіти, Мінекології, НААН, НУБіП, Укргідрометцентру, Держпродспоживслужби, іноземних посольств, аграрних вищих навчальних закладів.

«Зміна клімату має величезний вплив на сільське господарство. Змінюються структура виробництва, технології, структура споживання продуктів харчування. Світова спільнота приділяє значну увагу адаптації сільського господарства до кліматичних змін як у контексті забезпечення продовольчої безпеки, боротьби із бідністю, так і з спроможністю малих виробників здійснювати свою діяльність ефективно», - зауважила Олена Ковальова.

Ключовими напрямками співпраці Мінагрополітики, Мінекології, ФАО, наукових та освітніх закладів є питання впливу змін клімату й адаптації у рослинництві (вирішення питання зрошення і забезпечення водного балансу, пошук нових ефективних сортів і технологій), у тваринництві (попередження виникнення і поширення захворювань тварин, збільшення продуктивності тварин, доступність і якість кормової бази), у рибному господарстві (стан водних ресурсів України, запаси і розподіл основних видів риби), у лісовому господарстві.

«Наше завдання на сьогодні - віднайти правильні рішення й підтримати ті ключові галузі, які дадуть змогу Україні зберегти лідируючі позиції у забезпеченні продовольчої безпеки як на глобальному ринку, так і для вітчизняних споживачів. Рекомендації, міжнародний досвід, конкретні пропозиції є важливими для формування ефективних рішень та їх імплементації в чіткі нормативні акти. Це дозволить модернізувати традиційну модель аграрного виробництва з урахуванням глобальних кліматичних змін. Спільними зусиллями наукових установ, ФАО, Мінагрополітики напрацьовано перший варіант пріоритетних напрямів адаптації сільського, рибного та лісового господарства України до змін клімату до 2030 року», - зазначила заступник Міністра.

Прес-служба Мінагрополітики України

Інвестиційна привабливість аграрного сектору України: регіональний аспект

Мета статті - обґрунтувати методiku та здійснити оцінювання інвестиційної привабливості аграрного сектору регіонів України на основі узагальнення підходів до визначення інвестицій як економічної категорії з погляду потенційного інвестора.

Методика дослідження. Методи: діалектичний метод наукового пізнання, аналізу й синтезу, системного узагальнення, коваріаційний аналіз.

Результати дослідження. Розглянуто та узагальнено підходи до визначення інвестицій як економічної категорії з погляду потенційного інвестора. Обґрунтовано критерії та методiku оцінювання інвестиційної привабливості аграрного сектору регіонів. Визначено рівень інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств регіонів України.

Елементи наукової новизни. На основі узагальнення тлумачень інвестицій як економічної категорії з погляду потенційного інвестора обґрунтовано нові підходи до оцінювання інвестиційної привабливості аграрного сектору регіонів, надано пропозиції щодо створення умов для підвищення рівня інвестиційної привабливості окремих регіонів і територій України та забезпечення сталого їх розвитку.

Практична значущість. Висновки, пропозиції та практичні рекомендації, а також запропонована методика оцінювання інвестиційної привабливості аграрного сектору регіонів можуть бути використані для оцінювання рівня розвитку сільського господарства в регіонах України при формуванні та реалізації регіональних інвестиційних програм і проектів. Табл.: 2. Рис.: 2. Бібліогр.: 12.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна привабливість, інвестиційна привабливість аграрного сектору, дохідність, ризик, регіон.

Мацибора Тетяна Вікторівна - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу інвестиційного та матеріально-технічного забезпечення, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: tatyk@ukr.net

Постановка проблеми. Ефективність господарської діяльності передбачає достатній рівень її інвестиційного забезпечення. Інвестиції сприяють поширенню інновацій, стимулюють зростання обсягів виробництва, економічний та соціальний розвиток.

Розглядаючи регіональний розподіл інвестицій в аграрний сектор національної економіки, слід відмітити значні диспропорції, які посилюють негативні тенденції і деформації у розміщенні продуктивних сил, розвитку не лише окремих регіонів і власне сільського господарства та пов'язаних з ним галузей агропромислового комплексу. Так, за показником капітальних інвестицій з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь у 2016 р. Донецька область, де цей показник найнижчий серед регіонів України (1223 грн/га), поступається Львівській, в якій відповідно освоєно найбільший обсяг

капітальних інвестицій (4223 грн/га), в 3,5 раза.

Ще більше вражаючими є регіональні диспропорції в обсягах залучення іноземного капіталу, що зумовлено передусім рівнем розвитку регіонів та їхньою інвестиційною привабливістю. Різниця у крайніх значеннях рейтингового ряду показника прямих іноземних інвестицій на 1 га сільськогосподарських угідь регіонів України у 2017 р. сягнула 514 разів. Аутсайдером тут також є Донецька область (1 дол./га). Найпривабливішою для іноземних інвесторів залишається Івано-Франківська область (519 дол./га).

Статус української економіки ґрунтується на декількох складових, серед яких величина території, наявність кваліфікованої робочої сили і якість вищої школи. Однак цих конкурентних переваг у сучасній глобальній економіці вже недостатньо і, крім того, навіть вони втрачаються. Необхідно пересмислення однієї з детермінант національ-

ної конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості - чинника дешевої робочої сили. Подібні традиційні порівняльні переваги української економіки виглядатимуть дедалі менш переконливими і більше — сумнівними. Ці сентенції можна віднести до «філософії злиденності», а зведення у конкурентне достоїнство низької заробітної плати багатьох співвітчизників лише завдаватиме шкоди розвитку економіки країни [2, с. 79].

Інвестиційна привабливість сільськогосподарських підприємств істотно різниться залежно від їх розташування, що пов'язано з природно-кліматичними умовами, екологічним станом території і т.д. Отже, інвестиційний проект у сфері агробізнесу та пов'язаними з ними видами економічної діяльності з найбільшими ефектом може бути реалізованим лише в тих регіонах, де є відповідні умови. У зв'язку з цим для підвищення інвестиційної привабливості аграрних підприємств важливим є встановлення критеріїв її оцінки з точки зору потенційних інвесторів та з урахуванням специфічних особливостей регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями питань інвестування, інвестиційної привабливості та інвестиційного клімату присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких І. Бланк [1], О. Гаврилюк [2], В. Геєць [3], Л. Гитман, М. Джонк [4], А. Дука [5], А. Ідрисов, С. Картишев, А. Постінов [7], А. Михайлов [8], І. Мойсеєнко [9], Г. Спаський [11], В. Федоренко [12].

Мета статті - обґрунтувати методика та здійснити оцінку інвестиційної привабливості аграрного сектору регіонів України на основі узагальнення підходів до визначення інвестицій як економічної категорії з точки зору потенційного інвестора.

Виклад основних результатів дослідження. Переважна більшість вітчизняних та зарубіжних економістів під інвестиціями розуміють вкладення капіталу з метою отримання прибутку та збільшення (приросту) капіталу в майбутньому [1, с. 10; 4, с. 10; 5, с. 49; 7, с. 7; 9, с. 11]. Приріст капіталу повинен бути достатнім для того, щоб компенсувати інвесторові відмову від використання наявних коштів на споживання у поточному періоді, винагородити його за ризик та повернути втрати від інфляції в майбутньому періоді [12, с. 12].

Законом України «Про інвестиційну діяльність» інвестиції визначаються як усі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) та/або досягається соціальний та екологічний ефект [10].

Професор І. О. Бланк інвестиційну привабливість підприємства пропонує оцінювати комплексно - від аналізу інвестиційного клімату країни, оцінювання інвестиційної привабливості регіонів, галузей (підгалузей) до оцінювання і перспектив розвитку галузі (підгалузі) в конкретному регіоні та аналізу інвестиційної привабливості підприємства - потенційного об'єкта інвестування [1].

Водночас важливим критерієм при оцінюванні інвестиційної привабливості є економічний інтерес інвестора, який є альфою і омегою здійснення будь-якої підприємницької діяльності. Капітал вкладається заради отримання доходу, тож раціональними очікуваннями інвестора є одержання максимального прибутку від розміщення інвестицій за мінімального ризику втратити, як вкладений капітал або його частину, так і отриманий дохід (прибуток). Тому цілком логічно, що економічна діяльність з позиції потенційного інвестора є привабливою, якщо забезпечується одержання максимального доходу (прибутку) за мінімального рівня ризику. Отже, оцінку інвестиційної привабливості доцільно здійснювати насамперед за критеріями дохідності та ризику.

Як критерій дохідності необхідно використовувати показник, що характеризує ефективність виробництва, наприклад, рівень рентабельності галузі, який є не лише показником ефективності виробництва, але й ознакою конкурентності [6, с. 12].

Інвестиційна діяльність завжди пов'язана з ризиком, який є ознакою непередбачуваності, непевності й нестабільності. Окрім фінансових ризиків, викликаних можливими втратами капіталу або зменшенням обсягів прибутків порівняно з очікуваними, має значення також галузевий ризик, зумовлений специфікою галузі (сезонність виробництва, час обороту капіталу, рівень доходів та платоспроможність населення тощо).

При оцінюванні ризику сільськогосподарських підприємств на регіональному рівні найприйнятнішим критерієм, на нашу думку, є бета-коефіцієнт, який відображає мін-

ливість дохідності сільськогосподарських підприємств окремих регіонів відносно середньої по Україні, а отже, характеризує ступінь галузевого ризику підприємств регіону. Він визначається відношенням коваріації дохідності сільськогосподарських підприємств у відповідному регіоні та середньої дохідності сільського господарства до дисперсії середньої по Україні дохідності сільського господарства:

$$\beta_i = \frac{\text{Cov}(D_i, D_m)}{\sigma^2(D_m)} = \frac{\sum_{j=1}^n (D_{mj} - \bar{D}_m)(D_{ij} - \bar{D}_i)}{\sum_{j=1}^n (D_{mj} - \bar{D}_m)^2},$$

де D_i, D_m - дохідність сільськогосподарських підприємств відповідно i -го регіону та середня дохідність сільського господарства по Україні;

$\text{Cov}(D_i, D_m)$ - коваріація дохідності сільськогосподарських підприємств i -го регіону та середньої по Україні дохідності сільського господарства;

$\sigma^2(D_m)$ - дисперсія середньої по Україні дохідності сільського господарства;

n - число років у досліджуваному періоді;

D_{ij}, D_{mj} - дохідність сільськогосподарських підприємств відповідно i -го регіону та середньої дохідності сільського господарства за j -й період;

$\bar{D}_i, \bar{D}_m$ - середня дохідність сільськогосподарських підприємств відповідно i -го ре-

гіону та середня по Україні дохідність сільського господарства за досліджуваний період.

Коефіцієнт β визначає рівень коливань (відхилень) результатів діяльності сільськогосподарських підприємств у відповідному регіоні відносно цього самого показника у цілому по Україні. Стан підприємств галузі у відповідному регіоні вважається нормальним, коли ризик низький ($\beta < 0$) або помірний ($0 < \beta \leq 1$), отже і підприємства регіону привабливі для інвесторів. Коефіцієнт $\beta > 1$ вказує на високий рівень ризику, відповідно діяльність підприємств галузі у регіоні нестабільна, схильна до коливань, що негативно впливає на їхню інвестиційну привабливість.

Проте, незважаючи на низький або помірний рівень ризику, підприємства можуть бути непривабливими або малопривабливими через їхню невисоку дохідність чи навіть збитковість або ж їхня дохідність різко зменшується. І, навпаки, підприємства регіону з високим рівнем ризику, але які мають достатньо високий рівень дохідності, є дуже привабливими для інвесторів, оскільки навіть при значних коливаннях підприємства залишаються високорентабельними. Оцінювання рівня інвестиційної привабливості підприємств галузі регіону наведено в табл. 1.

1. Матриця інвестиційної привабливості галузі в регіоні за критеріями оцінювання «дохідність-ризик»

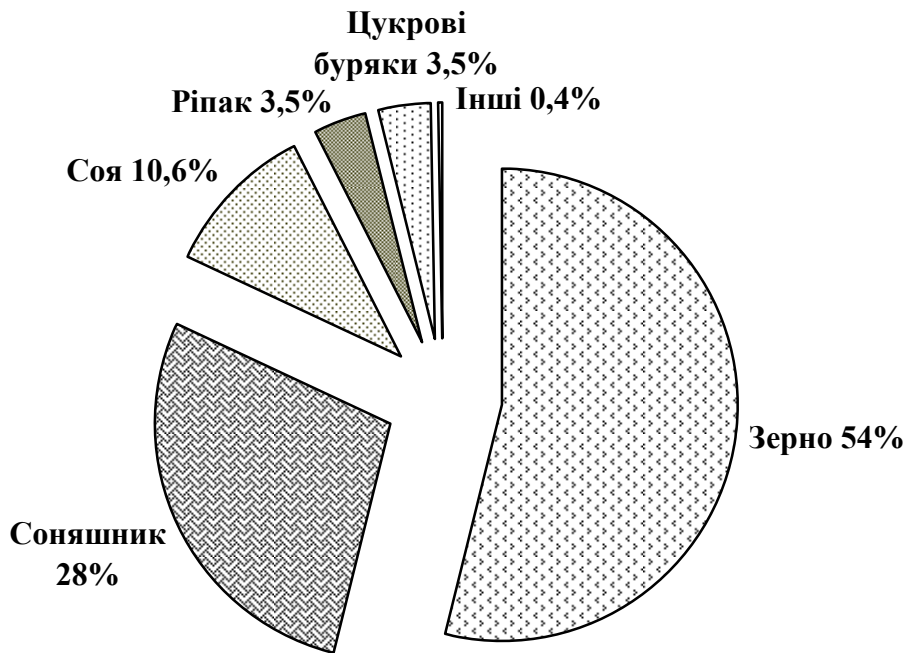
Дохідність	Рівень ризику		
	Низький $\beta < 0$	Помірний $0 < \beta \leq 1$	Високий $\beta > 1$
Низька	Малопривабливі	Малопривабливі	Непривабливі
Середня	Дуже привабливі	Привабливі	Привабливі
Висока	Дуже привабливі	Дуже привабливі	Дуже привабливі

Джерело: Запропоновано автором.

Інвесторів передусім приваблює високий рівень прибутковості. Тому пріоритетним напрямом інвестування сільського господарства України залишається рослинництво як більш прибуткова та експортоорієнтована галузь, продукція якої конкурентоспроможна на внутрішньому і зовнішньому ринках (рис. 1).

Намагання отримати більші прибутки вплинуло на структуру виробництва сільськогосподарської продукції, зумовило дис-

пропорції у розвитку тваринницьких і рослинницьких галузей. Так, у 2016 р. виробництво продукції рослинництва було рентабельним у сільськогосподарських підприємствах у всіх без винятку регіонах, а середній по Україні рівень рентабельності становив 44,4 %. Водночас виробництво тваринницької продукції було збитковим у 7 регіонах, а середній рівень рентабельності її по Україні склав 7,7 %.

Рис. 1. Структура інвестицій в основний капітал за видами продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах, 2016 р.

Джерело: Авторські розрахунки на основі форми № 50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств».

У структурі посівних площ зернові і зернобобові культури займають 53 %, технічні культури - 33 %, у тому числі соняшник - 23 %. На кормові культури припадає тільки 7 % (у 1990 р. було 37 %). За останні двадцять років відбулися кардинальні зміни у спеціалізації господарств. Недотримання сівозмін також негативно впливає на загальну продуктивність землі, стан кормової бази та розвиток тваринництва. Як наслідок, у структурі експорту продукції агропродовольчого виробництва України переважає зерно та продукція олієжирового підкомплексу.

В Україні також поки що не досягнуто раціональних норм споживання багатьох важливих продуктів харчування, тому, зокрема, є потреба у збільшенні насамперед виробництва м'ясо-молочної продукції, плодів, ягід та винограду.

Обсяг інвестицій у виробництво тваринницької продукції у 4 рази менший порівняно з інвестиціями у рослинництво. Серед галузей тваринництва більш привабливими для інвесторів є птахівництво і свинарство. У розвиток птахівництва у 2016 р. спрямовано 36 % загального обсягу інвестицій у тваринництво, у тому числі на виробництво

яєць - 21,6 %, м'яса птиці - 14,4 %. У свинарство надійшло 30,6 %, молочне скотарство - 26 % інвестицій в основний капітал тваринницьких галузей (рис. 2).

Аналіз рівня дохідності та ризику сільськогосподарських підприємств по регіонах у 2010-2016 рр. дає змогу визначити рівень інвестиційної привабливості аграрного сектору в регіонах України (табл. 2).

Висновки. Для сталого розвитку аграрного сектору та сільських територій регіонів насамперед необхідно створити умови для підвищення рівня інвестиційної привабливості окремих регіонів і територій. Так, важливим є кардинальне і якісне реформування економіки, правоохоронної та судочинної системи, демонополізація та детінізація економіки, подолання корупції для забезпечення захисту прав власності та припинення аграрного рейдерства; забезпечення стабільності та прозорості законодавства, оптимальний рівень податкового навантаження; розвиток ринкової інфраструктури; державна інвестиційна підтримка фермерства, особливо на депресивних сільських територіях.

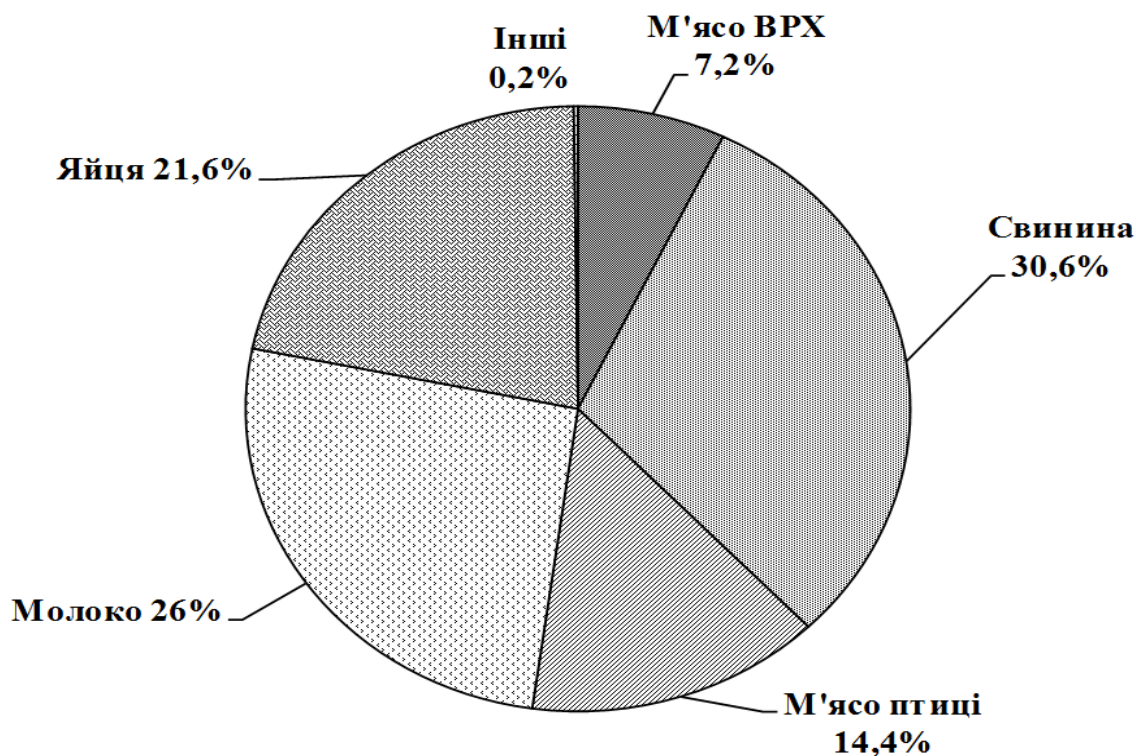

Рис. 2. Структура інвестицій в основний капітал за видами продукції тваринництва в сільськогосподарських підприємствах у 2016 р.

Джерело: Авторські розрахунки на основі форми № 50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств».

2. Матриця інвестиційної привабливості аграрного сектору (дохідність-ризик) в Україні

Дохідність	Рівень ризику		
	Низький $B < 0$	Помірний $0 < B \leq 1$	Високий $B > 1$
Низька	Малопривабливі	Малопривабливі Житомирська Закарпатська Рівненська Чернівецька Чернігівська	Непривабливі
Середня	Привабливі Львівська	Привабливі Вінницька Волинська Донецька Київська Одеська Тернопільська Харківська Хмельницька Черкаська	Привабливі Сумська Херсонська
Висока	Дуже привабливі	Дуже привабливі Дніпропетровська Івано-Франківська Миколаївська	Дуже привабливі Запорізька Кіровоградська Луганська Полтавська

Джерело: Авторські розрахунки на основі форми № 50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств».

Дуже важливим є також удосконалення структури виробництва продукції, формування ефективної економічної спеціалізації з урахуванням зональних та регіональних особливостей для підвищення ефективності використання наявного ресурсного потенціалу, збільшення виробництва сільськогосподарської продукції та поліпшення її якості.

Список бібліографічних посилань

1. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент. Киев : МП «ИТЕМ ЛТД, «Юнайтед Лондон Трейд Лимитед», 1995. 448 с.
2. Гаврилюк О. В. Інвестиційний імідж та інвестиційна привабливість України. *Фінанси України*. 2008. № 3. С. 79-93.
3. Гець В. М. Подолання квазіринковості - шлях до інвестиційно орієнтованої моделі економічного зростання. *Економіка України*. 2015. № 6. С. 4-17.
4. Гитман Л., Джонк М. Основы инвестирования / пер. с англ. Академия народного хозяйства при правительстве РФ : Москва : Дело, 1999. 1008 с.
5. Дука А. П. Теорія та практика інвестиційної діяльності. Інвестування : навч. посіб. 2-е вид. Київ : Каравела, 2008. 432 с.
6. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України на внутрішньому і зовнішньому ринках: наукова доповідь / за ред. В. М. Трегобчука, Б. Й. Пасхавера. Київ: Ін-т екон. та прогноз., 2007. 260 с.
7. Идрисов А.Б., Картышев С.В., Постинов А.В. Стратегическое планирование и анализ эффективности инвестиций. Москва : Информ.-изд. дом «ФИЛИН», 1996. 272 с.
8. Михайлов А. М. Методичні підходи та система показників визначення інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки. *Економіка АПК*. 2016. № 12. С. 76-82.
9. Мойсеєнко І. П. Інвестування: навч. посіб. Київ: Знання, 2006. 490 с.
10. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. № 1560 - XII (зі змінами). База даних «Законодавство України». URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (дата звернення 25.01.2018).
11. Спаський Г. В. Інвестиційна діяльність в агропромисловому комплексі Закарпатської області. *Економіка АПК*. 2012. № 12. С. 61-66.
12. Федоренко В. Г. Інвестиційний менеджмент : навч. посіб. Київ : МАУП, 1999. 191 с.

Для вирішення проблеми забезпечення населення України якісними продуктами потрібно створити сприятливі умови для залучення інвестицій у розвиток тваринництва, насамперед м'ясного та молочного скотарства, стимулювати виробництво плодів, ягід і винограду та розвивати переробні галузі.

References

1. Blank, I.A. (1995). *Investicionnyj menedzhment [Investment management]*. Kiev: MP «ITEM LTD, «Junajted London Trejd Limited» [In Russian].
2. Havryliuk, O.V. (2008). Investytsiinyi imidzh ta investytsiina pryvabylyvist Ukrainy [Investment image and investment attractiveness of Ukraine]. *Finansy Ukrainy*, 3, pp. 79-93 [In Ukrainian].
3. Heiets, V.M. (2015). Podolannia kvazirynkovosti - shliakh do investytsiino oriientovanoi modeli ekonomichnoho zrostannia [Overcoming quasi-market is the path to an investment-oriented model of economic growth]. *Ekonomika Ukrainy*, 6, pp. 4-17 [In Ukrainian].
4. Gitman, L., & Dzhonk, M. (1999). *Osnovy investirovaniya [Investing basics]*. (Trans.). Moskva: Delo [In Russian].
5. Duka, A.P. (2008). *Teoriia ta praktyka investytsiinoi diialnosti. Investuvannia: navch. posib. 2-e vyd. [The theory and practice of investment activity. Investing: teach. guidances. 2nd ed.]*. Kyiv: Karavela [In Ukrainian].
6. Paskhaver, B.Y. (2007). *Zabezpechennia konkurentospromozhnosti ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy na vnutrishnomu i zovnishnomu rynkakh: naukova dopovid [Ensuring competitiveness of Ukrainian agricultural sector in domestic and foreign markets: scientific report]*. V.M. Trehobchuk, B.Y. Paskhaver (Eds.). Kyiv: Int-t ekon. ta prohozuv. [In Ukrainian].
7. Idrisov, A.B., Kartyshev, S.V., & Postinov, A.V. (1996). *Strategicheskoe planirovanie i analiz jeffektivnosti investicij [Strategic planning and analysis of investment efficiency]*. Moskva: Informacionno-izdatel'skij dom «FILIN» [In Russian].
8. Mykhailov, A.M. (2016). *Metodychni pidkhody ta sistema pokaznykiv vyznachennia investytsiinoho klimatu v ahrarnomu sektori ekonomiky [Methodological approaches and tools for assessment of the investment climate in agrarian sector of economy]*. *Ekonomika APK*, 12, pp. 76-82 [In Ukrainian].
9. Moiseienko, I.P. (2006). *Investuvannia: navch. posib. [Investing: teach. guidances]*. Kyiv: Znannia [In Ukrainian].
10. Pro investytsiinu diialnist: Zakon Ukrainy vid 18.09.1991 # 1560-XII (zi zminamy) [On investment activity: Law of Ukraine from 18.09.1991 No. 1560-XII (with changes)]. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»*. *VR Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> [In Ukrainian].
11. Spaskyi, H.V. (2012). Investytsiina diialnist v ahropromyslovomu kompleksi Zakarpatskoi oblasti [The investment activity in agroindustrial complex of Zakarpattya region]. *Ekonomika APK*, 12, pp. 61-66 [In Ukrainian].
12. Fedorenko, V.H. (1999). *Investytsiinyi menedzhment: navch. posib. [Investment Management: teach. guidances]*. Kyiv: MAUP [In Ukrainian].

Matsyhora T.V. Investment attractiveness of the agrarian sector of Ukraine: regional aspect

The purpose of the article is to justify methodology and evaluate an investment attractiveness of the agricultural sector in the regions of Ukraine based on a generalization of approaches to determining investment as an economic category from the point of view of a potential investor.

Research methods. In the research process have been used such scientific methods as: dialectical method of scientific knowledge, analysis and synthesis, systemic generalization, covariance analysis.

Research results. Approaches to the definition of investment as an economic category from the point of view of a potential investor have been considered and summarized. The criteria and methodology for evaluation of investment attractiveness of the agrarian sector of the regions have been substantiated. The level of investment attractiveness of agricultural enterprises of the regions of Ukraine has been determined.

Elements of scientific novelty. Scientific novelty of the article lies in justified new approaches to evaluation of investment attractiveness of the agricultural sector of the regions, based on the generalization of the interpretations of investment as an economic category from the point of view of a potential investor. There have been made suggestions to create conditions for raising the level of investment attractiveness of certain regions and territories of Ukraine and ensuring their sustainable development.

Practical significance. Conclusions, proposals and practical recommendations, as well as the proposed methodology for evaluation of investment attractiveness of the agricultural sector of the regions can be used to assess the level of development of agriculture in the regions of Ukraine in formation and implementation of regional investment programs and projects. Tabl.: 2. Figs.: 2. Refs.: 12.

Keywords: investments, investment attractiveness, investment attractiveness of the agrarian sector, profitability, risk, region.

Matsyhora Tetiana Viktorivna - candidate of economic sciences, senior researcher fellow, leading research fellow of the department of investment, material and technical support, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economy" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)
E-mail: tatyk@ukr.net

Мацібора Т.В. Інвестиційна привлекательність аграрного сектора України: регіональний аспект

Цель статьи - обосновать методiku и провести оценку инвестиционной привлекательности аграрного сектора регионов Украины на основе обобщения подходов к определению инвестиций как экономической категории с позиции потенциального инвестора.

Методика исследования. Методы: диалектический метод научного познания, анализа и синтеза, системного обобщения, ковариационный анализ.

Результаты исследования. Рассмотрены и обобщены подходы к определению инвестиций как экономической категории с позиции потенциального инвестора. Обоснованы критерии и методика оценки инвестиционной привлекательности аграрного сектора регионов. Определен уровень инвестиционной привлекательности сельскохозяйственных предприятий регионов Украины.

Элементы научной новизны. На основе обобщения трактовок инвестиций как экономической категории с позиции потенциального инвестора обоснованы новые подходы к оценке инвестиционной привлекательности аграрного сектора регионов, даны предложения по созданию условий для повышения уровня инвестиционной привлекательности отдельных регионов и территорий Украины и обеспечения устойчивого их развития.

Практическая значимость. Выводы, предложения и практические рекомендации, а также предложенная методика оценки инвестиционной привлекательности аграрного сектора регионов могут быть использованы для оценки уровня развития сельского хозяйства в регионах Украины при формировании и реализации региональных инвестиционных программ и проектов. Табл.: 2. Илл.: 2. Библиогр.: 12.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная привлекательность, инвестиционная привлекательность аграрного сектора, доходность, риск, регион.

Мацібора Татьяна Викторовна - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, ведущий научный сотрудник отдела инвестиционного и материально-технического обеспечения, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)
E-mail: tatyk@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 12.02.2018 р.

Фахове рецензування: 15.02.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Мацібора Т.В. Інвестиційна привабливість аграрного сектору України: регіональний аспект. *Економіка АПК*. 2018. № 3. С. 49 – 55.

* * *

V.O. BOIKO, candidate of economic sciences,
associate professor (docent)
L.O. BOIKO, candidate of agricultural sciences,
associate professor (docent)

Features of farm functioning under conditions of a competitive environment

The purpose of the article is to determine features of the activity of Kherson region's farms and identify the tendencies of their development.

Research methods. Both general scientific and special economic methods have been used while conducting the research: abstract and logical, monographic, statistical, calculation and comparison.

Research results. The paper analyzes the features of the activity and development of Kherson region's farms. There has been substantiated the selection of farm specialization and the role of farms in agricultural production. The study characterizes the advantages of farms over other forms of agricultural enterprises. One of the efficient measures aimed at farmers' adaptation to market conditions is agricultural service cooperation, which will allow farmers and other commodity producers to take the best advantages of participating in market activities and focus their attention on the effective use of production potential.

Elements of scientific novelty. It highlights the social and economic role of farming in the development of a market economic system, in the creation of a healthy competitive environment at the consumer market.

Practical significance. The results of the research are the basis for solving practical problems of creating agricultural service cooperatives to increase the competitiveness level of farms. Tabl.: 2. Figs.: 1. Refs.: 17.

Keywords: farm, competitiveness, sown area, branch structure, state support, cooperative movement.

Boiko Viktoriia Oleksandrivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent) of the department of economics and finance, State Higher Education Institution "Kherson State Agricultural University" (23, Stritenska st., Kherson)

E-mail: boiko.vo17@gmail.com

Boiko Liudmyla Oleksandrivna - candidate of agricultural sciences, associate professor (docent) of the department of economics and finance, State Higher Education Institution "Kherson State Agricultural University" (23, Stritenska st., Kherson)

E-mail: boiko.mila7@gmail.com

Scientific problem. Under conditions of Ukraine's active involvement in the world globalization processes, the aspects of the development strategy of the agrarian sector of economy draw special attention. Farming is the most widespread form of all different forms of agricultural entrepreneurship, since it is one of the leading forms of agricultural activity in developed countries of the world. First farms in Ukraine appeared in 1989, i.e. before establishing a legal basis - the Law of Ukraine «About farms» in December, 1991. At the beginning of the nineties of the twentieth century neither of the forms of entrepreneurial activity in the agrarian sector of economy drew such great attention of scientists as farming did. According to the Law (the changes dated 31 March, 2016) a farm is a form of

entrepreneurial activity of persons who are willing to produce agricultural commodities, process and sell them in order to make a profit on the farmlands, given them to own and/or use, including a land lease, for farming, agricultural commodities production, private rural farms, according to the law [16].

The number of scientific studies devoted to the development and analysis of farm activities in the regions of Ukraine under conditions of competitiveness, is continuously rising, that proves an increase in the interest to this problem.

Analysis of recent researches and publications. Theoretical and practical aspects of the creation and development of small and medium enterprises in Ukraine and farms in particular have been investigated by the domestic scientists: V. Boiko [1], M. Gorikhovskiy [4], I.M. Hlibchuk [5],

V.P. Horovyi [6], M.M. Kropyvko [9], P.M. Makarenko [10], O. Maslak [11], V.Ya. Mesel-Vesliak [13], A.S. Mokhnenko [14] and many others. The development of farms in Ukraine in relation to the world experience has been considered by T.V. Mazan, V.P. Tkachenko [12]. Considerable attention to the research on the problem of the efficiency of farming activity has been paid by the foreign authors: L. Brown [2], E. Kasl, M. Bekker, A. Nelson [8].

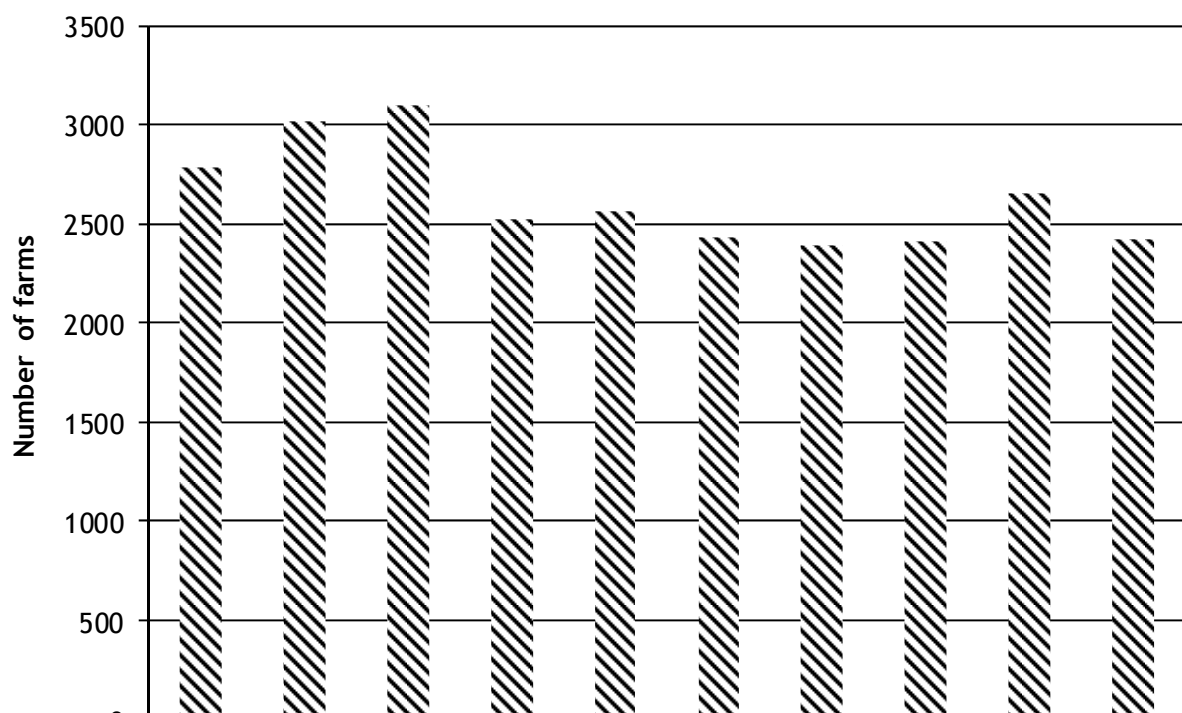
In spite of a significant contribution of the published scientific papers identifying the economic niche and the role of farming, the problems of their functioning in particular regions of Ukraine have not been covered yet.

The objective of the article is to determine the peculiarities of the activity of the farms in Kherson region and determine the tendencies of their development.

Statement of the main results of the study. The peculiarities of the development of the farms in the region depend on its historical and economic conditions. Kherson region is an industrial and agrarian area with

multi-branch industry and highly developed agriculture. The specialized branches of Kherson region's economy are industrial, agro-industrial and recreational complexes. The leading role is played by the agro-industrial branch, which is closely connected with natural and climatic conditions, technical facilities highly qualified labor.

A considerable experience of the development of the farms in Kherson region proves that farming was started in 1991 and the greatest number of them (3100 units) was noticed in 2002 (Figure). The dynamics of their number over the analyzed period of their functioning was uneven. Since 2010 a reverse process has been noticed, i.e. the number of the farms has been decreasing. As the practice shows, this process has an absolute regularity. A decrease in the reduction rates of the number of the farms proves the irreversible process of the activity of private enterprises in agriculture. Only strong enterprises and those which are capable of achieving competitiveness in future can survive in difficult conditions.

Figure. The dynamics of the number of the farms in Kherson region over the period 1995-2016

The source: The State Statistics Service of Ukraine [3].

The area of land use is significant for the production activity of farms and other agricultural enterprises. Every farmer determines the direction of production, its efficiency and

the possibilities of selling surplus products according to the land area [11].

At present the farms in Kherson region have different areas of land use. The amplitude of fluctuations of the figures representing the size

of the farms is quite high and the difference between the extremes of the size is over 3000 ha. There are both newly created farms with the least land area being 2.6 ha on average, and large farms with the area of more than 4000 ha. However, a predominant majority of the farms in the region have small land areas and one farm has 114-116 ha of farmlands on average. The highest indexes are in Velyka Lepetykha district - 171.5 ha, Verkhniy Rohachyk district - 169.0 ha, Nyzhni Sirohozy district - 166.9 ha. The lowest indexes are in Skadovsk district - 56.2 ha, Oleshky district - 70.1 ha and Kakhovka district - 92.3 ha.

The fluctuations in the size of the farms are explained by the fact that over the early years of the agrarian reform those who wanted to become farmers could receive up to 50 ha of farmlands and up to 100 ha of the total land area for land use. They received machines and other means of production as their property shares. Under those conditions the prices for machines and fertilizers were reasonable for farmers. The deepening of price disparities and a deep crises of the entire economy including agriculture, hyperinflation caused the situation when those interested in farming did not have resources and "start-up capital", and it is impossible to start an own farm without it [7].

Whereas over the past years there has been a tendency for a reduction in the number of farms and an increase in the land area in their land use, in 2016 as compared to the year 2015, the number of the farms rose by 16 units, and the area of farmlands increased by 1.0 thous. ha. In 2016 the specific weight

of the agricultural lands given to the farms in the total area of agricultural lands increased by 2.0% as compared to the year 2015.

The major farming activity is crop production. In 2016 the total area under crops in the farms made 275.4 thous. ha, or 21.6% of the total area under crops in the region (1271.2 thous. ha). The farmers are mainly engaged in growing grain and vegetable crops. For instance, in 2016 the areas under grain crops occupied 112 thous. ha. In 2016 the areas under sunflower increased by 21 thous. ha as compared to the year 2015 (115.9 thous. ha was sown). Moreover, 5.64 thous. ha was occupied by vegetables, melons and potatoes: potatoes - 0.04 thous. ha, vegetables - 2.7 thous. ha, and melons - 2.9 thous. ha.

Analyzing the structure of the areas under crops in 2016, it is necessary to mention, that the areas under industrial crops were mainly reduced at the expense of the decrease in the areas under potatoes and vegetables.

It is important to underline, that the farms have increased the areas under industrial crops at the expense of a partial reduction in grain crops. It is mainly explained by an increase in demand for the products of industrial crops over the past years and a fairly reasonable price for farmers at the product markets. This tendency is caused by a continuous demand for grain at both regional and national food markets, and also by its less labor intensity as compared to other crops. This made it possible for the farms to increase production of grain and other crops for the period of their activity (Table 1).

Table 1

The Dynamics of Production Volumes of Main Products in the farms of Kherson Region, thous. t

Kind of products	Years								
	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016
Grain crops	35.3	95.1	130.9	166.9	89.8	188.3	248.9	372.2	320.5
Sunflower	6.3	22.5	35.6	55.3	57.0	73.6	55.3	99.7	115.9
Vegetables	3.3	20.7	50.1	82.4	133.6	118.6	129.6	128.1	133.6
Livestock products	*	*	*	1.8	2.2	3.6	5.9	4.7	9.5

The source: The State Statistics Service of Ukraine [3].

note* - no data available.

Nowadays farming survives tough times. The number of those who wants to farm independently under conditions of a severe expansion of agro-holdings is constantly falling, there is a lack of the government support and a massive attack on tax benefits for farmers

has started. Farmers are worried because of prospective implementation of land buying and selling in the case of the expiration of the corresponding moratorium, since they have already undergone the practice of «deprivation» of the lands rented by them.

It is necessary to mention, that farms and agricultural enterprises work under equal conditions, but the yields of the represented crops, except vegetables, are unfortunately lower in farms.

For instance in 2016 the farms harvested 320.5 thous. tons of grain and legume crops (11.7% of the total volume), the average yields in the region being 34.1 c/ha (in the farms - 28.6 c/ha). 115.9 thous. t of sunflower was harvested (15.5% of the total volume), the yield being 17.2 c/ha. To compare: the average yield in all the categories of farms - 16.0 c/ha, in the farm societies - 13.1 c/ha 133.6 thous. t of vegetables (9.9% of the total volume) was harvested, the yield being 465.7 c/ha. On average in the region the vegetable yields make 301.4 c/ha. The yield of berries in all the categories of farms of the region makes 85.2 c/ha, in the farms - 13 c/ha in particular.

There are reasons of inner nature for this situation, namely: low culture of farming, violation of crop rotation, the lack of agrochemical passports. High yields are characteristic of

those farms whose directors were main specialists, best agronomists, engineers and machine-operators in the past. Such farmers rent lands, follow the techniques of growing crops, apply mineral fertilizers, introduce the system of crop protection against pests and diseases. Thus, in order to increase competitiveness, agricultural enterprises should introduce new technologies into production, including resource-saving ones, expand the production of innovative products which have better consumption properties and are capable of competing successfully with foreign analogs at both domestic and foreign markets.

It is also necessary to mention the unbalanced sectoral structure of farms: they mainly develop crop industries and partially - livestock industries, which are more labor intensive, and they were less economically efficient or unprofitable at all because of the disadvantages in price policy. Only 3.0 % of farms specialize in producing livestock products. There is concern about the fact that in 2016 there was a reduction in the number of livestock (Table 2).

Table 2

The number of farm animals in the farms of Kherson region, thous.heads

Kind of animals	Years								
	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016
Cattle	1.4	0.2	1.0	0.9	1.0	1.0	1.0	1.1	1.0
Including cows	0.9	0.1	0.4	0.3	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4
Pigs	3.2	0.8	2.8	6.9	5.6	6.0	5.3	6.0	4.9
Sheep and goats	1.1	0.2	1.7	3.4	1.2	1.4	1.9	2.4	1.4
Poultry	31.4	0.5	0.7	0.0	0.7	0.2	5.1	5.1	0.4

The source: The State Statistics service of Ukraine [3].

The constraining factor in the development of many farms is insufficient technical equipment. The provision of the farms in Kherson region with machinery has not changed substantially as compared to the previous years. The machine and tractor park numbered 5801 items on January 1, 2016, and it is 41 items more as compared to the past year. The majority of the tractors in use are out-of-date, and the farmers have no money to buy new machinery. The situation is analogous in the provision of the farms with combine harvesters. The farms try to renew the machines at least partially at the expense of buying second-hand machinery or at the expense of buying new machinery under the protection programs for domestic producers.

The government support for farms is given at the payback basis and the amount of money does not exceed 500 thous. UAH for the period up to 5 years with providing mortgaged property. The support can be obtained to: purchase machinery and equipment, renew circulating assets, purchase mother stock of farm animals (heifers, cows, sows, yearling ewes, ewes, goats) and evaluate the appropriateness of organic production (raw materials), produce and process agricultural products, construct and reconstruct production and non-production buildings, start perennial plantations, develop credit and service cooperation, pay contributions to unit trusts of agricultural service cooperatives, created by farms on their own or together with the

members of individual rural farms, for irrigation and land reclamation [15].

Farmers are active participants of cooperative movement. They are initiators of creating agricultural service cooperatives, which consolidate agricultural producers to provide services to their members, common use of machinery and technical equipment, store and sell agricultural products. For instance, 4 agricultural service cooperatives were created in Kherson region throughout 2017 and at the beginning of 2018 their total number is 58 units (10% of the existing cooperatives in Ukraine).

Cooperation not only maintains the stability of separate farms or sectors at the market, but also stimulates necessary competition between small-scale and large-scale production. Unlike economically developed countries, in Ukraine and former socialist countries horizontal cooperation has been developing. The greatest opportunities for cooperation in Kherson region are in Bilozerka, Beryslav, HOLA Prystan, Novotroitsk and Henichesk districts. In these districts with the greatest density of farms the development of all types of cooperatives is potentially possible: cooperation can be realized among farms, enterprises of a public sector and individual subsidiary establishments. In addition, an agricultural cooperative can be a member of the cooperative, organized with a public sector enterprise. Therefore, it is possible not only expand, but also complicate horizontal (territorial) relations.

Nowadays the role of cooperation is extremely low, actually there are less than 600 existing cooperatives in Ukraine [17]. Among the reasons, impeding this process, there are the following ones: continuous economic weakness of most farms, territorial remoteness, the lack of transportation, production and social infrastructure, the lack of the experience in creating and managing coopera-

tives. The practice of organizing farms shows that more than a half of them are combined by a production principle, less than 40% - in supplying and selling products, material and technical support. Whereas cooperation is a major condition of farm activity and development. The development of a wide variety of cooperatives is considered to be a factor of successful farm activities, and further prospects of a farm sector in agriculture of Ukraine and Kherson region are connected with it.

Conclusions. Farms have a number of advantages over other forms of agricultural enterprises in Ukraine, thus they have all the premises for their development, and this development depends on stability of both political and economic nature. The research on the current condition of the activity of Kherson region's farms shows substantial heterogeneity of their production capacity and resource potential. Small farms are more dependent on the provision with resources than large farms and it considerably determines their competitiveness level.

Farmers should solve certain problems in order to compete at the market. It is important not only to grow crops, but also store and sell them advantageously. One of the efficient measures aimed at farmers' adaptation to market conditions is agricultural service cooperation, which will allow farmers and other commodity producers to take the best advantages of participating in market activities and focus their attention on the effective use of production potential.

High interest rates do not allow farmers to take financial resources from banks to buy machinery and implement new technologies for increasing their productivity. Therefore it is entirely obvious, that substantial changes in legislation and efficient government support are necessary for successful activity of family and individual farms.

Literature

1. Boiko, V. (2017), Determinants of development of small and medium enterprises in the region of Kherson. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, [Online], vol. 3, no. 2, pp. 22-29, available at: www.are-journal.com.
2. Brown, L. (2017), *By bread alone* / By Brown L. with Eckholm E. P. Publ. for the overseas development council. - Oxford etc., - XIII. - 272 p.
3. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Горіховський М. В. Розвиток фермерських господарств Хмельниччини. *Економіка АПК*. 2017. № 11. С. 79.

References

1. Boiko, V. (2017). Determinants of development of small and medium enterprises in the region of Kherson. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 3, No. 2, pp. 22-29. Retrieved from: <http://www.are-journal.com> [In English].
2. Brown, L., & Eckholm, E. (2017). *By bread alone*. Oxford etc, XIII [In English].
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
4. Horikhovskiy, M.V. (2017). Rozvytok fermerskykh gospodarstv Khmelnychchyny [Development of farms in Khmelnytsky region]. *Ekonomika APK*, 11, pp. 79 [In Ukrainian].

5. Глібчук І. М. Фермерське господарство: поняття та юридичні ознаки. URL : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=45042>.
6. Горьовий В. П. Актуальне дослідження проблем конкурентоспроможності фермерських господарств. *Економіка АПК*. 2017. № 4. С. 114-116.
7. Губарик О. М. Проблемні питання щодо сутності та критеріїв визначення економічної ефективності діяльності аграрних підприємств. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. Харків : ХНТУСГ, 2006. Вип. 34: Економічні науки. С. 51-54.
8. Касл Э., Беккер М., Нельсон А. Эффективное фермерское хозяйство ; пер. с англ. Москва : Агропромиздат, 1991. 496 с
9. Кропивко М. М. Фермерські реалії. *Агробізнес сьогодні*. 2012. № 9(232). URL : <http://www.agro-business.com.ua/component/content/article/32-2011-05-11-22-31-13/1048-2012-05-18-14-59-07.html>.
10. Макаренко П. М., Мельник Л. Л. Фермерство України у контексті тенденцій розвитку сільського господарства. *Економіка АПК*. 2008. № 4. С. 145-152.
11. Маслак О. Проблеми та перспективи фермерства в Україні. «Агробізнес сьогодні». URL : <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichnyigektar/3999-problemy-ta-perspektyvy-fermerstva-v-ukraini.html>.
12. Мазан Т. В., Ткаченко В.П. Розвиток фермерських господарств України з урахуванням світового досвіду. *АГРОСВІТ*. 2015. № 10. С. 43-47.
13. Месель-Веселяк В.Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації в сільському господарстві / Матеріали Дванадцятих річних зборів Всеукраїнського Конгресу вчених економістів-аграрників (Київ, 25-26 лютого 2010 р.) ; відп. ред. П.Т. Саблук. Київ : ННЦ ІАЕ, 2010. С. 11-36.
14. Мохненко А. С. Функціонування і розвиток фермерських господарств в аграрній сфері економіки. *Вісник аграрної науки Причорномор'я / МДАУ*. Миколаїв, 2012. Вип. 1 (65). С. 26-30.
15. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 року № 1102 (із змінами від 08.09.2016 року № 609). URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1102-2004-%D0%BF>
16. Про внесення змін до Закону України "Про фермерське господарство" щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств, від 31.03.2016 №1067-VIII. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1067-19>
17. Уряд хоче об'єднати фермерів у кооперативи. URL : <https://www.depo.ua/ukr/politics/uryad-hoche-zganyati-fermeriv-u-kooperativi-20170913639085>.
5. Hlibchuk, I.M. (2012). *Fermerske hospodarstvo: poniattia ta yurydychni oznaky* [Farm: concept and legal features]. *Naukove tovarystvo Ivana Kushnira*. Retrieved from: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=45042> [In Ukrainian].
6. Horovyi, V.P. (2017). *Aktualne doslidzhennia problem konkurentospromozhnosti fermerskykh hospodarstv* [Actual research of problems of competitiveness of farms]. *Ekonomika APK*, 4, pp. 114-116 [In Ukrainian].
7. Hubaryk, O.M. (2006). *Problemni pytannia shchodo sutnosti ta kryteriiv vyznachennia ekonomichnoi efektyvnosti diialnosti ahrarnykh pidpriemstv* [Problematic questions about the essence and criteria for determining the economic efficiency of agrarian enterprises]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva imeni Petra Vasylenka*, 34: *Ekonomichni nauky*, pp. 51-54 [In Ukrainian].
8. Kasl, Je., Bekker, M., & Nel'son, A. (1991). *Jeffectivnoe fermerskoe hozjajstvovanie* [Effective farming]. Moskva: Agropromizdat [In Russian].
9. Kropyvko, M.M. (2012). *Fermerski realii* [Farmer's realities]. *Ahrobiznes sohodni*, 9 (232). Retrieved from: <http://www.agro-business.com.ua/component/content/article/32-2011-05-11-22-31-13/1048-2012-05-18-14-59-07.html> [In Ukrainian].
10. Makarenko, P.M., & Melnyk, L.L. (2008). *Fermerstvo Ukrainy u konteksti tendentsii rozvytku silskoho hospodarstva* [Farming of Ukraine in the context of agricultural development trends]. *Ekonomika APK*, 4, pp. 145-152 [In Ukrainian].
11. Maslak, O. (n.d.). *Problemy ta perspektyvy fermerstva v Ukraini* [Problems and prospects of farming in Ukraine]. "Ahrobiznes Sohodni". Retrieved from: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichnyigektar/3999-problemy-ta-perspektyvy-fermerstva-v-ukraini.html> [In Ukrainian].
12. Mazan, T.V., & Tkachenko, V.P. (2015). *Rozvytok fermerskykh hospodarstv Ukrainy z urakhuvanniam svitovoho dosvidu* [Development of farms of Ukraine with consideration of world experience]. *Ahrosvit*, 10, pp. 43-47 [In Ukrainian].
13. Mesel-Veseliak, V.Ya. (2010). *Ahrarna reforma i orhanizatsiino-ekonomichni transformatsii v silskomu hospodarstvi* [Agrarian reform and organizational and economic transformations in agriculture]. *Materialy Dvanadtsiatykh richnykh zboriv Vseukrainskoho Konhresu vchenykh ekonomistiv-ahrarynykiv*. (pp. 11-36). Kyiv: NNTS IAE [In Ukrainian].
14. Mokhnenko, A.S. (2012). *Funktsionuvannia i rozvytok fermerskykh hospodarstv v ahrarnii sferi ekonomiky* [Functioning and development of farms in the agrarian sector of the economy]. *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomor'ia. MDAU. Mykolaiv*, 1 (65), pp. 26-30 [In Ukrainian].
15. *Pro zatverdzhennia Poriadku vykorystannia koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti dlia nadannia pidtrymky fermerskym hospodarstvam* : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25 serpnia 2004 roku # 1102 [On approval of the procedure for using the funds provided in the State budget to support farmers: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 25.08.2004, No. 1102]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. *VR Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1102-2004-%D0%BF> [In Ukrainian].
16. *Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy "Pro fermerske hospodarstvo" shchodo stymuliuvannia stvorennia ta diialnosti simeinykh fermerskykh hospodarstv* : Zakon Ukrainy vid 31.03.2016 #1067-VIII [On Amendments to the Law of Ukraine "On Farms" on stimulation of the establishment and activity of family farms: Law of Ukraine from 31.03.2016, No. 1067-VIII]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. *VR Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1067-19> [In Ukrainian].
17. *Uriad khoche obiednati fermeriv u kooperatyvy* [The government wants to unite farmers in cooperatives]. (2017). *DepoUA*. Retrieved from: <https://www.depo.ua/ukr/politics/uryad-hoche-zganyati-fermeriv-u-kooperativi-20170913639085> [In Ukrainian].

Бойко В.О., Бойко Л.О. Особливості функціонування фермерських господарств в умовах конкурентного середовища

Мета статті - визначити особливості функціонування фермерських господарств у Херсонській області та виявити тенденції їх розвитку.

Методика дослідження. Використано загальнонаукові та спеціальні економічні методи: абстрактно-логічний, монографічний, статистичний, розрахунково-конструктивний та порівняння.

Результати дослідження. Проаналізовано особливості діяльності й розвитку фермерських господарств Херсонщини. Обґрунтовано вибір спеціалізації фермерських господарств та їх роль у виробництві сільськогосподарської продукції. Охарактеризовано переваги фермерських господарств над іншими формами сільськогосподарських підприємств. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація дасть змогу фермерам разом з іншими товаровиробниками отримати відчутні переваги від участі в ринковій діяльності та зосередити увагу на ефективнішому використанні виробничого потенціалу.

Елементи наукової новизни. Досліджено соціально-економічну роль фермерства в розбудові ринкової економічної системи, формуванні стійкого конкурентного середовища на споживчому ринку.

Практична значущість. Результати дослідження є підґрунтям для вирішення практичних завдань щодо створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів з метою підвищення рівня конкурентоспроможності фермерських господарств. Табл.: 2. Рис.: 1. Бібліогр.: 17.

Ключові слова: фермерське господарство, конкурентоспроможність, посівна площа, галузева структура, державна підтримка, кооперативний рух.

Бойко Вікторія Олександрівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та фінансів, Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет» (м. Херсон, вул. Стрітенська, 23)

E-mail: boiko.vo17@gmail.com

Бойко Людмила Олександрівна - кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри економіки та фінансів, Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет» (м. Херсон, вул. Стрітенська, 23)

E-mail: boiko.mila7@gmail.com

Бойко В.А., Бойко Л.А. Особенности функционирования фермерских хозяйств в условиях конкурентной среды

Цель статьи - определить особенности функционирования фермерских хозяйств в Херсонской области и выявить тенденции их развития.

Методика исследования. Используются общенаучные и специальные экономические методы: абстрактно-логический, монографический, статистический, расчетно-конструктивный и сравнения.

Результаты исследования. Проанализированы особенности деятельности и развития фермерских хозяйств Херсонщины. Обоснован выбор специализации фермерских хозяйств и их роль в производстве сельскохозяйственной продукции. Охарактеризованы преимущества фермерских хозяйств по сравнению с другими формами сельскохозяйственных предприятий. Сельскохозяйственная обслуживающая кооперация даст возможность фермерам вместе с другими товаропроизводителями получить существенные преимущества от участия в рыночной деятельности и сосредоточить внимание на эффективном использовании производственного потенциала.

Элементы научной новизны. Исследована социально-экономическая роль фермерства в развитии рыночной экономической системы, формировании устойчивой конкурентной среды на потребительском рынке.

Практическая значимость. Результаты исследования являются основой при решении практических задач по созданию сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов с целью повышения конкурентоспособности фермерских хозяйств. Табл.: 2. Илл.: 1. Библиогр.: 17.

Ключевые слова: фермерское хозяйство, конкурентоспособность, посевная площадь, отраслевая структура, государственная поддержка, кооперативное движение.

Бойко Виктория Александровна - кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики и финансов, Государственное высшее учебное заведение «Херсонский государственный аграрный университет» (г. Херсон, ул. Стретенская, 23)

E-mail: boiko.vo17@gmail.com

Бойко Людмила Александровна - кандидат сельскохозяйственных наук, доцент кафедры экономики и финансов, Государственное высшее учебное заведение «Херсонский государственный аграрный университет» (г. Херсон, ул. Стретенская, 23)

E-mail: boiko.mila7@gmail.com

The article has been received 18.01.2018 р.

Revision: 23.01.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Boiko V. O., Boiko L. O. Features of farm functioning under conditions of a competitive environment. *Економіка АПК*. 2018. № 3. С. 56 – 62.

*

**В.Г. ГРАНОВСЬКА, кандидат економічних наук, доцент,
докторант**
В.М. КРИКУНОВА, кандидат економічних наук, доцент

Організаційні трансформації аграрного бізнесу в Україні

Мета статті - визначити напрями удосконалення підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки на основі запровадження інноваційних форм її організації.

Методика дослідження. За допомогою статистичного, компаративного та графічного методів здійснено оцінку стану та тенденцій організаційних трансформацій аграрного бізнесу в Україні та у розвинутих країнах світу.

Результати дослідження. Проаналізовано динаміку кількості суб'єктів аграрного підприємництва, їх структуру за ознаками правового статусу, обсягу та результатів діяльності. Виявлено тенденції щодо концентрації бізнесу в аграрному секторі, характерні сучасному етапу розвитку української економіки та економіки США і країн ЄС. Досліджено переваги та недоліки функціонування сільськогосподарських підприємств різного розміру, що дозволило ідентифікувати подібність проблем, які постають перед суб'єктами малого підприємництва аграрної сфери, і визначити пріоритетні напрями розвитку цього сегменту, зокрема, через інтеграцію і участь в інноваційних формах господарювання - кластерах, агротехнопарках, бізнес-інкубаторах тощо. Інформаційною базою дослідження є наукові здобутки провідних вітчизняних та зарубіжних учених, дані Державної служби статистики України, Євростату, Департаменту сільського господарства США. На підставі отриманих результатів обґрунтовано соціальну та економічну доцільність розвитку інноваційних форм господарювання на селі й інтеграції з дрібнотоварними сільськогосподарськими виробниками.

Елементи наукової новизни. Запропоновано сучасні інноваційні альтернативні організаційні форми аграрного бізнесу. Участь у них сільськогосподарських підприємств забезпечуватиме високу адаптивність, інформаційну та фінансову підтримку, розподіл ризиків господарювання, підвищення конкурентоспроможності тощо.

Практична значущість. Оцінено стан організаційної трансформації аграрного сектору економіки України та перспективи і переваги розвитку інтегрованих організаційних структур на інноваційних засадах. Табл.: 2. Рис.: 2. Бібліогр.: 30.

Ключові слова: форма підприємницької діяльності, великі, середні та малі сільськогосподарські підприємства, сільськогосподарська кооперація, кластер, агротехнопарк, бізнес-інкубатор, агрохолдинг.

Грановська Вікторія Григорівна - кандидат економічних наук, доцент, докторант, Херсонський державний аграрний університет (м. Херсон, вул. Стрітенська, 23)

E-mail: vgranovska@ukr.net

Крикунова Вікторія Миколаївна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії та аналізу, Херсонський державний аграрний університет (м. Херсон, вул. Стрітенська, 23)

E-mail: krykunova_vm@yahoo.com

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку зовнішнього середовища - глобалізація, інтеграція до світового економічного простору, лібералізація умов торгівлі за одночасного підвищення вимог споживачів і ступеня їх впливу на діяльність бізнесових структур, інноваційні виклики, позначаються не лише на технологічних, а й на управлінських та організаційних аспектах функціонування організаційно-правових структур, зумовлюючи появу нових форм підприємництва й удосконалення існуючих. Формування та зміцнення конкурентної позиції, адаптивність і гнучкість економіки підприємства стає результатом стратегічної взаємодії зовнішніх ринкових та внутрішніх виробничих і управлінських факторів. Серед останніх ключового значення набуває обґрунтування

оптимальної для конкретних умов форми організації підприємницької діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові публікації відображають окремі аспекти інституційних змін сфери аграрного бізнесу [7; 12; 15]; висвітлюють переваги та недоліки різних за розміром підприємств, важливі економічні функції, що виконують малі підприємства [1; 3; 4; 5; 21]; досліджують сучасні інтеграційні тенденції в аграрному секторі економіки [2; 9; 17; 22], а також особливості та завдання впровадження інноваційних форм підприємницької діяльності [11; 13; 14; 23] й об'єднань підприємств, їх роль у розвитку інфраструктури аграрного ринку та ринку інноваційних продуктів для аграрної сфери.

Мета статті - визначити напрями удосконалення підприємницької діяльності в аграр-

© В.Г. Грановська, В.М. Крикунова, 2018

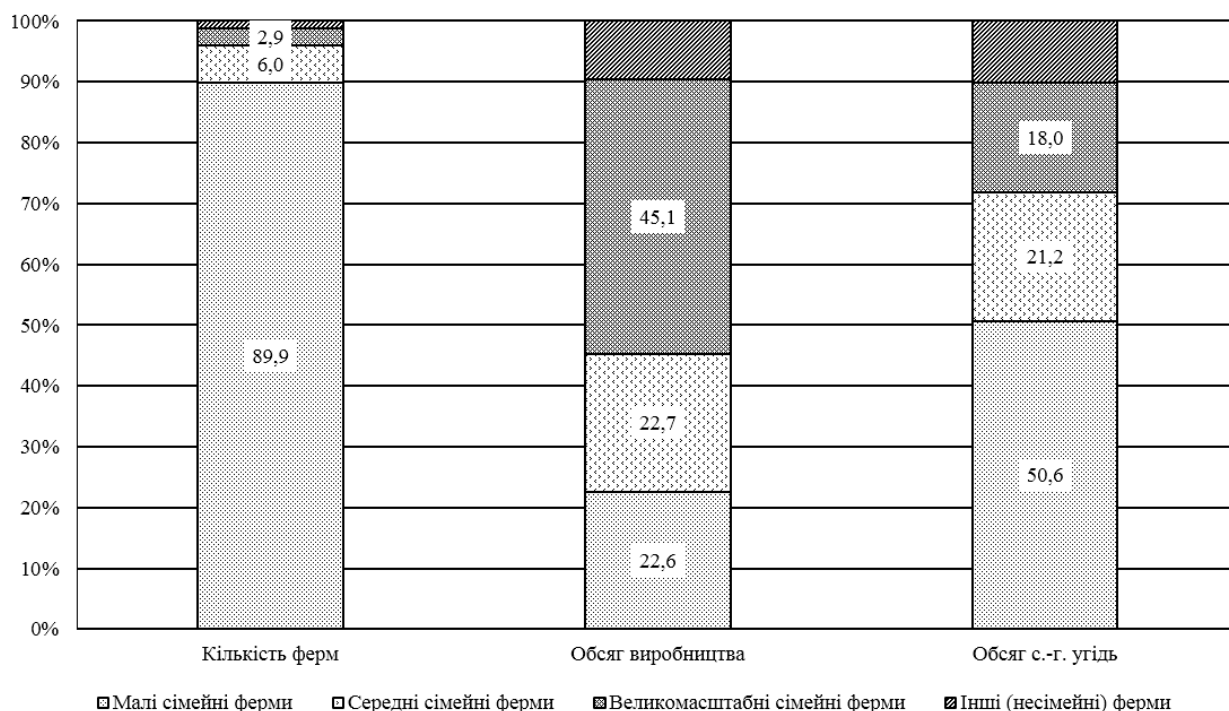
ному секторі економіки на основі запровадження інноваційних форм її організації.

Виклад основних результатів дослідження. Найпоширенішими організаційними формами сільськогосподарського підприємства в європейських країнах є сімейні ферми та кооперативи фермерських господарств. Середній розмір сімейної ферми залежить від історичних, соціальних, природних умов і зміни спеціалізації. Наприклад, в Австралії цей розмір досягає 1,8 тис. га, у США і Канаді - близько 200 га, тоді як у Західній Європі становить лише 17 га, а в Японії - 2 га [28]. Частка сімейних ферм у сільському господарстві Євросоюзу надзвичайно висока: близько 85% усіх ферм Європейського Співтовариства - сімейні, які обробляють майже 70% сільськогосподарських земель.

Відповідно до визначення Департаменту сільського господарства США, фермою (фермерським господарством) є будь-який господарюючий суб'єкт, що виробляє та реалізує сільськогосподарську продукцію на суму від 1000 дол. США у рік. Після досягнення максимальної позначки 6,8 млн ферм у 1935 р., їх кількість суттєво зменшилась у подальшому з відносною стабілізацією на початку 1970-х рр. Варіація чисельності сільськогосподарських виробників у цей період чітко відображала підвищення продук-

тивності внаслідок активного розвитку на інноваційних засадах і розширення можливостей зайнятості в інших секторах економіки. Сукупний обсяг виробництва сільськогосподарської продукції у період 1945-2015 рр. більш ніж подвоївся без суттєвого збільшення кількості вхідних ресурсів. Обсяг земельних угідь в обробітку майже не змінився, що означає збільшення середнього розміру ферм: від 61 га у 1935 р. до 179 га у 2016 р. [25; 26].

Розмір ферми визначається валовим грошовим доходом (gross cash farm income - GCFI). Це виручка від реалізації, урядові виплати, інший дохід, пов'язаний із фермерською діяльністю, включаючи дохід від виробничих контрактів. Як малі класифікують ферми із валовим грошовим доходом до 350 тис. дол. США. До середніх відносять ферми із доходом від 350 тис. дол. США до 999,999 тис. дол. США, до великомасштабних - із доходом вище 1,0 млн дол. США (у їх складі великими називають суб'єктів господарювання із доходом 1-4,9 млн дол. США, дуже великими - із доходом від 5 млн дол. США). На сьогодні в аграрному секторі США функціонує близько 2,06 млн ферм, які відіграють провідну роль. У 2016 р. на них припадало близько 99% всіх ферм і 90,4% обсягу виробництва (рис. 1).

Рис. 1. Розподіл фермерських господарств США за розміром та обсягом виробництва, 2016 р.*

*Джерело: [24].

При цьому 90% сімейних ферм - це малі суб'єкти підприємницької діяльності, чий внесок у вартість продукції сільського господарства становить 22,6%. Водночас великі сімейні ферми із річним доходом вище 1 млн дол. США становлять 3,0% господарств і забезпечують 45,1% загального обсягу виробництва, використовуючи 18% сільськогосподарських угідь. На інші ферми припадає 1% господарств і 10% вартості продукції сільського господарства. При цьому 19% з них отримують дохід більше 1 млн дол. США у рік і виробляють 88% продукції цього типу ферм.

Більшість великих ферм є сімейними: 59 тис. од., або 90 % загальної кількості такого типу підприємств. Із 6300 великих інших ферм у 2015 р. близько 1760 функціонували як корпорації або партнерства (у 99,5 % кількість учасників не перевищує 10 осіб), решта - як кооперативи та як підприємства, що належать трастам та іншим інституціям і управляються найманими менеджерами.

Однією із виразних тенденцій є концентрація виробництва у великих підприємствах. На користь цього свідчить підвищення частки продукції ферм із річним доходом вище 1 млн дол. США - від 30 % у 1991 р. до 50 % у 2015 р. Це об'єктивний процес, адже завдяки інноваціям у сільському господарстві виробники мають можливість збільшити обсяг сільськогосподарських угідь або поголів'я тварин і таким чином використати позитивний ефект масштабу для зміцнення фінансового стану. В середньому у великих аграрних підприємствах США кращі індикатори фінансового стану, порівняно з малими. Наприклад, у 2015 р. 74 % великих сімейних ферм (з доходом від 5 млн дол. США) мали показник рентабельності діяльності, що пе-

ревищив 10 %, тоді як таких ферм середнього розміру (річний сукупний дохід від 350 тис. дол. США до 999,999 тис. дол. США) налічувалося 54 %, а малих (дохід від 150 тис. дол. США до 349,999 тис. дол. США) - 41 %. На цій підставі аналітики наголошують на необхідності ведення диференційованої державної політики стосовно різних за розміром ферм, що відповідає й реаліям української економіки [30].

Ринкова трансформація економіки в нашій державі спричинила суттєві структурні зрушення в аграрному секторі, пов'язані, зокрема, з формами господарювання та практикою менеджменту в сільськогосподарських підприємствах. Специфіка вітчизняного розподілу підприємств за правовим статусом, функціонування підприємств державної форми власності та перехідних форм господарювання унеможлиблює безпосереднє порівняння з показниками розвинутих країн, проте можливо оцінити загальні тенденції.

За даними Державної служби статистики України, кількість сільськогосподарських підприємств в Україні у 2012-2016 рр. зменшувалася за винятком останнього з аналізованих років (табл. 1). На 01.01.2016 р. кількість діючих підприємств становила 47 697, з них 70,6 % припадає на фермерські господарства, яких налічувалося 33,7 тис. од., що на 4,3% більше від попереднього року [10]. Частка державних підприємств є найнижчою і практично не змінювалася протягом досліджуваного періоду - 0,5 %, їх кількість при цьому поступово зменшувалася і становила 222 у 2016 р., що на 8% менше від показника 2015 р. Частка господарських товариств дорівнювала 18%, а їх кількість - 8,7 тис. од., що на 12% більше порівняно з 2015 р. У цілому виробники використовували близько 20,7 млн га сільськогосподарських угідь.

1. Динаміка кількості сільськогосподарських підприємств в Україні

Вид підприємств	2012 р.		2013 р.		2014 р.		2015 р.		2016 р.		2016 р., % до	
	од.	% до підсумку	од.	% до підсумку	од.	% до підсумку	од.	% до підсумку	од.	% до підсумку	2012 р.	2015 р.
Господарські товариства	8235	16,7	8245	16,8	7750	16,8	7721	17,0	8700	18,2	105,6	112,7
Приватні підприємства	4220	8,5	4095	8,3	3772	8,2	3627	8,0	3752	7,9	88,9	103,4
Виробничі кооперативи	848	1,7	809	1,6	674	1,5	596	1,3	738	1,5	87,0	123,8

Фермерські господарства	34035	68,9	34168	69,7	33084	71,6	32303	71,2	33682	70,6	99,0	104,3
Державні підприємства	296	0,6	269	0,5	228	0,5	241	0,5	222	0,5	75,0	92,1
Підприємства інших форм господарювання	1781	3,6	1460	3,0	691	1,5	891	2,0	603	1,3	33,9	67,7
Усього	49415	100,0	49046	100,0	46199	100,0	45379	100,0	47697	100,0	96,5	105,1

Джерело: [10].

Прибутки за результатами діяльності у 2016 р. отримали 88,3 % підприємств із середнім рівнем рентабельності операційної діяльності 32,7 % (табл. 2).

2. Основні показники діяльності сільськогосподарських підприємств в Україні

Показники	Роки					2016 р. у % до	
	2012	2013	2014	2015	2016	2012 р.	2015 р.
Чистий прибуток (збиток), млн грн	26728,4	14925,7	21413,4	101912,2	89330,8	334,2	87,7
Підприємства, які одержали чистий прибуток, %	78,6	80,3	84,7	88,9	88,3	9,7 в.п.	-0,6 в.п.
фінансовий результат, млн грн	33570,1	26186,6	51668,0	127525,5	102230,4	3,0 раза	80,2
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	22,8	11,7	21,4	43,0	32,7	9,9 в.п.	-10,3 в.п.
Кількість найманих працівників, тис. осіб	621,8	579,8	528,9	500,9	507,7	81,7	101,4
Сільськогосподарська продукція - всього, у постійних цінах 2010 р., тис. грн	223254,8	252859,0	251427,2	239467,3	254640,5	114,1	106,3
у т.ч. рослинництво	149233,4	175895,2	177707,9	168439	185052,1	124,0	109,9
тваринництво	74021,4	76963,8	73719,3	71028,3	69588,4	94,0	98,0

Джерело: [10].

Найнижчою рентабельністю та збитковістю деяких видів продукції характеризується діяльність підприємств державної форми власності: неприбуткове виробництво овочів, м'яса великої рогатої худоби та вовни. Найвищої результативності досягли господарські товариства та підприємства приватної форми власності.

Фермерський сектор представлений також особистими селянськими господарствами, що не мають юридичного статусу, проте до них належить велика категорія виробників сільськогосподарської продукції. Це 4 млн господарств (за деякими оцінками - 4,5 млн), які позиціонуються як особисті селянські. За даними статистичної звітності, ці підприємства виробляють понад 46 % валової продукції сільського господарства, обробляють близько 15 % усіх сільськогосподарських угідь, у них зайнято майже 40 % сільського населення.

Світовий досвід переконує, що найбільш стабільними в умовах глобальної кризи є країни з соціально орієнтованими економіками, з переважанням кооперативних об'єднань у виробничій та обслуговуючій

сферах. У Швеції кооперація в економіці країни становить 90 %, Франції, Бельгії, Нідерландах, Австрії - від 60 до 70 % [29]. Однак в Україні - лише 1,5 % (738 підприємств) сільськогосподарських виробничих кооперативів.

Основними проблемами розвитку кооперації в Україні слід назвати безсистемність проведення ринкових реформ без належного наукового обґрунтування, слабкий розвиток інфраструктури збуту, переробки та зберігання готової продукції. Проте варто наголосити, що труднощі трансформації світового досвіду пов'язані також із відсутністю мотиваційного механізму розвитку кооперації, неузгодженістю механізмів розвитку кооперативів із механізмами фінансової, дотаційної й кредитної підтримки та суспільною недовірою до різних форм об'єднань.

Традиційними для національної наукової думки є питання обґрунтування оптимальної за структурою й розміром форми господарювання та можливість адаптації світового досвіду ведення дрібнотоварного або альтернативного господарства. Так, професор В. Г. Галанець [7] у своїй оцінці малих форм

господарювання виходить з того, що в умовах кризи вони мають такі конкурентні переваги порівняно з великотоварними сільськогосподарськими підприємствами: не потребують капіталовкладень, легше пристосовуються до умов ринку, але ці переваги тимчасові, а недоліки - глобальні: за своїми розмірами й рівнем технічної оснащеності вони не спроможні освоювати досягнення науково-технічного прогресу. Перевагами малих форм господарювання багато авторів називають такі: чутливість до змін у ринковому просторі [21], новаторська роль у застосуванні сучасних методів управління та використання інноваційних розробок при виробництві продукції [3], здатність до ощадливості [16], оптимального розподілу ресурсів для потреб виробництва [18], швидкість реакції на зміну кон'юнктури ринку [4]. Водночас деякі вітчизняні науковці вважають, що ця форма господарювання була економічно і фінансово вразливою у конкурентних умовах економічного простору [2], їй притаманні низькі управлінський рівень та технічної озброєності [1], відсутня система самоорганізації, обмеженість фінансових ресурсів, нестабільність доходів, висока вразливість до несприятливих економічних факторів [5].

Нині Міністерство аграрної політики та продовольства України в ході реформування галузі запропонувало задіяти комплексний план інноваційного розвитку галузі «3+5». У даному контексті визначено три основні пріоритети та п'ять напрямів, що взаємодітимуть. Три пріоритети - це реформа системи державної підтримки із зосередженням уваги на малих підприємствах і фермах, завершення земельної реформи та реформи державних підприємств. П'ять головних напрямів: розвиток ринків збуту, органічне виробництво й нішеві культури, розвиток сільських територій, зрошення та безпека харчової продукції. У результаті реалізації заходів створюватиметься комфортне бізнес-середовище для всіх за розмірами підприємств: від малих і середніх до великих агрохолдингів. Для перших - шляхом гарантії підтримки від держави: вигідними програмами кредитування і страхування, допомогою в обігу продукції та освоєнні нових напрямів. Для других - забезпечення прозорих правил діяльності на ринку [19].

Отже, у системі ринкових відносин мале підприємство має низку конкурентних по-

рівняльних переваг: оперативно реагує на зміну ринкової кон'юнктури з відповідною гнучкістю; визначає темпи економічного зростання, структуру і якість валового внутрішнього продукту; оптимальне для заповнення малоєфективних для великого бізнесу економічних ніш; виконує важливу функцію пом'якшення соціальної напруги в суспільстві через забезпечення зайнятості населення; орієнтоване на прискорення впровадження досягнень науково-технічного прогресу та впровадження результатів його діяльності у виробництво; забезпечує активізацію інноваційних процесів і ефективних інновацій; поширює демократичні принципи в економічних відносинах. Також їхніми перевагами слід вважати: сприяння конкуренції та протистояння монополістичним тенденціям; задоволення специфічних потреб споживачів; пом'якшення наслідків економічної кризи. Певними недоліками малих форм можна назвати невеликий обсяг операцій, що лімітує можливості малого підприємства розширювати свою діяльність, підвищену вразливість від коливань ринкової кон'юнктури та фінансову вразливість. Подолати ці негативні моменти можливо через розвиток інтеграційних відносин, що має базуватися на формуванні сталих міжгосподарських зв'язків, утворенні галузевих і регіональних об'єднань, різних за розмірами й організаційно-правовими формами [9].

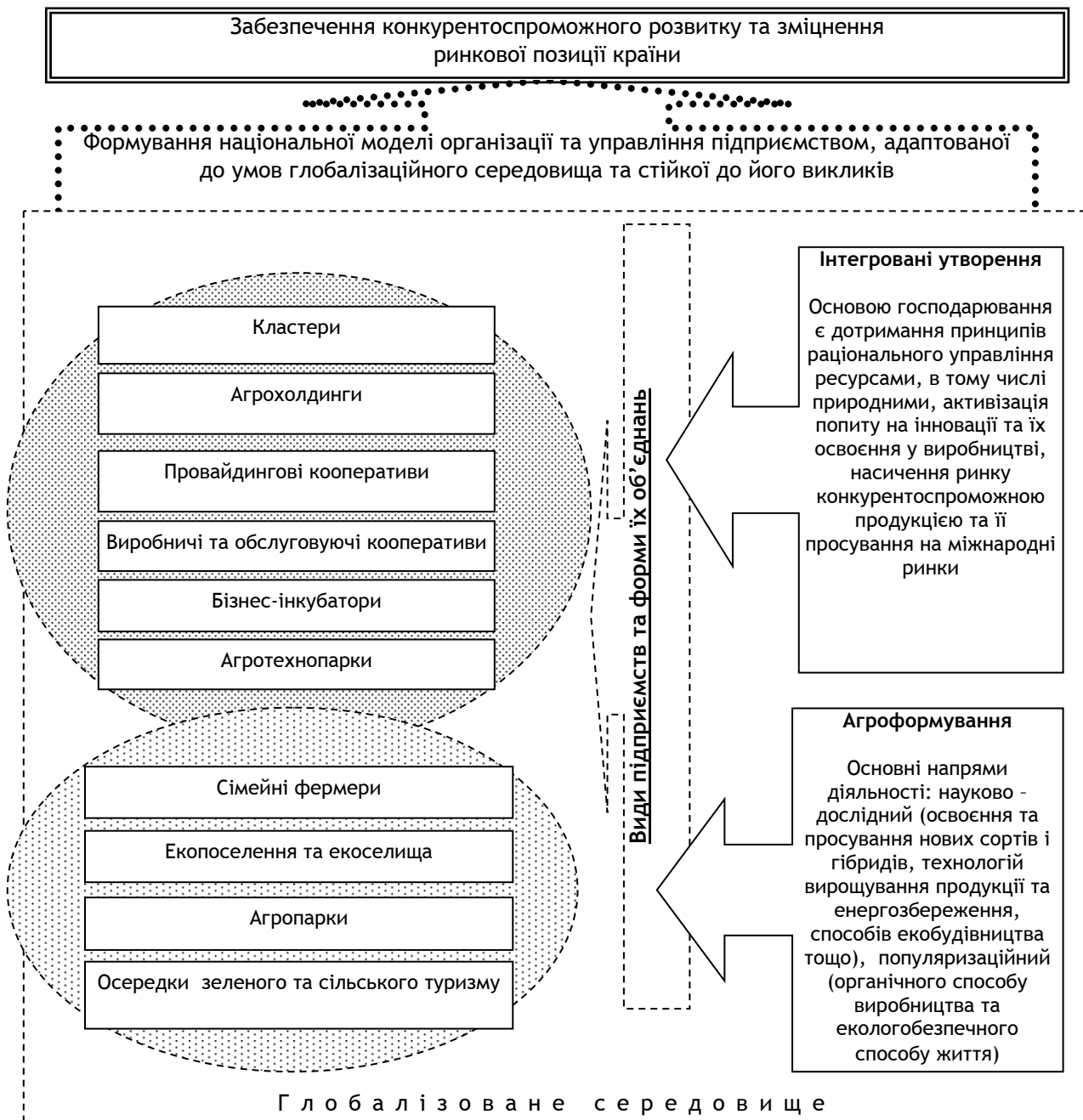
Альтернативою традиційному способу господарювання й організації виробництва мають стати такі інноваційні на сьогодні утворення: кластери, бізнес-інкубатори, провайдингові кооперативи, екопоселення та агропарки, агротехнопарки, що можуть бути представлені різними за розмірами і формами, адаптивними, конкурентоспроможними, легко інтегрованими й орієтованими на соціальні та економічні потреби формуваннями (рис. 2).

Для формування принципів функціонування, оцінки переваг і ризиків впровадження інноваційних форм організації виробництва в управління суб'єктами національного аграрного сектору з метою створення новітньої моделі, що забезпечуватиме зміцнення їх конкурентних позицій та просування на зовнішній ринок, варто детальніше розглянути деякі з них.

Кластеризація набуває широкого визнання у світі як основний інструмент розвитку конкурентоспроможності, стимулювання ін-

новацій, залучення інвестицій, створення нових технологій. Досвід розвинутих країн переконує, що можливості кластерного підходу використовують для вирішення завдань, спрямованих на піднесення економіки окремих галузей і регіонів. Кластери залучають набагато більше інвестицій, ніж по-

одинокі компанії. Цьому зазвичай сприяють мультиплікативне підсилення дій підприємств, що об'єднуються для досягнення спільної мети - підвищення індивідуальної конкурентоспроможності на основі використання сумарних конкурентних переваг.

Рис. 2. Види інноваційних альтернативних агропідприємницьких утворень*

*Джерело: Розробка автора.

Кластерні об'єднання активно застосовуються у США та багатьох країнах ЄС, де теорію кластерів вважають одним із ключових інструментів підвищення рівня конкурентоспроможності окремих галузей. Так, повністю кластеризовано промисловість у Фінляндії та скандинавських країнах. Проведена за

декілька років робота вивела Данію у світові лідери кластеризації економіки, в якій нині функціонують 29 провідних кластерів. У США більше половини підприємств працюють за такою моделлю виробництва: підприємства кластера розташовані в одному регіоні й максимально використовують його природ-

ний, кадровий та інтеграційний потенціали [27].

Американські «ноу-хау» в секторі виробництва споживчих товарів забезпечили лідерство країни в сільському господарстві, виробництві пакувальних і механізованих засобів (галузі-постачальники) поряд з успіхами в галузі реклами та фінансовому секторі (галузі-споживачі). В основному продукція кластерів орієнтована на експорто- або імпортозаміщення [14].

Визначальним у високій конкурентоспроможності кластерних формувань є: використання конкурентних переваг територій, на яких концентрується певне виробництво (наявність та якість ресурсів, кваліфікація і вартість робочої сили, територіальне розміщення, природно-кліматичні умови тощо), що дає змогу використати ці переваги для виробництва конкурентоспроможного продукту й підвищення доходів жителів і бюджетів територій. З такого погляду кластери виконують функцію своєрідних «точок зростання» регіональних економік, а подекуди й держав; посилення конкурентних переваг через налагодження прямих зв'язків між учасниками кластера (як формальних, так і неформальних), що формуються для спільної діяльності з великотоварного виробництва конкурентоспроможного продукту, адже окремий учасник без співпраці з іншими та спеціалізації не може налагодити ефективне виробництво.

Характерна особливість кластерних утворень - оптимальна комбінація конкуренції та кооперації так, що об'єднання в одних сферах допомагають успішно вести конкурентну боротьбу в інших. При цьому внутрішня конкуренція в окремих галузях є вибірковою та добровільною, а позитивний економічний і соціальний ефект від глибинної технологічної кооперації на основі участі в системах нагромадження вартості зростає й надає перевагу порівняно з ізольованими конкурентами. Кластерні утворення являють собою концентрацію малих і середніх підприємств навколо ринкових лідерів на основі виробничо-технологічних, науково-технічних і комерційних потреб у межах географічно обмежених територій. Вони є ключовим елементом інноваційного розвитку, що стимулює економічне зростання, зміцнює конкурентний статус і дає змогу регіонам бути активним партнером у глобальній економіці [6].

Найбільш суперечливими на сьогодні є підходи до оцінки агрохолдингових утворень, що є висококонкурентними інвестиційно привабливими інтегрованими господарськими структурами, що роблять значний внесок у забезпечення продовольчої безпеки України, зміцнюють її експортний потенціал, сприяють техніко-технологічному оновленню галузей сільського господарства, високій ефективності та конкурентоспроможності аграрного сектору на внутрішньому і зовнішньому ринках. Науковці ННЦ «Інститут аграрної економіки» визначають агрохолдинги як «сучасні великотоварні агропромислові формування інноваційного спрямування, вони є трансрегіональними та високо інтегрованими» [17]. За усіх позитивних економічних перспектив розвитку даного типу утворень слід констатувати, що потребують системного контролю та регулювання з боку держави питання економічної конкуренції на ринку землі, соціально-економічного розвитку сільських територій, рівня життя сільського населення і продовольчої безпеки суспільства.

Згідно з даними дослідження Українського клубу аграрного бізнесу «Агрохолдинги України 2016», найбільш активними учасниками процесу консолідації земель сільськогосподарського призначення нині є середні агрохолдинги із земельним банком 20-40 тис. га. До 2020 року у профільній асоціації прогнозують, що земельний банк агрохолдингів може збільшитися до 6,25 млн га [22]. За обсягом земельних банків, які знаходяться в оперативному управлінні агрохолдингів, перші десять - це компанії, які контролюють 150-670 тис. га сільськогосподарських земель. При цьому в управлінні 10 найбільших агрохолдингів у цілому знаходиться близько 7,5 % сільськогосподарських угідь України. Серед найпотужніших аграрних холдингів (за обсягом земельного банку в оперативному управлінні) слід виділити: "Укрлендфармінг", НСН, "Кернел Групп", "Миронівський Хлібопродукт", "Українські аграрні інвестиції", "Астарта-Київ", "Мрія Агрохолдинг", "HarvEast", "Агротон". ТОП-10 найбільших компаній у 2014 р. зібрали 10,83 млн т зерна - 58 % від виробництва в агрохолдингах, або 17 % від сукупного виробництва в Україні. Практично у всіх холдингах ТОП-10 показники врожайності зернових набагато вищі від середніх по галузі.

Важливим фактором розвитку інноваційної інфраструктури аграрного сектору є створення нових організаційних структур технопаркового типу. Сучасний технологічний парк розглядається як форма територіальної інтеграції науки, освіти й виробництва у вигляді об'єднання наукових установ, навчальних закладів, виробничих підприємств або їхніх підрозділів з метою прискорення розробки і застосування науково-технічних і техніко-технологічних досягнень [11]. Саме технологічні парки можуть стати тими організаційними структурами, де впроваджуються в практику прикладні та фундаментальні наукові дослідження, створюються сприятливі умови для реалізації процесу освоєння нових ідей і винаходів [8].

Агротехнопарк, або агропарк - полігон створення та використання точкової технології інноваційної діяльності, що дозволяє на конкретній сільській території концентрувати інноваційний потенціал, формувати «точки економічного зростання» бази апробації нових технологій. На сьогодні технопаркові структури є найдоступнішою формою комерційної реалізації науково-технічних розробок у країнах ринкової економіки [20]. Агротехнопарк як інфраструктурний об'єкт підтримки середнього і малого підприємства покликаний слугувати формуванню інноваційного середовища в агропромисловому секторі економіки, забезпечуючи комплексне сприяння підприємцям, починаючи від стадії «зародження» до досягнення рівня «зрілості» та здатності підприємства самостійно функціонувати на ринку [15].

Агротехнологічні парки є частиною продовольчих кластерів та опосередковано забезпечують споживача своїм продуктом. Унікальність механізму формування й розподілу продукту агротехнологічного парку полягає у тому, що вироблений продукт кожного центру концентрується біля зони масового споживання у розподільних, логістичних чи оптових центрах. Агротехнологічні парки орієнтовані на високотехнологічні виробництва, зберігання, переробку, передпродажну підготовку, а також надання логістичних, сервісних та інших послуг. Ефект від впровадження такого механізму полягає в результативнішому використанні загальної інфраструктури й утворенні інтегральних форм об'єднань і ланцюжків поставки. Залежно від території склад елементів агропарку може змінюватись. Агротехнологічні

парки покликані розвивати інфраструктурне забезпечення сільських територій, поєднуючи сфери виробництва, зберігання сервісного обслуговування, переробки, торгівлі й освіти.

Відповідно до галузевих і регіональних умов, до складу агропарку можна вводити різні компоненти: тепличний комплекс, овочесховище, цех фасування й пакування, високо- та низькотемпературні склади, завод з виробництва гофротари, оптовий ринок, електронний аукціон з продажу сільськогосподарської продукції, транспортне підприємство, навчально-виробничий центр та інші елементи. Кінцевим продуктом кожної «технологічної лінії» має стати товар глибокого ступеня переробки з високою доданою вартістю. Розташування ланцюжка підприємств на одній території знижує логістичні витрати, дає змогу ефективно використовувати потенціал фахівців, оптимізувати впровадження розробок сучасної аграрної науки і високотехнологічного обладнання.

На території агропарку варто розміщувати підприємства з переробки та пакування продуктів харчування, цехи з виробництва комбікормів або переробки органічних добрив [12]. Тут варто створювати багатофункціональні бази дрібнооптової та роздрібною торгівлі, споруджувати виставкові павільйони, майданчики для ділових переговорів, будувати готелі та сервісні центри для ремонту сільгосптехніки. Основними споживачами продукції і послуг агротехнологічного парку є великі підприємства роздрібною торгівлі, а також підприємства громадського харчування і супермаркети. Так, частка цього сегмента в державах Європи і Північної Америки досягає 50 %. Конкурентна перевага даного типу формування - створення замкнутої інфраструктури, що об'єднує кілька ланок ланцюжка агробізнесу. Очікуваними позитивними результатами є: диверсифікація виробництва, модернізація і технічне переозброєння діючих підприємств; якісно нове та якнайповніше задоволення потреб населення в продукції переробки підприємств, що відповідає світовим стандартам якості; збільшення обсягів і розширення асортименту виробництва якісної продукції; зростання рівня зайнятості та життя населення на даних сільських територіях та їх розвиток.

Дещо подібного за цілями є бізнесінкубація, якій належить провідна роль у розвитку нових виробничих напрямів, інновацій-

них підприємств, зміцненні конкурентних позицій малих підприємств на ринку і сприяттні формуванню умов, що полегшують входження в нього. Поширення бізнес-інкубаторів - один з основних способів задоволення потреб нових підприємств аграрного сектору інноваційного типу. Бізнес-інкубатори - це ті формування, що дають змогу новим аграрним підприємствам або таким, що переорієнтовують свою діяльність, набути необхідного інформаційного та технологічного забезпечення щодо обраних виробничого напрямку або сфери, сприяють подоланню ринкових бар'єрів при утворенні бізнес-структури та на початковому етапі розвитку.

За статистичними даними, самостійно досягти економічної ефективності виробництва може тільки кожне третє підприємство, тоді як інкубація дозволяє досягти успіху на ринку та зміцнити конкурентну позицію понад 85 % агроформуванням [23]. Агротехнопарк та інкубатори агробізнесу покликані сформувати в сільськогосподарському регіоні або районі мережу взаємопов'язаних малих ферм і підприємств. Вони мають сформувати в регіоні середовище підтримки малих ферм і підприємств. При цьому агротехнопарк та інкубатори агробізнесу мають справу з підприємствами двох видів: сільськогосподарського виробництва (ферми) і переробної та харчової промисловості (малі промислові підприємства).

Іншою сучасною інтегрованою структурою є провайдинговий кооператив - організаційно-правова форма договірних відносин товаровиробників аграрного сектору з провідними навчальними закладами, науководослідними інститутами, консалтинговими фірмами, лабораторіями, переробними і харчовими підприємствами на кооперативних засадах з метою спільної реалізації інноваційних проектів [13]. Провайдинговий кооператив виконує в основному посередницькі

функції між споживачем інноваційного продукту та безпосереднім його постачальником. При цьому замовниками інновацій є члени кооперативу, що зменшує вартість впровадження інновацій, дозволяє збільшити чистий прибуток від реалізації та рентабельність продукції, виготовленої на інноваційній основі з використанням сучасних технологій і розробок наукового сектору економіки України.

Висновки. Бізнес-середовище суб'єктів аграрного сектору економіки України характеризується несталістю, відсутністю дієвих механізмів управління та державної підтримки, що зумовлює процеси трансформації організаційних структур та необхідність запровадження інноваційних альтернативних форм господарювання на селі з метою забезпечення конкурентоспроможного розвитку. Труднощі з впровадженням інноваційних альтернативних аграрних утворень, що характеризуються високою адаптивністю до національного середовища й економічною ефективністю, пов'язані з певними системними проблемами. Такими можна вважати недосконалість інституційного забезпечення, низький рівень методичного і кадрового забезпечення, невмотивованість до інноваційного розвитку в аграрних підприємствах, а також суб'єктивні причини - соціальна напруженість у суспільстві, дезорієнтованість, ментальність, неготовність до змін тощо.

При зміні підходу до управління переліченими інноваційними формами очікуються такі позитивні зрушення: формування системи господарських відносин між підприємствами різним форм і розмірів, бізнес-середовища підтримки малого аграрного бізнесу, забезпечення сприятливого інформаційного середовища та інтеграція до нього малих форм господарювання, зв'язків між галузями та сферами, такими як виробництво, харчова промисловість, переробка, торгівля тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Амбросов В. Я., Маренич Т. Г. Великотоварні підприємства як основа впровадження інновацій. *Економіка АПК*. 2007. № 6. С. 15-18.
2. Андрійчук В. Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку : монографія. Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. 216 с.
3. Бех Н. Особливості розвитку та функціонування малого і середнього бізнесу в Україні. *Галицький економічний вісник*. 2010. № 1(26). С. 16-18.
4. Білук В. В. Сучасні тенденції розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. *Ефективна економіка*. Дніпропетровськ : ДДАУ, 2012. 348 с.

References

1. Ambrosov, V.Ya., & Marenych, T.H. (2007). Velykotovarni pidpriemstva yak osnova vprovadzhennia innovatsii [The large-scale enterprises as a basis for the introduction of innovations]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 15-18 [In Ukrainian].
2. Andriichuk, V.H. (2007). *Kapitalizatsiia silskoho hospodarstva: stan ta ekonomichne rehulivannia rozvytku : monohrafiia [Capitalization of agriculture: state and economic regulation of development: monograph]*. Nizhyn: TOV "Vydavnytstvo "Aspekt-Polihraf" [In Ukrainian].
3. Bekh, N. (2010). Osoblyvosti rozvytku ta funktsionuvannia maloho i serednoho biznesu v Ukraini [Features of development and functioning of small and medium business in Ukraine]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, 1(26), pp. 16-18 [In Ukrainian].

5. Виговська В. Малий бізнес України: сучасний стан і тенденції розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 1 (91). С. 59-63.
6. Вінніченко І. І. Інноваційна діяльність аграрних підприємств: стан та пріоритети. *Бюлетень міжнародного Нобелівського економічного форуму*. Дніпропетровськ, 2012. № 1(5). Т. 1. С. 44-48.
7. Галанець В. Г. Агропромисловий комплекс Львівщини: стратегія і тактика економічного зростання. *Економіка України в XXI столітті: ретроспектива і перспектива*. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2002. С. 1-123.
8. Гордієнко В. П. Інноваційний розвиток регіонів на основі технопаркової концепції. *Економічний простір*. 2011. № 46. С. 37-44.
9. Гуроров А. О. Виробнича типізація сільськогосподарських підприємств у системі інтеграційних відносин. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2015. Вип. 162. С. 130-138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtusg_2015_162_18.
10. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Жидяк О. Р. Інноваційний розвиток підприємств аграрної сфери: регіональний аспект. *Економіка: реалії часу*. 2012. № 2(3). С. 165-168. URL: <http://www.economics.opu.ua/n3.html> [03.07.2016].
12. Задорожна Л. М. Оцінка стану інституційного забезпечення розвитку ринку інновацій в аграрній сфері. *Молодий вчений*. Київ. 2015. № 7(22). С. 70-75.
13. Кацук К. М. Перспективи створення інноваційних провайдінгових структур на кооперативних засадах. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/11925/1/16.pdf>.
14. Кирилов Ю. Є. Кластери як інструмент підвищення конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобалізації. *Ефективна економіка*. 2013. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
15. Кирилов Ю. Є. Методологічні орієнтири розвитку аграрного сектору України в умовах глобалізації. *Економіка АПК*. 2012. № 11. С. 104-107.
16. Кириченко О. А., Ваганов К. Г. Стратегія розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 1. С. 103-118.
17. Лупенко Ю. О., Кропивко М. Ф. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності. *Економіка АПК*. 2013. № 7. С. 5-21.
18. Майсюра О. М. Сутність та проблеми розвитку малого підприємства в економіці України. *Економіка та держава*. 2010. № 2. С. 61-63.
19. Мінагрополітики представило комплексний план реформування галузі «3+5». URL: <http://minagro.gov.ua/node/21395>.
20. Не інноваційна Україна. URL: http://3222.ua/article/ne_innovatsyna_ukrana.htm.
21. Орлова В. О. Природні переваги малого бізнесу - основа його розвитку. *Бізнес Інформ*. 2012. № 11. С. 75-79.
22. Прогноз: Агрохолдинги до 2020 р. консолідують 6,25 млн га. URL: <http://agroportal.ua/ua/publishing/infografika/prognoz-agroholdingi-k-2020-g-konsolidiruyut-625-mln-ga/>.
23. Смаковська Ю. М. Інкубація бізнесу як ефективна система підтримки малого підприємництва. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/1698/1/65.pdf>.
24. America's Diverse Family Farms. 2017 Edition. URL: <https://www.ers.usda.gov/webdocs/publications/86198/eib-185.pdf?v=43083>.
25. Average farm size in the United States from 2000 to 2016. The Statistics Portal. URL: <https://www.statista.com/statistics/196106/average-size-of-farms-in-the-us-since-2000/>.
26. Dimitri C., Effland A., Conklin N. The 20th Century Transformation of U.S. Agriculture and Farm Policy. URL: https://www.ers.usda.gov/webdocs/publications/44197/13566_eib3_1_.pdf?v=41055.
27. Engel J. S. Global Clusters of Innovation: Lessons from Silicon Valley. *California Management Review*. 2015. No. 1. P. 36-65. URL: <https://canvas.upenn.edu/files/54525389/download?...1>.
28. Farm structures. URL: <https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/statistics/facts-figures/farm-structures.pdf>.
4. Bilyk, V.V. (2012). *Suchasni tendentsii rozvytku maloho ta serednoho biznesu v Ukraini [Modern trends in the development of small and medium business in Ukraine]*. *Efektivna ekonomika*. Dnipropetrovsk: DDAU [In Ukrainian].
5. Vyhovska, V. (2009). *Malyi biznes Ukrainy : suchasnyi stan i tendentsii rozvytku [Small business in Ukraine: current state and development trends]*. *Aktualni problemy ekonomiky*, 1 (91), pp. 59-63 [In Ukrainian].
6. Vinnichenko, I.I. (2012). *Innovatsiina diialnist ahrarnykh pidpriemstv: stan ta priorytety [Innovative activity of agrarian enterprises: state and priorities]*. *Biuletyn mizhnarodnoho Nobelivskoho ekonomichnoho forumu*. Dnipropetrovsk, 1(5), pp. 44-48 [In Ukrainian].
7. Halanets, V.H. (2002). *Ahropromyslovyi kompleks Lvivshchyny : stratehiia i taktyka ekonomichnoho zrostantia. [Agro-industrial complex of Lviv region: strategy and tactics of economic growth]*. *Ekonomika Ukrainy v KhKhI stolitti : retrospektyva i perspektyva - Ukraine's economy in the twenty-first century: retrospective and prospect*. Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet im. I. Franka [In Ukrainian].
8. Hordienko, V.P. (2011). *Innovatsiinyi rozvytok rehioniv na osnovi tekhnoparkovoi kontseptsii [Innovative development of regions on the basis of the technology park concept]*. *Ekonomichnyi prostir*, 46, pp. 37-44 [In Ukrainian].
9. Hutorov, A.O. (2015). *Vyrobnycha typizatsiia silskohospodarskykh pidpriemstv u systemi intehratsiinykh vidnosyn [Production typization of agricultural enterprises in the system of integration relations]*. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva imeni Petra Vasylenka*, 162, pp. 130-138. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtusg_2015_162_18. [In Ukrainian].
10. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
11. Zhydiak, O.R. (2012). *Innovatsiinyi rozvytok pidpriemstv ahrarnoi sfery: rehionalnyi aspekt [Innovative development of enterprises of agrarian sphere: regional aspect]*. *Ekonomika: realii chasu*, 2(3), pp. 165-168. Retrieved from: <http://www.economics.opu.ua/n3.html> [In Ukrainian].
12. Zadorozhna, L.M. (2015). *Otsinka stanu instytutsiinoho zabezpechennia rozvytku rynku innovatsii v ahrarnii sferi [Assessment of the institutional provision of development of innovation market in the agrarian sector]*. *Molodyi vchenyi*, 7(22), pp. 70-75 [In Ukrainian].
13. Kashchuk, K.M. (n.d.). *Perspektyvy stvorennia innovatsiinykh provaidynovykh struktur na kooperatyvnykh zasadakh [Prospects for creating innovative supplying structures on a cooperative basis]*. Retrieved from: <http://eprints.zu.edu.ua/11925/1/16.pdf> [In Ukrainian].
14. Kyrylov, Yu.Ye. (2013). *Klastery yak instrument pidvyshchennia konkurentospromozhnosti natsionalnoi ekonomiky v umovakh hlobalizatsii [Clusters as an instrument for competitiveness increasing of the national economy in terms of globalization]*. *Efektivna ekonomika*, 12. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua> [In Ukrainian].
15. Kyrylov, Yu.Ye. (2012). *Metodolohichni oriietry rozvytku ahrarnoho sektoru Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Methodological guidelines for a development of the agrarian sector of Ukraine in terms of globalization]*. *Ekonomika APK*, 11, pp. 104-107 [In Ukrainian].
16. Kyrychenko, O.A., & Vahanov, K.H. (2008). *Stratehiia rozvytku maloho ta serednoho biznesu v Ukraini [Strategy of development of small and medium business in Ukraine]*. *Aktualni problemy ekonomiky*, 1, pp. 103-118 [In Ukrainian].
17. Lupenko, Yu.O., & Kropyvko, M.F. (2013). *Ahrokholdynhy v Ukraini ta posylennia sotsialnoi spriamovanosti yikh diialnosti [Agroholdings in Ukraine and strengthening the social orientation of their activities]*. *Ekonomika APK*, 7, pp. 5-21 [In Ukrainian].
18. Maisiura, O.M. (2010). *Sutnist ta problemy rozvytku maloho pidpriemstva v ekonomitsi Ukrainy [Essence and problems of small enterprise development in the Ukrainian economy]*. *Ekonomika ta derzhava*, 2, pp. 61-63 [In Ukrainian].

29. Ginder R., Artz G. M. Cooperation: A survival strategy for small and medium-sized farms. URL : https://lib.dr.iastate.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com.ua/&httpsredir=1&article=1312&context=leopold_grantreports.

30. Hopp R. A., MacDonald J. M., Korb P. Small Farms in the United States Persistence Under Pressure. URL : https://www.ers.usda.gov/webdocs/publications/44460/8727_eib63_1_.pdf?v=41063.

19. Minahropolityky predstavlyo kompleksnyi plan reformuvannya haluzi "3+5" [The Ministry of Agrarian Policy presented a comprehensive plan for reforming the sector "3+5"]. (2016). *Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine*. Retrieved from: <http://minagro.gov.ua/node/21395> [In Ukrainian].

20. Ne innovatsiina Ukraina [Not Innovative Ukraine]. Retrieved from: http://3222.ua/article/ne_innovatsyna_ukrana.htm [In Ukrainian].

21. Orlova, V.O. (2012). Pryrodni perevahy maloho biznesu - osnova yoho rozvytku [Natural advantages of a small business are the basis of its development]. *Biznes Inform*, 11, pp. 75-79 [In Ukrainian].

22. Prohnoz: Ahrokhodynhy do 2020 r. konsoliduiut 6,25 mln ha [Forecast: agroholdings will consolidate 6.25 million hectares by 2020]. (2016). Retrieved from: <http://agroportal.ua/ua/publishing/infografika/prognoz-agroholdingi-k-2020-g-konsolidiruyut-625-mln-ga> [In Ukrainian].

23. Smakovska, Yu.M. (2008). Inkubatsiia biznesu yak efektyvna systema pidtrymky maloho pidpriumnytstva [Business incubation as an effective system for supporting small business]. Retrieved from: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/1698/1/65.pdf> [In Ukrainian].

24. America's diverse family farms. (2017). Retrieved from: <https://www.ers.usda.gov/webdocs/publications/86198/eib-185.pdf?v=43083> [In English].

25. Average farm size in the United States from 2000 to 2016. *The Statistics Portal*. Retrieved from: <https://www.statista.com/statistics/196106/average-size-of-farms-in-the-us-since-2000> [In English].

26. Caroline, D., Effland, A., & Conklin, N. (n.d.). The 20th century transformation of U.S. agriculture and farm policy. *Economic Information Bulletin No. 3*. Retrieved from: https://www.ers.usda.gov/webdocs/publications/44197/13566_eib3_1_.pdf?v=41055 [In English].

27. Engel, J.S. (2015). Global clusters of innovation: lessons from Silicon Valley. *California Management Review*, 1, pp. 36-65. Retrieved from: <https://canvas.upenn.edu/files/54525389/download?...1> [In English].

28. Farm structures. (2017). Retrieved from: <https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/statistics/facts-figures/farm-structures.pdf> [In English].

29. Ginder, R., & Artz, G.M. (2008). Cooperation: A survival strategy for small and medium-sized farms. Retrieved from: https://lib.dr.iastate.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com.ua/&httpsredir=1&article=1312&context=leopold_grantreports [In English].

30. Hoppe, R.A., MacDonald, J.M., & Korb, P. (2010). Small farms in the United States persistence under pressure. *Economic Information Bulletin No. 63*. Retrieved from: https://www.ers.usda.gov/webdocs/publications/44460/8727_eib63_1_.pdf?v=41063 [In English].

Hranovska V.H, Krykunova V.M. Organizational transformations of the agrarian business in Ukraine

The purpose of the article is to determine the improvement directions of entrepreneurship in the agrarian sector of the economy based on implementation of innovative forms of its organization.

Research methodology. In the research process have been used methods of statistical, comparative and graphical analysis to determine the conditions and trends of organizational transformations in agrarian business in Ukraine and developed countries.

Research results. The dynamics of subjects of agrarian entrepreneurship, their structure in terms of legal status, volume and results activity have been analyzed. The tendencies towards concentration of business in the agrarian sector have been revealed. These trends are characteristics of the current stage of development of the Ukrainian economy and economy of USA and EU countries. The advantages and disadvantages of different sized agricultural enterprises have been considered. That allows us to identify the similarity of problems faced by small-sized enterprises in the agrarian sphere, and determine the priority directions of development of this segment, in particular, through integration and participation in innovative organizational forms - clusters, agro-technical parks, business incubators, etc. The information background of the research is the scientific achievements of leading scientists, data of the State Statistical Service of Ukraine, Eurostat, US Department of Agriculture. Based on the obtained results, the social and economic expediency of the development of innovative forms of farming in rural areas and the integration of small-scale agricultural producers into them have been substantiated.

Elements of scientific novelty. The modern innovative alternative organizational forms of agrarian business have been identified and proposed. The participation of agricultural enterprises in them will ensure high adaptability, information and financial support, distribution of management risks, competitiveness increasing, etc.

Practical significance. The state of organizational transformation of the agrarian sector of the Ukrainian economy and the perspectives and advantages of the development of integrated organizational structures on an innovative basis have been evaluated. Tabl.: 2. Figs.: 2. Refs.: 30.

Keywords: entrepreneurship form, large, medium and small agricultural enterprises, agricultural cooperation, cluster, agro-technical park, business incubator, agroholding.

Hranovska Viktoriia Hryhorivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent), competitor for doctor's degree, Kherson State Agricultural University (23, Stritenska st., Kherson)

E-mail: vgranovska@ukr.net

Krykunova Viktoriia Mykolaivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent), associate professor (docent) of the department of economic theory and analysis, Kherson State Agricultural University (23, Stritenska st., Kherson)

E-mail: krykunova_vm@yahoo.com

Грановская В.Г., Крикунова В.Н. Организационные трансформации аграрного бизнеса в Украине

Цель статьи - определить направления совершенствования предпринимательской деятельности в аграрном секторе экономики на основе внедрения инновационных форм ее организации.

Методика исследования. С помощью статистического, сравнительного и графического методов осуществлена оценка состояния и тенденций организационных трансформаций аграрного бизнеса в Украине и в развитых странах мира.

Результаты исследования. Проанализирована динамика количества субъектов аграрного предпринимательства, их структура по признакам правового статуса, объема и результатов деятельности. Выявлены тенденции к концентрации бизнеса в аграрном секторе, характерные современному этапу развития украинской экономики, экономики США и стран ЕС. Исследованы преимущества и недостатки функционирования сельскохозяйственных предприятий разного размера, что позволило идентифицировать сходство проблем, которые стоят перед субъектами малого предпринимательства аграрной сферы и определить приоритетные направления развития этого сегмента, в частности, посредством интеграции и участия в инновационных формах хозяйствования - кластерах, агротехнопарках, бизнес-инкубаторах и т.д. Информационной базой исследования являются научные достижения ведущих отечественных и зарубежных ученых, данные Государственной службы статистики Украины, Евростата, Департамента сельского хозяйства США. На основании полученных результатов обоснована социальная и экономическая целесообразность развития инновационных форм хозяйствования на селе и интеграции с мелкотоварными сельскохозяйственными производителями.

Элементы научной новизны. Предложены современные инновационные альтернативные организационные формы аграрного бизнеса. Участие в них сельскохозяйственных предприятий обеспечит высокую адаптивность, информационную и финансовую поддержку, распределение рисков хозяйствования, повышение конкурентоспособности и т.д.

Практическая значимость. Оценено состояние организационной трансформации аграрного сектора экономики Украины, перспективы и преимущества развития интегрированных организационных структур на инновационных принципах. Табл.: 2. Илл.: 2. Библиогр.: 30.

Ключевые слова: форма предпринимательской деятельности, большие, средние и малые сельскохозяйственные предприятия, сельскохозяйственная кооперация, кластер, агротехнопарк, бизнес-инкубатор, агрохолдинг.

Грановская Виктория Григорьевна - кандидат экономических наук, доцент, докторант, Херсонский государственный аграрный университет (г. Херсон, ул. Стретенская, 23)

E-mail: vgranovska@ukr.net

Крикунова Виктория Николаевна - кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории и анализа, Херсонский государственный аграрный университет (г. Херсон, ул. Стретенская, 23)

E-mail: krykunova_vm@yahoo.com

Стаття надійшла до редакції 12.03.2018 р.

Фахове рецензування: 13.03.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Грановська В. Г., Крикунова В. М. Організаційні трансформації аграрного бізнесу в Україні. *Економіка АПК*. 2018. № 3. С. 63 – 74.

* * *

УДК 004.9:631.1

О.М. ГРИБИНЮК, кандидат технічних наук
Б.В. ДУХНИЦЬКИЙ, кандидат економічних наук
О.О. ШЕРЕМЕТ, кандидат економічних наук

Перспективи використання технології «блокчейн» у сільському господарстві

Мета статті - дослідити ключові характеристики сучасних інформаційних технологій з метою їх практичного використання у вітчизняному сільськогосподарському виробництві та торгівлі.

Методика дослідження. Використано методи: теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу, порівняльної оцінки, графічний.

Результати дослідження. Розглянуто механізм функціонування та особливості новітніх Інтернет-технологій, які використовуються для ведення бізнесу, досліджено їх практичне значення для оптимізації відносин між продавцем і покупцем, обґрунтовано переваги «блокчейн» для всіх учасників ринку при використанні її у поставках агропродовольчої продукції, що дозволяє підтвердити достовірність походження та якісні характеристики товару, визначено можливі труднощі й недоліки існуючої системи інформаційного наповнення, наведено рекомендації із застосування «блокчейн» та її оцінки для вітчизняних виробників аграрної продукції.

Елементи наукової новизни. Запропоновано механізм використання технології «блокчейн» у сільському господарстві України, який змінить існуючу практику торговельно-розрахункових операцій між контрагентами аграрного ринку.

Практична значущість. Положення статті спрямовані на сприяння розробці загальнонаціональної програми використання у вітчизняному сільськогосподарському виробництві та торгівлі інформаційних технологій, що пришвидшить процес взаємодії учасників ринку, підвищить економічну ефективність операцій в сільському господарстві та знизить залежність від використання послуг посередників. Рис.: 1. Бібліогр.: 11.

Ключові слова: аграрна економіка, Інтернет-технології, продовольство, сільське господарство, прогноз, ринок, розвиток.

Грибинюк Олександр Миколайович - кандидат технічних наук, старший науковий співробітник відділу економіки аграрного виробництва та міжнародної інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: bemotic@gmail.com

Духницький Богдан Володимирович - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу економіки аграрного виробництва та міжнародної інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: duhnitsky@faust.kiev.ua

Шеремет Олег Олександрович - кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки, Національний університет харчових технологій (м. Київ, вул. Володимирська 68)

E-mail: eiu@doc.nuft.edu.ua

Постановка проблеми. У сучасному світі дуже швидко розвиваються і впроваджуються прогресивні технології, які пов'язані, передусім, з використанням новітніх інформаційних систем. Останнім часом значної популярності набувають такі нові явища, як криптовалюта та смарт-контракт, що функціонують завдяки технології «блокчейн». Починаючи свій шлях від експериментального використання поодинокими розробниками, вони швидко здобувають визнання в операціях між представниками бізнесу та на

державному рівні. Сільське господарство, незважаючи на свою низьку адаптивність до прогресивних змін, теж має можливості вийти на якісно інший рівень в організації просування продукції від виробника до кінцевого споживача. Технологія «блокчейн» багато в чому допомагає вирішити досить актуальну проблему реальної відповідності продукції заявленим показникам безпечності та якості, які не завжди можна вчасно перевірити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджено перспективи використання Інтернет-технологій у сільськогосподарському виробництві й торгівлі, яким присвячено публікації вітчизняних і зарубіжних

© О.М. Грибинюк, Б.В. Духницький,
О.О. Шеремет, 2018

вчених [2, 3, 9, 10], а також окремі статті у спеціалізованих виданнях та мережі Інтернет [1, 4-8, 11].

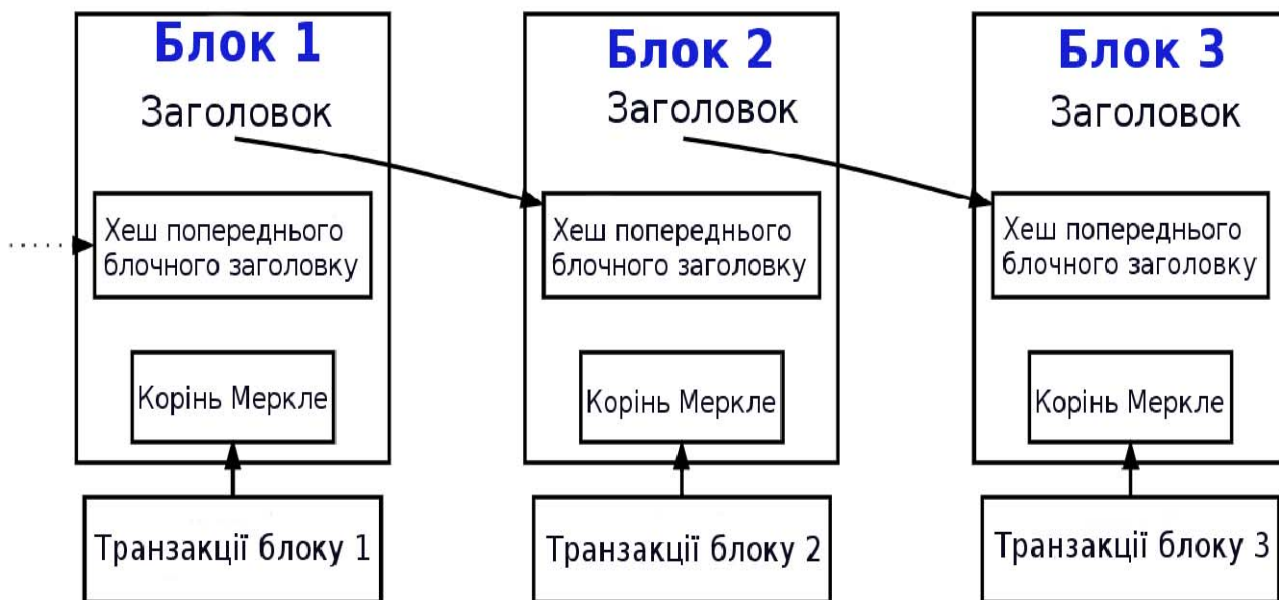
Мета статті - дослідити основні характеристики технології «блокчейн», наявності практики її застосування, а також оцінити переваги і можливості її використання в агробізнесі.

Виклад основних результатів дослідження. За останні 50 років розвиток інформаційних технологій пройшов декілька визначальних етапів, кожен з яких послідовно ставав подією десятиріччя. У 1970-х роках це - використання великих універсальних серверів (мейнфреймів), у 1980-х - винайдення персональних комп'ютерів (ПК), у 1990-х бурхливо розвивався Інтернет, 2000-і роки минули під впливом глобального поширення мобільних пристроїв та активного використання людством різноманітних соціальних мереж, а 2010-і роки (наразі) проходять в умовах надзвичайно швидкого розвитку криптовалют та пов'язаних з ними технологій.

У широкому розумінні «блокчейн» (від англ. *blockchain*: *block* - «блок», *chain* - «ланцюг») являє собою спосіб зберігання даних, або цифровий реєстр угод, контрактів, здійснених транзакцій (переказів). Наприклад, це може бути інформація про банківські депозити, права власності на майно, перепис населення тощо. Тобто все, що потребує окремого запису та можливої перевірки. Го-

ловною особливістю технології є наявність розподіленого зберігання (на багатьох комп'ютерах), а не на одному сервері. На практиці це означає, що база містить інформацію, що знаходиться на тисячах, або навіть мільйонах комп'ютерів по всьому світу. Будь-який користувач такої мережі має доступ до актуального на даний час реєстру. Крім того, учасники транзакцій є повністю незалежними у своїй діяльності від посередників (зокрема, банків).

Принцип роботи технології «блокчейн» передбачає об'єднання цифрових записів у «блоки», які шифруються та розміщуються у хронологічному порядку за допомогою «майнінгу» - розв'язанню відповідних математичних задач комп'ютерами-майнерами. Кожен наступний «блок» при цьому зв'язаний із попереднім за допомогою генерації хеш-тегів для кожного запису (рисунок). Кожний новий запис містить хеш-тег попереднього запису. Перший запис такого ланцюга має назву «Генезис». Нові блоки додаються виключно в кінці ланцюга. Шифрування виконується багатьма комп'ютерами з однієї мережі. Після здійснених розрахунків «блоку» присвоюється унікальний цифровий підпис – хеш-тег. Відразу після оновлення реєстру та утворення нового «блоку» він більше не може бути змінений. Тому його практично неможливо підробити, а лише додавати нові записи.

Джерело: Розроблено авторами.

Варто зазначити, що реєстр одночасно оновлюється на всіх комп'ютерах у мережі.

Ймовірність злому системи хакерами є вкрай низькою через необхідність з цієї

метою одночасно отримати доступ до понад половини всіх комп'ютерів, що входять до складу конкретної мережі, а сам процес шифрування учасниками є незворотним. При зміні вихідної інформації в блоці буде отримано інший цифровий підпис, що свідчить про невідповідність в системі і, як наслідок, такий блок не буде включено в «блокчейн», що унеможлиблює використання однієї й тієї суми грошей для двох різних операцій.

З часом користувачі даної технології дійшли згоди, що вона здатна на більше, ніж просто зберігати інформацію. Як результат, «блокчейн» почали використовувати при укладанні смарт-контрактів [5]. Смарт-контракт у «блокчейн» наявний у вигляді комп'ютерної програми. Він призначений для укладання і виконання самозабезпечуючих контрактів. Смарт-контракти записуються у вигляді коду і підтримуються мережею комп'ютерів, вони можуть самостійно виконувати транзакції згідно з прописаними опціями, без послуг типових посередників - банків та державних структур, або за командою агента, який має на це повноваження.

Для сільськогосподарського виробництва «блокчейн» надає декілька надзвичайно суттєвих особливостей у процесі діяльності, без яких неможливо уявити організацію процесу торгівлі. По-перше, підтверджує достовірність походження продукту та слугує гарантією прозорості процесу для споживачів. По-друге, суттєво пришвидшує розрахунково-платіжні операції та знижує комісійну вигоду посередників. По-третє, забезпечує управління запрограмованим процесом у режимі реального часу.

Споживачі в розвинутих країнах часто готові додатково платити за унікальність продукту (застосування унікальної технології вирощування, невикористання у виробництві шкідливих речовин, примусової праці, праці неповнолітніх), яка може бути дійсно підтверджена. Технологія «блокчейн» дає змогу повністю виконати цю умову, відстежуючи усі процеси, які відбуваються з продукцією.

Наразі обмін фізичних товарів відокремлений від обміну платежів. Інакше кажучи, фермери часто постачають свій урожай, але потім їм треба чекати тижні чи місяці, щоб отримати плату. Фермери не мають можливості проводити належну перевірку свого покупця, тому покупці можуть конкурувати

за умовами оплати, а отже, пропонують нижчі закупівельні ціни. Також виробники активніше співпрацюють з великими транснаціональними корпораціями та державними компаніями, які мають менший ризик дефолту. «Блокчейн» може змінити все це, тому що дає змогу оплати в реальному часі при доставці товару. Як наслідок, сільськогосподарські виробники одержують кошти відразу, збільшується галузева конкуренція, ціни залишаються стабільними або зростають, покупці заощаджують час і гроші (ситуація обопільного виграшу). Крім того, додавання прозорості, довіри та ефективності до розрахунків може зменшити ризик і розблокувати нові механізми фінансування для банків.

У сільськогосподарському виробництві інтерес до «блокчейну» зумовлений його корисністю для різних агентів ринку [6]. Зокрема, *виробники* здебільшого не зацікавлені застосовувати екологічно чистіші й дорожчі технології, бо споживачі не мають доступу до всього ланцюга поставок при формуванні кінцевого продукту, тому додана вартість в результаті не стає відомою споживачу, а, значить, і не монетизується. Однак вищеописаний механізм здатен ефективно вирішити цю проблему. «Блокчейн» також виявляє обман у формуванні ціни на продукти харчування, дає можливість зменшити кількість посередників від виробника до столу споживача завдяки прозорій фіксації всіх транзакцій у ланцюзі логістики. Також швидше знаходяться покупці на продукцію, які згодні сплатити додаткову вартість, згенеровану за рахунок застосування більш дорогих технологій і реалізовану в якості.

Дистриб'ютори зазвичай отримують тільки нічим не підтвержені запевнення з боку виробників про якість продукції, технології, які застосовувалися, час збирання врожаю тощо. Однак вони зацікавлені в отриманні правдивої інформації про походження продукту, тому що ризикують своїми фінансами при зміні попиту і пропозиції. Головна перевага «блокчейн» для цих суб'єктів ринку, яка створює монетизаційні можливості - це нові, до цього недосяжні дані (скільки і яких добрив було використано, чи хворіли рослини, яка була врожайність, чи дистриб'ютор оптимізував шляхи доставки, чи були використані методи точного землеробства). Такі нововведення докорінно змінять існуючу практику сільськогосподарського підприємництва. Дистриб'ю-

тори і брокери - критичні елементи в адаптації технології «блокчейн». Невдовзі вони обов'язково будуть застосовувати цю технологію й не протидіятимуть її впровадженню, оскільки зрозуміють її переваги. Покупці, які вимагатимуть доказів походження і якості товарів від дистриб'юторів, стануть рушійною силою адаптації технології «блокчейн» постачальниками продовольства.

Переробники продуктів харчування часто потерпають від недостатньої інформації для перевірки походження продукції (наприклад, чи «гормонально чисті» курчата?). Довіра до продукції переробника залежить від його здатності надавати інформацію не тільки про нюанси власного процесу обробки, а й про походження продукту, а для цього потрібна інформація про весь процес виробництва від виробника (фермера). Переробники повинні економічно мотивувати виробника надавати таку інформацію. Самі вони не хочуть ділитися інформацією про технологію обробки, тому «блокчейн» дасть змогу їм і виробникам обмінюватися інформацією конфіденційно, водночас дозволяючи технології перевіряти достовірність даних в автоматичному режимі. Наприклад, вегетаріанський ресторан, який реалізує гамбургери, а булочки для гамбургерів він закуповує через «блокчейн» у хлібопекарні. Хлібопекарня використовує «блокчейн» для публічного твердження, що вона випікає булочки, які відповідають вегетаріанським стандартам. Ресторан надсилає смарт-контракт, який ідентифікує відповідність булочки вегетаріанським вимогам. Хлібопекарня в приватному режимі надає перелік інгредієнтів для перевірки смарт-контрактом. Переглядаючи цей перелік, смарт-контракт може сертифікувати булочки для використання. Смарт-контракт продовжує процес сертифікації для кожного нового замовлення.

Великі підприємства-виробники можуть почати адаптацію технології «блокчейн» з пілотних проектів, наприклад для органічних товарів, з часом пристосовуючи її для інших брендів.

Торгові мережі знаходяться під конкурентним тиском онлайн-продавців. Найбільші мережі не можуть логічно обґрунтувати преміальні ціни на продукцію перед покупцями, які вимагають більшої прозорості інформації про товари. Торгові мережі могли б виграти, якби в них були достатні до-

кази, що продукція є дійсно органічною, місцевого походження, закупленою на основі «фейтрейд» (чесна торгівля), з використанням інтегрального пестицидного менеджменту. «Блокчейн» дає змогу споживачеві отримати та перевірити таку інформацію. Це дієвий засіб для підняття низької довіри споживача до переконань торгових мереж відносно якості, походження, свіжості пропонуваної ними продукції.

Заклади харчування мають безпосередні відносини зі споживачами. Існуючий тренд із забезпечення споживача розширеною інформацією про продукт (зокрема, м'ясо тварин, які були на вигулі) продовжує зростати. Замовлення онлайн і програми для смартфонів також збільшують вимоги до кількості та якості інформації, що надається. Споживачі згодні платити значні преміальні за їжу, яка є дійсно корисною для них. Ресторани високого класу йдуть шляхом поставок за схемою «ферма - виделка», але їх недостатньо багато, щоб адаптувати технологію «блокчейн». Мережі поставок продовольства середнього розміру, які отримують додаткові преміальні кошти за якість і екологічність своєї продукції, рано чи пізно постануть перед проблемою ідентифікації своєї продукції як кращої на ринку.

У функціонуванні даної технології є ще кілька важливих моментів. «Блокчейн» може запроваджуватися поетапно [1-8, 11]. Не обов'язково всі учасники ланцюга поставки продукту мають брати участь у ній. Така ситуація нині не є реалістичною. Звісно, що прогалини у мережі приховують інформацію, яка б набула більшої цінності, якби була представлена в «блокчейн». Наприклад: заклад харчування і місцевий фермер зв'язані між собою «блокчейн», але компанія з доставки не є учасником спільної для обох технології. Під час збирання врожаю фермер надає інформацію про процес вирощування, дату збирання тощо. Компанія з доставки перевозить продукцію. Наступною відправною точкою в «блокчейн» буде точка, коли ресторан отримує продукцію. Смарт-контракт ресторану надсилає фермеру інформацію, що продукцію одержано. Нестача інформації під час транспортування є «сліпою плямою», але вона не заважає отримати вигоду від функціонування «блокчейн».

Велика роль «блокчейну» продовольства полягає в оцінці учасниками мережі су-

джень, зроблених іншими учасниками [9, 10]. Ця інформація дуже важлива для кінцевого покупця. Даючи певні твердження в «блокчейн», компанія виходить за рамки традиційного позначення продукту і оцифрування даних, що вже може бути використано в інших автоматизованих системах, таких як смарт-меню, програмах планування дієти, менеджерах закупівель тощо. Переробник в цьому питанні може піти далі, запросивши перевірку зразків продукту. Якщо продукція дійсно відповідає на вимогу попереднім характеристикам, сертифікаційний центр може розмістити сертифікат у «блокчейн», засвідчуючи дані переробника.

«Блокчейн» продовольства завжди потребує нового інформаційного наповнення. Однак не вся інформація в системі є загальнодоступною. Дані щодо власників, як і методи, заміри, рецепти та інша важлива інформація можуть розповсюджуватися і по закритих каналах між вибраними учасниками. За прикладом про вегетаріанський ресторан смарт-контракт має доступ до списку інгредієнтів булочки з пекарні для сертифікації відповідності вегетаріанським вимогам. Людина не отримує доступу до списку, тільки смарт-контракт, кодовані інструкції якого відкриті для всіх учасників «блокчейн»-технології.

Таким чином, при поширеному використанні «блокчейн» суб'єктами підприємницької діяльності та її багатозначній корисності можна стверджувати про функціонування смарт-ринку. Найбільше застосування технології спостерігаємо на динамічному ринку, на основі даних із живим механізмом для залучення учасників, коли інформація сама може бути основним активом. Продавці й покупці обмінюються загальною довірою інформацією, яка потім може комбінуватися і використовуватися пізніше будь-ким з них. Маючи такий механізм відстеження даних, вже немає необхідності чекати, поки якась велика торгова мережа або інша компанія застосує нові стандарти. Смарт-контракти можуть оцінити заявлені твердження і повідомити власникам про те, чи досягається відповідність в якості, часі, кількості тощо. Основний позитивний аспект «блокчейн» у тому, що як частина ринкової

інфраструктури вона дає змогу здійснювати транзакції між гравцями, які не знають один одного, або не довіряють один одному априорі, а також проводити транзакції за допомогою смарт-контрактів.

При всіх очевидних перевагах технологія «блокчейн» також має ризики та недоліки свого використання. Багато нюансів ще не враховано у нормативно-правовій сфері, адже непросто прив'язати цифрові дані до реальних умов господарювання. Особливе занепокоєння може викликати захист специфічного коду смарт-контрактів. Ці особливості поки що зумовлюють нерозповсюдження таких контрактів у повсякденному діловому житті.

Висновки. Аграрна галузь України, незважаючи на свою домінуючу роль в експорті, в цілому є технічно та технологічно відсталою, підтвердженням чому є її сировинна орієнтація. У багатьох сферах вітчизняного сільськогосподарського виробництва використання інформаційних технологій досить обмежене або взагалі відсутнє. У цьому напрямі наша країна поступається провідним аграрним експортерам світу - країнам ЄС та США, які заробляють на глобальних поставках продукції з доданою вартістю. Технологія «блокчейн» дає змогу оптимізувати та спростити процес переміщення продукції від місця виробництва до місця споживання, відслідковувати вирощування, збирання, переробку продукту й розрахунки за нього в режимі реального часу. Вона має очевидні вигоди для всіх учасників ланцюга постачання продовольчої продукції. Пройшовши необхідну апробацію в різних сферах економіки, дана технологія цілком здатна стати звичною не лише для українських агрохолдингів, а й для невеликих фермерських господарств, що займаються виробництвом специфічної або органічної продукції. Наразі інформацію про «блокчейн» варто поширювати серед наших виробників для наочної демонстрації її практичного використання, на основі чого прийматиметься остаточне рішення про її економічну доцільність. За сприятливих умов «блокчейн» може стати потужним чинником прискореного розвитку сільського господарства України.

Список бібліографічних посилань

1. *Блокчейн: революція в агросекторі или авантюра?* URL : <https://latifundist.com/cards/27-blokchejn-revoljutsiya-v-agrosetkore-ili-avantuura> (дата звернення: 20 лютого 2017).
2. *Богущий О. М. Аспекти практичної реалізації криптовалюту Ethereum. Теоретичні і прикладні проблеми фізики, математики та інформатики.*: зб. тез XV Всеукр. наук.-практ. конф. Київ : ВПІ ВПК «Політехніка», 2017. С. 94-95.
3. *Дубін А. Створення свого блокчейн на мові програмування Python.* URL : <https://github.com/jtauber/blockchain> (дата звернення: 10 січня 2018).
4. *Blockchain for Agriculture and Food / Brewster C., Ge L., Spek J., Smeenk A., Top J. Wageningen Economic Research REPORT 2017-112.* Wageningen. 2017. 38 p.
5. *Buterin V. A next-generation smart contract and decentralized application platform. Ethereum White Paper.* 2014. URL : http://www.the-blockchain.com/docs/Ethereum_white_paper_a_next_generation_smart_contract_and_decentralized_application_platform-vitalik-buterin.pdf (дата звернення: 14 грудня 2017).
6. *Carlo R. W. De Meijer. Blockchain: can it be of help for the agricultural industry?* URL : <https://www.finextra.com/blogposting/13286/blockchain-can-it-be-of-help-for-the-agricultural-industry> (дата звернення: 12 грудня 2017).
7. *Ethereum Project. Create a digital greeter.* URL : <https://www.ethereum.org/greeter> (дата звернення: 22 грудня 2017).
8. *Identifying practical applications of Blockchain technology in the agriculture sector.* URL: <https://www.ccgrouppr.com/practical-applications-of-blockchain-technology/sectors/agriculture/> (дата звернення: 21 грудня 2017).
9. *Impacts of the Global Financial and Economic Crisis Upon the Agro-Food Sector of Ukraine's Economy / Kobets, M., Artushin, V., Sikachyna, O., et al. Economics and Rural Development.* 2011. N 1. P. 7-17.
10. *Pugachov M. Agricultural reform: an impact assessment. Barometer of Change.* 2014. N 7. 28 p.
11. *The Blockchain of Food.* URL : <https://www.forbes.com/sites/themixingbowl/2017/10/23/the-blockchain-of-food/#27b9016b775f> (дата звернення: 22 грудня 2017).

References

1. *Yakovyshyna, A. (2018). Blokcheyn: revolyutsiya v ahrosetkore yly avantuura? [Blockchain: a revolution in the agricultural sector or adventure?]. Latifundist.* Retrieved from: <https://latifundist.com/cards/27-blokchejn-revoljutsiya-v-agrosetkore-ili-avantuura> [In Russian].
2. *Bohutskyi, O.M. (2017). Aspekty praktychnoyi realizatsiyi kryptovalyuty Ethereum [Aspects of the practical realization of crying Ethereum]. Teoretychni i prykladni problemy fizyky, matematyky ta informatyky : zbirnyk tez XV Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii.* (pp. 94-95). Kyiv: Politehnika [In Ukrainian].
3. *Dubin, A. (n.d.). Stvorennya svoho blokcheyn na movi prohramuvannya Python [Creating his own blockchain in programming language Python].* Retrieved from: <https://github.com/jtauber/blockchain> [In Ukrainian].
4. *Brewster, C., Ge, L., Smeenk, A., & Top, J. (2017). Blockchain for agriculture and food. Wageningen economic research report 2017-112.* Wageningen [In English].
5. *Buterin, V. (2014). A next-generation smart contract and decentralized application platform. Ethereum White Paper.* Retrieved from: http://www.the-blockchain.com/docs/Ethereum_white_paper_a_next_generation_smart_contract/_and_decentralized_application_platform-vitalik-buterin.pdf [In English].
6. *Carlo, R.W. (2016). Blockchain: can it be of help for the agricultural industry? Finextra.* Retrieved from: <https://www.finextra.com/blogposting/13286/blockchain-can-it-be-of-help-for-the-agricultural-industry> [In English].
7. *Ethereum Project. Create a digital greeter. Ethereum.* Retrieved from: <https://www.ethereum.org/greeter> [In English].
8. *Identifying practical applications of Blockchain technology in the agriculture sector. Blockchain Technology.* Retrieved from: <https://www.ccgrouppr.com/practical-applications-of-blockchain-technology/sectors/agriculture/> [In English].
9. *Kobets, M., Artushin, V., Sikachyna, O., & Pugachov, M. (2011). Impacts of the global financial and economic crisis upon the agro-food sector of Ukraine's economy. Economics and Rural Development, 1, pp. 7-17 [In English].*
10. *Pugachov, M. (2014). Agricultural reform: an impact assessment. Barometer of Change, 7, p. 28 [In English].*
11. *The blockchain of food. Forbes.* Retrieved from: <https://www.forbes.com/sites/themixingbowl/2017/10/23/the-blockchain-of-food/#27b9016b775f> [In English].

Grybyniuk O.M., Dukhnitskiy B.V., Sheremet O.O. Prospects for using "blockchain" technology in agriculture

The purpose of the article is to study the key characteristics of modern information technologies for their practical use in domestic agricultural production and trade.

Research methodology. In the research process the following methods have been used: theoretical generalization, analysis and synthesis, comparative evaluation, graphical.

Research results. The mechanism of functioning and features of the newest Internet-technologies for business has been considered, and their practical significance has been investigated for optimization relations between seller and buyer. There have been given advantages of "blockchain" technology for all market participants while using it in supplying of agricultural products, which allows to confirm the authenticity of origin and qualitative characteristics of products. Possible difficulties and disadvantages of existing information system content have been identified, provided recommendations for "blockchain" technology and its evaluation for domestic producers of agricultural products.

Elements of scientific novelty. Scientific novelty of the article lies in the proposed mechanism of "blockchain" technology in Ukrainian agriculture, which will change the existing practice of trading and settlement transactions between contractors on agrarian market.

Practical significance. The scientific article is aimed at promoting development of a nationwide program for the Internet-technology usage in domestic agricultural production and trade, which will accelerate the interaction process between market participants, increase the economic efficiency of operations in agriculture and reduce the dependence on the use of intermediary services. Figs.: 1. Refs.: 11.

Keywords: agrarian economy, Internet-technologies, food, agriculture, forecast, market, development.

Grybyniuk Oleksandr Mykolayovych - candidate of technical sciences, senior research fellow of the department of agrarian production and international integration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)
E-mail: bemotic@gmail.com

Dukhnitskiy Bogdan Volodymyrovych - candidate of economic sciences, senior research fellow of the department of agrarian production and international integration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)
E-mail: duhnitsky@faust.kiev.ua

Sheremet Oleg Oleksiiovich - candidate of economic sciences, associate professor (docent) of the department of international economy, National University of Food Technologies (68, Volodymyrska st., Kyiv)
E-mail: eiudoc.nuft.edu.ua

Грибинюк А.Н., Духницький Б.В., Шеремет О.А. Перспективи використання технології «блокчейн» в сільському господарстві

Цель статьи - исследовать ключевые характеристики современных информационных технологий с целью их практического использования в отечественном сельскохозяйственном производстве и торговле.

Методика исследования. Используются методы: теоретического обобщения, анализа и синтеза, сравнительной оценки, графический.

Результаты исследования. Рассмотрены механизмы функционирования и особенности новейших Интернет-технологий, используемые для ведения бизнеса, исследовано их практическое значение для оптимизации отношений между продавцом и покупателем, обоснованы преимущества «блокчейн» для всех участников рынка при использовании ее в поставках агропродовольственной продукции, что позволяет подтвердить достоверность происхождения и качественные характеристики товара, определены возможные трудности и недостатки существующей системы информационного наполнения, приведены рекомендации по применению «блокчейн» и ее оценки для отечественных производителей аграрной продукции.

Элементы научной новизны. Предложен механизм использования технологии «блокчейн» в сельском хозяйстве Украины, который изменит существующую практику торгово-расчетных операций между контрагентами аграрного рынка.

Практическая значимость. Положения статьи направлены на содействие разработке общенациональной программы использования в отечественном сельскохозяйственном производстве и торговле информационных технологий, что ускорит процесс взаимодействия участников рынка, повысит экономическую эффективность операций в сельском хозяйстве и снизит зависимость от использования услуг посредников. Илл.: 1. Библиогр.: 11.

Ключевые слова: аграрная экономика, Интернет-технологии, продовольствие, сельское хозяйство, прогноз, рынок, развитие.

Грибинюк Александр Николаевич - кандидат технических наук, старший научный сотрудник отдела экономики аграрного производства и международной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: bemotic@gmail.com

Духницький Богдан Владимирович - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела экономики аграрного производства и международной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: duhnitsky@faust.kiev.ua

Шеремет Олег Алексеевич - кандидат экономических наук, доцент кафедры международной экономики, Национальный университет пищевых технологий (г. Киев, ул. Владимирская 68)

E-mail: eiudoc.nuft.edu.ua

Стаття надійшла до редакції 20.02.2018 р.

Фахове рецензування: 22.02.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Грибинюк О. М., Духницький Б. В., Шеремет О. О. Перспективи використання технології «блокчейн» у сільському господарстві. *Економіка АПК*. 2018. № 3. С. 75 – 81.

*

*І.О. ЯСНОЛОБ, кандидат економічних наук
О.О. ГОРБ, кандидат сільськогосподарських наук, доцент
Я.В. РАДІОНОВА, аспірант**

Інноваційна діяльність підприємства на основі аутсорсингу та моделювання бізнес-процесів

Мета статті - дослідити теоретико-методичні засади організації інноваційної діяльності аграрних підприємств на основі публікацій вітчизняних та іноземних учених, враховуючи специфічні риси їх господарювання; розробити модель удосконалення процесу організації інноваційної діяльності аграрних підприємств на основі сучасних моделей ведення бізнесу; визначити результативність впровадження програми Business Process Model and Notation; визначити ступінь впливу запропонованих заходів на підвищення ефективності організації інноваційної діяльності аграрних підприємств.

Методика дослідження. Використано наукові методи: історико-діалектичний, аналізу і синтезу, теоретичного пошуку, абстрактно-логічний, моделювання.

Результати дослідження. Спроектовано процес організації інноваційної діяльності аграрного підприємства на основі моделі аутсорсингу за допомогою програм Business Process Model and Notation, що дають змогу за короткий проміжок часу опрацювати значні обсяги інформації, зменшити тривалість технологічного циклу та розробляти чіткі рекомендації щодо організації інноваційних бізнес-процесів, пов'язаних з інноваційною діяльністю.

Елементи наукової новизни. Запропонована авторська концепція дасть можливість упорядкувати процеси організації інноваційної діяльності в аграрному підприємстві з орієнтацією на децентралізацію та самостійність підрозділів інноваційного проекту на основі бізнес-моделі аутсорсинг. Основними функціями ефективної організації інноваційної діяльності аграрного підприємства буде ефективний розподіл функцій та ресурсів, доведення завдань виконавцям, обмін інформацією, складання бюджету.

Практична значущість. Основними ефектами від застосування програми Business Process Model and Notation (Bizagi) є: підвищення ефективності та продуктивності програми реалізації режимів інноваційного процесу; скорочення тривалості технологічного циклу інноваційного процесу; підвищення організаційного рівня обслуговування виробничої системи; забезпечення гнучкості виробничої системи інноваційного процесу; підвищення ефективності праці персоналу та зниження рівня його звантаженості; зменшення напруженості праці через зниження її монотонності; підвищення оперативності отримання, достовірності та точності інформації у виконанні процесів інноваційного проекту; удосконалення системи управління інноваційним процесом у цілому. Рис.: 2. Бібліогр.: 14.

Ключові слова: інноваційна діяльність, процес оптимізації, Global Innovation Index, аутсорсинг, Business Process Model and Notation (BPMN).

Яснолоб Ілона Олександрівна - кандидат економічних наук, старший викладач кафедри підприємництва і права, Полтавська державна аграрна академія (м. Полтава, вул. Г. Сковороди, 1/3)

E-mail: ilona.yasnobob@pdaa.edu.ua

Горб Олег Олександрович - кандидат сільськогосподарських наук, доцент, професор кафедри екології, охорони навколишнього середовища та збалансованого природокористування, Полтавська державна аграрна академія (м. Полтава, вул. Г.Сковороди, 1/3)

E-mail: oleg.gorb@pdaa.edu.ua

Радіонова Яна Вікторівна - аспірант, Полтавська державна аграрна академія (м. Полтава, вул. Г.Сковороди, 1/3)

E-mail: yana_radionova89@mail.ru

Постановка проблеми. Ринкові перетворення економіки спонукають вітчизняних суб'єктів господарювання до здійснення інноваційної діяльності задля підвищення та підтримки високого рівня їх конкурентоспроможності. Підтвердженням цього є результати статистичних досліджень інноваційно активних підприємств України, які мають позитивну динаміку зростання за останні роки. Так, упродовж 2015 р. частка

підприємств, які здійснювали інноваційну діяльність, становила 17,3 %, тоді як відповідний показник у 2010 р. був на рівні 13,8 %. Спостерігається зменшення фактичного обсягу реалізованої інноваційної продукції на промислових підприємствах на 1,3 % [6]. Це означає, що домінантою розвитку інноваційної діяльності українських підприємств є нетехнологічні, а саме маркетингові та організаційні нововведення. За рівнем ефективності інновацій по показнику Innovation Efficiency Ratio у 2016 р. Україна посіла 12 місце (у 2015 р. - 15-те) із 128 до-

* Науковий керівник – В.І. Аранчій, кандидат економічних наук, професор.

© І.О. Яснолоб, О.О. Горб, Я.В. Радіонова, 2018

сліджуваних країн. Це дасть змогу простежити чітку тенденцію до поліпшення інвестиційної привабливості країни у світі та активізацію діяльності щодо створення спеціальних сприятливих умов для інноваційної результативності в майбутньому [2].

Разом із тим зростає інноваційний потенціал країни у цілому. Так, в останні роки спостерігається позитивна динаміка показників інноваційної продуктивності вітчизняних підприємств. Позиція України у міжнародному рейтингу Global Innovation Index змістилася з 64 місця у 2015 р. на 56-те наприкінці 2016 р. За результатами аналізу рейтингової позиції України, за субіндексами Global Innovation Index, до сильних її сторін можна віднести показники інноваційного розвитку, що характеризують людський капітал і знання та наявність досліджень і розробок. Слабкими місцями вітчизняної інноваційної системи виявилися нерозвиненість інфраструктури, нестабільність політичного, бізнесового та законодавчого середовища, значні проблеми у сфері державного регулювання, що не сприяє розвитку інновацій та організації інноваційної діяльності суб'єктів господарювання. Сальдо по рангах за основними показниками активності та практичної імплементації інноваційної діяльності свідчить про неповне використання інноваційного потенціалу країни.

Важливо враховувати світові тенденції до глобалізації інноваційних мереж, співпрацю науковців у напрямі формування міжнародної платформи для інтернаціоналізації інновацій та збільшення частки дифузії інноваційних технологій для країн, що розвиваються [10]. Перед Україною наразі відкриваються не лише нові перспективи, але й загрози, пов'язані з ризиками стабілізації та збалансування розвитку. Звідси впливає необхідність пошуку нових технологій та розроблення сучасних моделей організації інноваційної діяльності для суб'єктів господарювання комплексу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади дослідження питань теорії інноватики та інноваційного менеджменту закладено в працях таких іноземних вчених, як Walter Eversheim [13], Lü Xiaoxun [10], Ravi K. Jain, Harry C. Triandis, Cynthia Wagner Weick [12], Maria Barbera, Jane Alexa Baxter, William Peter Birkett [11].

Організаційно-економічним аспектам дослідження проблем інноваційної діяльності

підприємств в Україні присвячені наукові праці таких вітчизняних вчених, як В.Г. Андрийчук [1], В.І. Захарченко, Н.М. Корсікова, М.М. Меркулов [4], Л.В. Ноздріна, В.І. Ящук, О.І. Полотай [5].

З огляду на вищезазначене вважаємо, що інноваційну діяльність потрібно розглядати, як комплексну категорію, що означає сукупність взаємопов'язаних між собою фінансових, виробничих, технологічних, наукових, організаційних та комерційних заходів, які приводять до інновацій у вигляді нового чи удосконаленого продукту або технології його виробництва. Багато науковців категорію «організація інноваційної діяльності» ототожнюють з «організацією інновацій» [13]. Організація інновацій, як структурна і стратегічна складова інноваційного менеджменту, формує рамки для планування та контролю інноваційної діяльності підприємства. Іноземні дослідники визначають організацію інновацій на підприємстві з огляду таких її основних складових, як персонал (People), ідеї (Ideas), фонди (Funds), культуру організації (Culture) [12]. Персонал інноваційного підприємства характеризується: високим рівнем освіти й особистих розумових якостей; вмінням творчо і нестандартно мислити; володінням професійними знаннями і навиками; ініціативністю та здатністю самостійно приймати рішення. Ідеї генеруються за допомогою унікальних мережевих зв'язків, які характеризують наукову спільноту. Фонди розглядають, як фінансову підтримку інноваційної активності підприємства Федеральним урядом, а фінансування інноваційної діяльності забезпечують коштами державного бюджету [12].

Найважливішим елементом організації інноваційної діяльності є творчі особистості з креативним мисленням, які здатні знаходити нестандартні підходи до вирішення проблем. Тобто індивіди, які мають яскраві ідеї та спроможні реалізовувати їх. Тому необхідно створити таку організаційну культуру, яка буде сприяти розвитку творчості персоналу та в майбутньому впровадженню нових ідей. Потрібно забезпечити взаємодію між усіма членами колективу підприємства, весь персонал має бути структурно організованим, що стане запорукою у його ефективній співпраці.

Діяльність аграрних підприємств, ґрунтується на поєднанні виробництва сільськогосподарської продукції з подальшою її про-

мисловою переробкою, доробкою та зберіганням. Вони мають єдину систему управління, організації та ефективної координації діяльності всіх структурних підрозділів [1]. Отже, ефективність їх інноваційної діяльності прямо пропорційно залежить від організації процесу реалізації інноваційних рішень [4]. Зважаючи на специфіку діяльності саме аграрних підприємств, організація інноваційної діяльності повинна включати також процеси інтеграції та диверсифікації. Однак інтеграція в організації діяльності аграрних підприємств має орієнтуватися на активізацію науково-дослідних та виробничих процесів, а диверсифікація - на усунення недоліків внутрішніх і міжфірмових інтеграційних процесів, та спрямовувати на пошук нових технологій й розвиток високотехнологічного виробництва за усіма напрямками діяльності.

Так, сучасні економічні умови та результати науково-технічного прогресу, організація інноваційної діяльності аграрних підприємств повинна базуватися на децентралізації та самостійності підрозділів, що в перспективі забезпечить високу оперативність, маневреність форм організацій та множинність продуктів й послуг, нових методів, технологій, структур управління. Тому недостатньо дослідженим, на нашу думку, залишається питання удосконалення процесу організації інноваційної діяльності аграрних підприємств на основі використання сучасних інформаційних систем і технологій.

Мета статті - дослідити теоретико-методичні засади організації інноваційної діяльності аграрних підприємств через вивчення вітчизняного та іноземного досвіду, враховуючи специфічні риси їх господарювання; розробити перспективну модель управління організацією інноваційної діяльності аграрного підприємства на основі сучасних моделей ведення бізнесу; визначити результативність впровадження програми Business Process Model and Notation у діяльність підприємства та розрахувати період її окупності; визначити ступінь впливу запропонованих заходів на підвищення ефективності організації інноваційної діяльності.

Виклад основних результатів дослідження. Глобалізаційні та інтеграційні тенденції в світовому економічному просторі сприяли поширенню та практичному застосуванню сучасної бізнес-моделі аутсорсингу в управлінні інноваційним розвитком під-

приємства. За різними підрахунками, потреба у послугах компаній-аутсорсерів становить понад \$80 млрд на рік. Лідерами на світовому ринку є США, Західна Європа і Японія, а серед постачальників таких послуг провідні позиції займають Індія, Китай, Канада, Філіппіни та Ірландія.

Зокрема, у США послугами аутсорсингових компаній користуються близько 60% підприємств, а відповідний показник у країнах Європейського Союзу становить 45%. Водночас провідні фахівці Outsourcing World Summit прогнозують зростання ринку аутсорсингових послуг до 2020 р. на 27% у США та майже на 35% у Східній Європі [7].

За результатами дослідження 157 компаній, що входять у рейтинг 2000 найбільших компаній світу Forbes 2000, проведеного фахівцями міжнародної консалтингової компанії CIBER, дев'ять із десяти компаній розглядають аутсорсинг як стратегічний напрям розвитку та зростання бізнесу [11].

В Україні намітилися тенденції до розвитку ринку аутсорсингових послуг та спостерігається активізація їх використання суб'єктами господарювання. Так, у 2016 р., за даними міжнародного рейтингу Global Services Location Index, Україна посіла 24 позицію на ринку аутсорсингових послуг [11].

Результати дослідження показали, що в Україні до аутсорсингу належать: ІТ-послуги (40,5%), логістика (35,1%), ресурсне забезпечення виробничих процесів (27%), маркетингові послуги (21,6%), рекрутмент (18,9%), бухгалтерський облік (13,5%), розрахунок заробітних плат (13,5%), обробка й систематизація інформації (8,1%), облік кадрів (5,4%), адміністративні функції (2,7%) [8].

Світовий та вітчизняний досвід свідчить, що впровадження моделі аутсорсингу в діяльність підприємств стає їх ключовою перевагою в умовах конкурентної боротьби та дає змогу значно скоротити витрати і підвищити ефективність суміжних видів діяльності.

Багато вчених розглядають аутсорсинг, як сучасну модель передачі неосновних функцій підприємства та всіх пов'язаних з ними активів в управління професійному підприємнику (аутсорсеру) [9]. Управління аутсорсингом на підприємстві - комплексна діяльність, спрямована на досягнення оперативного результату з найменшими затратами ресурсів.

При використанні аутсорсингу в управлінні інноваційним розвитком аграрного підприємства основним завданням організації інноваційної діяльності є збереження балансу між функціями, які виконує аутсорсер, і функціями, які бере на себе підприємство та постійний моніторинг за виконанням аутсорсингового договору. Тому авторами пропонується використання Business Process Model and Notation (BPMN), як сучасної методології моделювання, аналізу і реорганізації бізнес-процесів, основною метою якої є забезпечення доступною інформацією про опис бізнес-процесів усіх користувачів: аналітиків, що створюють схеми процесів; розробників, відповідальних за впровадження технологій виконання бізнес-процесів; керівників, які управляють бізнес-процесами та відстежують результативність їх виконання.

Специфікація BPMN використовує базовий набір інтуїтивно зрозумілих елементів, які

дають змогу виявити складні семантичні конструкції, а також визначає, як діаграми, що описують бізнес-процес, можуть бути трансформовані у виконувани моделі на мові BPEL.

Початковим етапом організації інноваційної діяльності аграрного підприємства на основі аутсорсингу є моделювання бізнес-процесу, метою якого є чітке позначення схем кожного етапу (завдання) організації інноваційної діяльності, що є складовою модельованого процесу.

При моделюванні бізнес-процесу необхідно виділити два процеси: приватний (внутрішній) процес та процеси взаємодії (глобальний) з аутсорсинговою компанією.

У результаті візуалізації моделювання інноваційної діяльності аграрного підприємства отримано повну схему процесу, яка зрозуміла будь-якому обізнаному користувачеві (рис. 1).

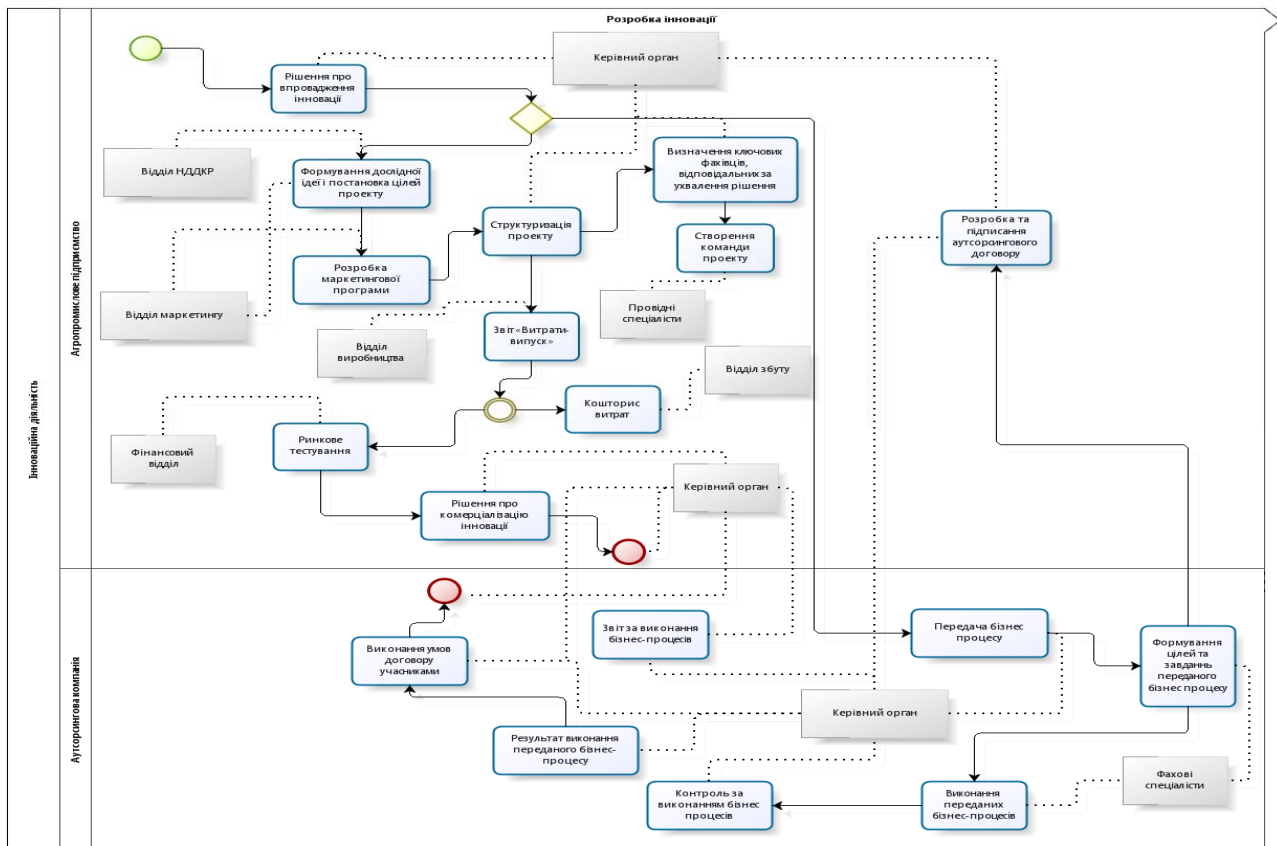

Рис. 1. Модуль процесу оптимізації інноваційної діяльності аграрного підприємства на основі аутсорсингу

Джерело: Розроблено автором.

Наступним етапом моделювання процесу є акумуляція ресурсів та формування команди організації інноваційного процесу з закріпленням завдань за окремими виконав-

цями (окремі працівники, підрозділи підприємства тощо) у загальному циклі інноваційного проекту (рис. 2).

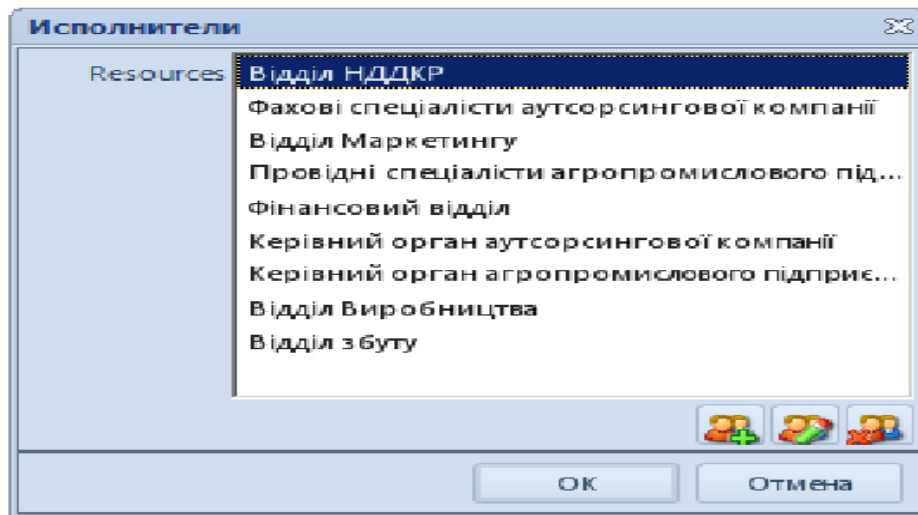

Рис. 2. Модуль формування команди організації інноваційного процесу на основі аутсорсингу

Джерело: Побудовано автором.

Зображений бізнес-процес організації інноваційної діяльності на базі аграрного підприємства описує його внутрішню структуру, тому потік управління знаходиться всередині одного пулу і не перетинає його кордонів. А процес взаємодії аграрного підприємства з аутсорсинговою компанією описує взаємодію асоціацій між діями та сутностями та відображений в окремому пулі.

На етапі моделювання процесу є можливість визначити специфічні технічні аспекти процесу, наприклад, задати терміни виконання завдань, створити тривалі транзакції, повідомлення в рамках процесу, та спроектувати інтерфейси взаємодії з іншими підсистемами.

Кожне поставлене завдання містить в собі не тільки інформацію щодо процесу, але й автоматично генерує звітні дані, наприклад, номер завдання, дату створення та посилання на творця. Система Bizagi має журнал для користувача активності, де керівник або відповідальний за процес може контролювати історію роботи користувачів із процесом. Крім того, можна побачити графічне відображення стану процесу на схемі.

Також під час моделювання бізнес-процесу організації інноваційної діяльності на основі аутсорсингу, додаток Bizagi Process Modeler дає змогу налаштовувати документацію у системі. Це стає можливим через включення в документообіг детальної інформації про особливості виконання завдання, встановлення календарних термінів для кожного з етапів бізнес-процесу, що дасть можливість відправити отриманий ре-

зультат на наступний етап виконання або ж повернути на попередній етап для доопрацювання, за необхідності. Додаючи атрибути документа в систему, потрібно пам'ятати, що створюваний документ повинен бути зрозумілим іншим виконавцям.

Залежно від ролі користувача у вирішенні поставлених завдань, визначається рівень доступу до модулів системи. Наприклад, користувачі, які беруть участь в аналізі інформації, як правило, мають доступ до модулів Process Analytics і Business Information Analysis.

Зокрема, перевагою такого методу є можливість контролю та перевірки сервером програми виконання завдань визначеним виконавцем та відповідність заданим часовим рамкам згідно з політикою, цілями та іншими правилами аграрного підприємства.

Після завершення візуалізації бізнес-процесу у вигляді схеми та налаштування супутньої документації стає можливим опублікування його у форматах: Word, PDF, SharePoint, Web з послідовним описом етапів.

Апробацію доцільності та розрахунок ефективності впровадження програмного забезпечення Business Process Model and Notation у діяльність підприємства здійснено на прикладі ПП «Граніт-Агро». Обраний суб'єкт орієнтується на стратегію зростання. Забезпечує нарощування конкурентних переваг через освоєння нових ринків, диверсифікованості та впровадження постійних нововведень. Кадрову політику спрямовано на залучення висококваліфікованого персо-

налу, мотивації, кар'єрного росту та постійного підвищення професійного рівня.

ПП «Граніт-Агро» входить до складу бізнес-групи «Арніка», одного з найефективніших виробників сільськогосподарської продукції у Полтавському регіоні. Основний напрям діяльності - вирощування органічних сої, конопель та кукурудзи. Найближчі пріоритети - експорт сертифікованої органічної продукції до країн ЄС та Канади (має сертифікат ТОВ «Органік Стандарт», яким підтверджено дотримання вимог стандарту з органічного виробництва та переробки).

Підприємство має позитивну динаміку показників прибутковості та рентабельності, забезпечено всіма необхідними ресурсами для здійснення ефективної виробничої діяльності, але за період 2015-2016 рр. відбулося суттєве зростання обсягу адміністративних витрат та витрат на забезпечення апарату управління. Тому, враховуючи особливості та сучасні умови господарювання підприємства, у рамках галузевого принципу

Статті витрат	Річна сума, грн
1. Придбання програмного забезпечення ВРМН для бізнесу	3213
2. Фонд оплати праці програміста (згідно з тарифною сіткою станом на 1 січня 2017 р.):	64431,62
У тому числі податки (41,5%)	18896,90
3. Навчання основам використання програмного забезпечення ВРМН	16560
4. Оплата послуг Інтернет	1200
5. Потреба в матеріалах для встановлення програмного забезпечення ВРМН на комп'ютерну техніку підприємства	290
Всього	84494,62

За експертною оцінкою скорочення витрат часу після впровадження автоматизованих систем управління на підприємстві становить 1,7%.

3. Розрахунок досягнутого рівня продуктивності праці та визначення додаткового обсягу реалізації продукції після впровадження ВРМН в діяльність підприємства.

Продуктивність праці у ПП «Граніт-Агро» становить:

$$\Pi = \frac{\text{Обсяг реалізованої продукції}}{365 \text{ днів}}$$

де $\Pi = \frac{61100}{365} = 167,39$ до впровадження ВРМН.

управління пропонується використання модулів системи ВРМН з метою підвищення ефективності організації його діяльності.

Для визначення ефективності впровадження програмного забезпечення ВРМН у діяльність підприємства пропонується розроблена авторами методика, з послідовним виконанням етапів:

1. Аналіз результативності основних бізнес-процесів із визначенням часу циклу (Т) та оборотності запасів (O_3) підприємства за законом Літтла:

$$T = \frac{\text{Незавершене виробництво}}{\text{Собівартість реалізованої продукції}} \times 365 \text{ днів,}$$

де $T = \frac{1052}{22929} \times 365 = 17 \text{ днів.}$

$$O_3 = \frac{1}{\text{час циклу}} \times 365 \text{ днів,}$$

де $O_3 = \frac{1}{17} \times 365 = 21 \text{ раз на рік.}$

2. Розрахунок обсягу сукупних валових витрат на придбання та впровадження програмного забезпечення ВРМН:

$$\Pi = 167,39 + \left(\frac{167,39 \times 1,7\%}{100} \right) = 170,23$$

після впровадження ВРМН.

Обсяг реалізованої продукції після впровадження ВРМН в діяльність ПП «Граніт-Агро»: $170,23 \cdot 365 = 62133,95$ грн.

4. Розрахунок економічного ефекту від впровадження програмного забезпечення ВРМН:

$$E_k = \frac{\Pi(O_F^a - O_F^b)}{O_F^a}$$

$$\text{де } E_k = \frac{26045(62133,95 - 61100)}{61100} = 440,74.$$

5. Визначення зміни грошового потоку за інноваційним проектом (впровадження програмного забезпечення ВРМН):

Показники	Прогнозований грошовий потік грн			
	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
1. Витрати на впровадження ВРМН	20063,00	0	0	0
2. Капітальні витрати	64431,62	0	0	0
3. Економічний ефект (збільшення прибутку)	26485,74	26485,74	26485,74	26485,74
4. Сальдо	-58008,88	26485,74	26485,74	26485,74
5. Зростаючий підсумок	-58008,88	-31523,14	-5037,4	21448,34

6. Розрахунок періоду окупності (Т) проекту за умов впровадження програмного забезпечення BPMN:

$$T = \frac{\text{Інвестиції}}{\text{Прибуток}}$$

$$\text{де } T = \frac{84494,62}{26485,74} = 3,2 \text{ роки.}$$

7. Визначення рентабельності інноваційного проекту після впровадження програмного забезпечення BPMN для ПП «Граніт-Агро»:

$$P = \left(\left(26485,74 + \frac{26485,74}{1,218} + \frac{26485,74}{1,218} + \frac{4414,29}{1,218} \right) : 84494,62 \right) - 1 = 0,128.$$

Інвестиції в інноваційний проект впровадження програмного забезпечення BPMN окупляться через 3,2 роки, а рівень рентабельності 0,128 свідчить про його ефективність. Саме тому використання системи Bizagi BPM за умов передачі окремих бізнес-процесів на аутсорсинг є одним з найоперативніших та найефективніших засобів, що дає змогу підвищити ефективність управлінських процесів організації інноваційної діяльності в межах аграрного підприємства.

Висновки. Нині успішність функціонування аграрного підприємства залежить від пошуку інноваційних способів та методів удосконалення організації бізнес-процесів діяльності в умовах загостреної конкурентної боротьби за ринки збуту. Розглянута авторами концепція дає змогу упорядкувати процеси організації інноваційної діяльності на сучасному агропромисловому підприємстві з орієнтацією на децентралізацію та самостійність підрозділів інноваційного проекту на

основі бізнес-моделі аутсорсинг. Основними функціями ефективної організації інноваційної діяльності аграрного підприємств є ефективний розподіл функцій та ресурсів, позиціонування завдань виконавцям, обмін інформацією, складання бюджету. Спроектовано організацію інноваційної діяльності в аграрних підприємствах на основі моделі аутсорсингу з використанням Business Process Model and Notation, що дасть можливість за короткий проміжок часу опрацювати значні обсяги інформації, зменшити тривалість технологічного циклу та розробляти чіткі рекомендації щодо організації бізнес-процесів, пов'язаних з інноваційною діяльністю.

Отже, основними ефектами від застосування Business Process Model and Notation (Bizagi) при організації інноваційної діяльності аграрних підприємств на основі аутсорсингу є: точна та чітка програма реалізації режимів інноваційного процесу; скорочення тривалості технологічного циклу інноваційного процесу; підвищення організаційного рівня обслуговування виробничої системи; забезпечення гнучкості виробничої системи інноваційного процесу; підвищення ефективності праці персоналу та зниження рівня його завантаженості; зменшення напруженості праці через зниження її монотонності; підвищення оперативності отримання, достовірності та точності інформації у виконанні процесів інноваційного проекту; удосконалення системи управління інноваційним процесом.

Список бібліографічних посилань

1. Андрийчук В. Г. Економіка аграрних підприємств. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ : КНЕУ, 2002 . 569-575 с.
2. Глобальний Інноваційний індекс. 2016. URL : <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator>.
3. Графический язык моделирования бизнес-процессов BPM / Ele Wise. 2009. URL : http://www.plansys.ru/download/BPMN_notation.pdf.
4. Захарченко В. І., Корсікова Н. М., Меркулов М. М. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки : навч. посіб. Київ : Центр учбов. л-ри, 2012. 446 с.
5. Ноздріна Л. В., Яцук В. І., Полотай О. І. Управління проектами. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 304-320.
6. Статистична інформація. Державна служба статистики України. 2016. URL : http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.html.
7. Функциональное описание системы BIZAGI BPM / Компания «Гибкие технологии» : управление бизнес-процессами. URL : <http://automaticom.ru/wp-content/uploads/2014/02/bizagi-120827025541-phpapp01.pdf>.
8. Aranchiy V., Yasnolob I., Makhmudov H., Radionova Ya. (2017) Conceptual foundations of the organisation of innovative activities at agro-industrial enterprise based on outsourcing and The Business Process Model and Notation, Economic Annals-XXI, 165 (5-6). P. 84-89.

References

1. Andriichuk, V.H. (2002). *Ekonomika ahrarnykh pidpryemstv. 2-he vyd., dop. i pererob.* [Economics of agrarian enterprises. 2nd ed., add. and process.]. Kyiv: KNEU [In Ukrainian].
2. Hlobalnyi Innovatsiyni indeks. 2016 [Global Innovation Index. 2016]. Retrieved from: <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator> [In Ukrainian].
3. Graficheskij jazyk modelirovaniya biznes-processov BPM [Graphical language for modeling business processes BPM]. *Ele Wise*. Retrieved from: http://www.plansys.ru/download/BPMN_notation.pdf [In Russian].
4. Zakharchenko, V.I., Korsikova, N.M., & Merkulov, M.M. (2012). *Innovatsiyni menedzhment: teoriia i praktyka v umovakh transformatsii ekonomiky : navch. posib.* [Innovative management: theory and practice in the conditions of economy transformation: curriculum. manual]. Kyiv: Tsentr uchbov. l-ry [In Ukrainian].
5. Nozdrina, L.V., Yashchuk, V.I., & Polotai, O.I. (2010). *Upravlinnia proektamy* [Project management]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [In Ukrainian].
6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.html [In Ukrainian].

9. Gorb O. A., Yasnolob I. A., Protsiuk N. Y. Organizational-economic mechanism of management of food industry enterprises competitiveness. *Annals of Agrarian Science*, Vol. 14. Issue 3. September 2016. P. 191-195.

10. Lü Xiaoxun. Innovations drive best path to sustainable economic growth. 2016. URL : <https://www.newsghana.com.gh/innovation-drive-best-path-to-sustainable-economic-growth/>.

11. Maria Barbera, Jane Alexa Baxter, William Peter Birkett. *Managerial accounting* (Series: Strategic resource management). Sydney : University of New South Wales Press Ltd; University of New South Wales, 1999. P. 55.

12. Ravi K. Jain, Harry C. Triandis, Cynthia Wagner Weick. *Managing Research, Development and Innovation: Managing the Unmanageable* [Text] - 3rd ed. New Jersey. : Wiley, 2010. 20-46 p.

13. Walter Eversheim. *Innovation Management for Technical Products: Systematic and Integrated Product Development and Production Planning*. Germany : Springer, 2009. 16-17 p.

14. Yasnolob I., Radionova Y. (2017) The organizational fundamentals of innovation development management of agro-industrial enterprises. *Economics, Management and Sustainability*, 2(1), 60-66. DOI: <https://doi.org/10.14254/jems.2017.2-1.5>.

7. Funkcional'noe opisaniye sistemi BIZAGI BPM [Functional description of the system BIZAGI BPM]. *Kompanija "Gibkie tehnologii"*. Retrieved from: <http://automaticom.ru/wp-content/uploads/2014/02/bizagi-120827025541-phpapp01.pdf> [In Russian].

8. Aranchiy, V., Yasnolob, I., Makhmudov, H., & Radionova, Ya. (2017). Conceptual foundations of the organisation of innovative activities at agro-industrial enterprise based on outsourcing and The Business Process Model and Notation. *Economic Annals-XXI*, 165 (5-6), pp. 84-89 [In English].

9. Gorb, O.A, Yasnolob, I.A., & Protsiuk, N.Y. (2016). Organizational-economic mechanism of management of food industry enterprises competitiveness. *Annals of Agrarian Science*, 14 (3), pp. 191-195 [In English].

10. Lü, X. (2016). Innovations drive best path to sustainable economic growth. *News Ghana*. Retrieved from: <https://www.newsghana.com.gh/innovation-drive-best-path-to-sustainable-economic-growth> [In English].

11. Barbera, M., Baxter, J., & Birkett, W. (1999). *Managerial accounting* (Series: Strategic resource management). Sydney: University of New South Wales Press Ltd; University of New South Wales [In English].

12. Jain, R.K., Triandis, H.C., & Weick, C.W. (2010). *Managing research, development and innovation: managing the unmanageable*. 3rd ed. New Jersey: Wiley [In English].

13. Eversheim, W. (2009). *Innovation management for technical products: systematic and integrated product development and production planning*. Germany: Springer [In English].

14. Yasnolob, I., & Radionova, Y. (2017). The organizational fundamentals of innovation development management of agro-industrial enterprises. *Economics, Management and Sustainability*, 2(1), DOI: <https://doi.org/10.14254/jems.2017.2-1.5> [In English].

Yasnolob I.O., Gorb O.O., Radionova Ya.V. Innovation activity of enterprise based on outsourcing and business modeling

The purpose of the article is to investigate theoretical and methodological foundations of organizing innovation activities in agricultural enterprises by studying foreign and Ukrainian experience, taking into account specific features of their economic activities; develop the prospective model of the management of organizing innovation activities in agricultural enterprises, based on modern models of doing business; define the effect of implementation of the program Business Process Model and Notation in the enterprise's activities and calculate the period of its recoupment; determine the influence degree of the suggested measures on the effectiveness increasing in organizing innovation activities.

Research methodology. *The following scientific methods have been used as a methodological basis of the research: historic and dialectical, analysis and synthesis, theoretical search, abstract and logical, modeling.*

Research results. *The process of organizing innovation activities in agricultural enterprise based on the outsourcing model using the Business Process Model and Notation software products has been created. The software products allow to process a considerable volume of information during a short period of time, decrease the duration of the technological cycle, and develop clear recommendations for organizing innovative business processes connected with innovation activities.*

Elements of scientific novelty. *The suggested author's concept allows to regulate the processes of organizing innovation activities in modern agricultural enterprise which is oriented on decentralization and independence of the innovation project subdivisions based on the modern outsourcing business model. The main functions of effective organizing innovation activities in agricultural enterprise become the effective distribution of functions, positioning of the tasks to the executors, exchange of information, making the budget, and distributing resources.*

Practical significance. *The main effects from using the Business Process Model and Notation are in organizing if innovation activities in agricultural enterprise based on outsourcing are the following: raising the effectiveness and productivity of the program of implementing the innovation process conditions; decreasing the duration of the innovation process of technological cycle; raising the organizational level of the production system service; providing a flexibility of the innovation process production system; raising an effectiveness of the personnel's work and decreasing the level of its overloading; lowering of labor intensity by decreasing its monotonousness; raising an efficiency of receiving, trustworthiness, and accuracy of the information in implementing processes of the innovation project; improving of the innovation process system in general. Figs.: 2. Refs.: 14.*

Keywords: *innovative activity, process of optimization, Global Innovation Index, outsourcing, Business Process Model and Notation.*

Yasnolob Ilona Oleksandrivna - candidate of economic sciences, senior lecturer of the department of entrepreneurship and law, Poltava State Agrarian Academy (1/3, Skovorody st., Poltava)
E-mail: ilona.yasnolob@pdaa.edu.ua

Gorb Oleg Oleksandrovich - candidate of agricultural sciences, associate professor (docent), professor of the department of ecology, environmental protection and sustainable use of nature, Poltava State Agrarian Academy (1/3, Skovorody st., Poltava)
E-mail: oleg.gorb@pdaa.edu.ua

Radionova Yana Viktorivna - post-graduate student, Poltava State Agrarian Academy (1/3, Skovorody st., Poltava)
E-mail: yana_radionova89@mail.ru

Яснолоб И.А., Горб О.А., Радионова Я.В. Инновационная деятельность предприятия на базе аутсорсинга и моделирования бизнес-процессов

Цель статьи - исследовать теоретико-методические основы организации инновационной деятельности аграрных предприятий на основе публикаций отечественных и зарубежных ученых, учитывая специфические черты их хозяйствования; разработать модель совершенствования процесса организации инновационной деятельности аграрных предприятий на основе современных моделей ведения бизнеса; определить результативность внедрения программы Business Process Model and Notation; определить степень влияния предложенных мероприятий на повышение эффективности организации инновационной деятельности аграрных предприятий.

Методика исследования. Использованы научные методы: историко-диалектический, анализа и синтеза, теоретического поиска и абстрактно-логический, моделирования.

Результаты исследования. Спроектирован процесс организации инновационной деятельности аграрного предприятия на основе модели аутсорсинга с помощью программ Business Process Model and Notation, позволяющие за короткий промежуток времени обрабатывать значительные объемы информации, уменьшить продолжительность технологического цикла и разрабатывать четкие рекомендации по организации инновационных бизнес-процессов, связанных с инновационной деятельностью.

Элементы научной новизны. Предложенная авторская концепция позволяет упорядочить процессы организации инновационной деятельности на современном аграрном предприятии с ориентацией на децентрализацию и самостоятельность подразделений инновационного проекта на основе бизнес-модели аутсорсинг. Основными функциями эффективной организации инновационной деятельности аграрного предприятия будет эффективное распределение функций, позиционирование задач исполнителям, обмен информацией, составление бюджета и распределение ресурсов.

Практическая значимость. Основными эффектами от применения Business Process Model and Notation (Bizagi) являются: повышение эффективности и производительности программы реализации режимов инновационного процесса; сокращение продолжительности технологического цикла инновационного процесса; повышение организационного уровня обслуживания производственной системы; обеспечение гибкости производственной системы инновационного процесса; повышение эффективности труда персонала и снижение уровня его загруженности; уменьшение напряженности труда за счет снижения ее монотонности; повышение оперативности получения, достоверности и точности информации по выполнению процессов инновационного проекта; совершенствование системы управления инновационным процессом в целом. Илл.: 2. Библиогр.: 14.

Ключевые слова: инновационная деятельность, процесс оптимизации, Global Innovation Index, аутсорсинг, Business Process Model and Notation (BPMN).

Яснолоб Илона Александровна - кандидат экономических наук, старший преподаватель, кафедра предпринимательства и права, Полтавская государственная аграрная академия (г. Полтава, ул. Г. Сковороды, 1/3)

E-mail: ilona.yasnolob@pdaa.edu.ua

Горб Олег Александрович - кандидат сельскохозяйственных наук, доцент, профессор кафедры экологии, охраны окружающей среды и сбалансированного природопользования, Полтавская государственная аграрная академия (г. Полтава, ул. Г. Сковороды, 1/3)

E-mail: oleg.gorb@pdaa.edu.ua

Радионова Яна Викторовна - аспирант, Полтавская государственная аграрная академия (г. Полтава, ул. Г. Сковороды, 1/3)

E-mail: yana_radionova89@mail.ru

Стаття надійшла до редакції 19.02.2018 р.

Фахове рецензування: 21.02.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Яснолоб І. О., Горб О. О., Радіонова Я. В. Інноваційна діяльність підприємства на основі аутсорсингу та моделювання бізнес-процесів. *Економіка АПК*. 2018. № 3. С. 82 – 90.

* * *

Обоснование возможных путей развития рыночной экономики

Цель статьи - обобщить опыт постиндустриальных стран в достижении высокой эффективности производства и обоснование путей дальнейшего развития рыночной экономики в обозримой перспективе.

Методика исследования. Используются методы экономических исследований: абстрактно-логический, статистический - для формирования комплекса мер, необходимых с целью достижения высоких экономических результатов на мировых рынках, монографический - для выявления факторов повышения эффективности производства и сферы услуг.

Результаты исследования. Рассмотрено влияние экономических механизмов на повышение эффективности производства и сферы услуг в рыночной экономике. Сделан вывод, что эффективность производства повышается по мере применения достижений научно-технического прогресса. Обобщен опыт Германии и Южной Кореи, которые относятся к числу наиболее эффективных государств в мире, в достижении постиндустриальной стадии развития. Предложено использовать опыт Германии в использовании части прибыли для повышения оплаты труда работников.

Элементы научной новизны. Рассмотрена возможность сочетания рыночных экономических механизмов с элементами директивного планирования для усиления роли государства в повышении эффективности производства в сжатые сроки и стабилизации достигнутых результатов.

Практическая значимость. Развитие рыночной экономики с частичным использованием элементов директивного планирования даст возможность улучшить материальные и социальные условия жизни трудящихся, совершенствовать партнерские отношения между собственниками средств производства и наемными работниками, способствовать совершенствованию экономических отношений, достижению в обозримой перспективе высоких экономических результатов в странах мира. Библиогр.: 14.

Ключевые слова: рыночная экономика, эффективность, сочетание, достижение, перспективы развития, сфера услуг, директивное планирование.

Фирсов Евгений Александрович - доктор экономических наук, профессор кафедры менеджмента, статистики и экономического анализа, Луганский национальный аграрный университет (г. Харьков, ул. Алчевских, 44)
E-mail: firsov1991@mail.ua

Постановка проблемы. В настоящее время нет общепринятой программы перспектив развития рыночной экономики. В связи с этим оправдано изучение и обоснование перспектив её развития. Важное значение имеет при этом решение теоретических и практических задач выявления и использования резервов модернизации производства и сферы услуг для повышения эффективности производственной и хозяйственной деятельности предприятий.

Анализ последних исследований и публикаций. Сторонники рыночной экономики считают, что высокая эффективность производства в постиндустриальных странах не может не свидетельствовать о высоких перспективах ее развития. Однако приверженцы институционализма отвергают тезис о саморегулировании рыночной экономики и возможности преодоления цикличности произ-

водства только за счет использования ее экономических механизмов. Они рассматривают некоторые факты противостояния людей в качестве существования естественного отбора в жизни общества. Сторонники марксистской идеологии полагают, что научный прогресс в условиях рыночных отношений якобы ухудшает положение наемных рабочих и создает предпосылки для перехода общества к социалистическому способу производства. Однако относительно высокий жизненный уровень в постиндустриальных странах не подтверждает этот тезис. То же можно сказать и об ослаблении влияния марксистской идеологии в развитых странах мира в последние годы.

Проблемы рыночной трансформации являются предметом многих исследований украинских ученых-экономистов. Известны труды П.Т. Саблука [7], В.Я. Месель-Веселяка [6], А.М. Шпичака [13] и других. В нормативных документах США и Европейс-

кого Союза Украине присвоен статус страны с рыночной экономикой. Вместе с тем следует отметить, что пока еще не достигнуто кардинальных положительных изменений в экономике страны от использования реформ.

В научной публикации М.М. Свердан [9] справедливо отмечает, что укрепление рыночной ориентации и рыночных тенденций в сфере экономики должно происходить при усилении роли государства в социальной сфере. В исследовании совершенствование системы экономических рыночных механизмов и роли государства в развитии научно-технического прогресса предлагается осуществлять за счет частичного применения директивного планирования, которое повышает эффективность производства.

Н.Я. Кажуро рассматривает появление рынка как результат поиска людьми решения извечной экономической дилеммы: с одной стороны, ограниченность ресурсов, а с другой - неограниченная потребность человека в разнообразных благах [2]. Ученый считает, что эффективное функционирование рыночной экономики предполагает ряд принципов, несоблюдение которых значительно снижает ее результативность. К их числу относится ограничение экономической свободы товаропроизводителей, которая является основой их личной свободы, условием раскрытия творческого потенциала предпринимателей. Не меньшее значение имеет право товаропроизводителей быть собственниками всех видов имущества и свободное ценообразование под влиянием спроса и предложения. Государственное регулирование предусматривает стабилизацию производства при помощи налоговой и инвестиционной политики, финансирования научно-технического прогресса.

М.Д. Балджи не без оснований полагает, что модернизация производства может быть связана не только с комплексом технических и технологических направлений действия, но и предвещает выделение конкретных этапов совершенствования управленческих решений и искоренение коррупции, а также кардинальные изменения решений кадровых вопросов [1].

Цель статьи - обобщение опыта постиндустриальных стран в достижении высокой эффективности производства и обоснование условий для высокоэффективного развития

рыночной экономики в обозримой перспективе.

Изложение основных результатов исследования. Для определения возможных путей развития рыночной экономики значительный интерес представляет изучение сравнительной эффективности рыночной и планово-централизованной экономики. Рассмотрим с этой целью развитие двух немецких республик, образованных после Второй мировой войны: ФРГ - республику с рыночной экономикой и ГДР - с планово-централизованной. Как известно, ФРГ достигла более высоких экономических результатов, и граждане ГДР стали в массовом количестве переезжать в ФРГ, где уровень жизни был более высоким. Это привело в конечном итоге к присоединению ГДР к ФРГ и образованию единой Германии.

В настоящее время Германия является самым крупным государством в Западной Европе. Экономика ее сформирована по принципу сочетания социального рыночного баланса и рыночной свободы [10]. Такая модель предполагает свободное действие рыночных сил, но основной упор делается на достижение высоких стандартов жизни населения. По данным Международного валютного фонда, в Германии произведено валовой внутренней продукции (ВВП) в 2008 г. в расчете на душу населения на 35,4 тыс. долл. Такой высокий уровень производства сочетается с более или менее равномерным распределением получаемых материальных благ, которое обеспечивает прочный социальный мир в стране и социальное партнерство между предпринимателями и наемными работниками. В частности, достижению этой цели способствует эффективное использование расходов на рабочую силу и стимулирование роста экономики.

Достижению высокой эффективности производства в рыночной экономике в отдельности способствует определение величины стоимости товаров на основе общественно необходимых затрат. Реализация в этих условиях более дешевой продукции, полученной товаропроизводителями за счет совершенствования организации производства, применения более эффективной техники и технологии, повышает прибыльность таких хозяйств. Это побуждает конкурентов принимать аналогичные меры по снижению стоимости продукции. Таков в своей первооснове один из важнейших экономических

механизмов рыночной экономики, обеспечивающий научно-технический прогресс и удешевление товарной продукции.

Важное значение отводится экономическому механизму рыночной экономики, направленному на создание новых полезных свойств товаров или их существенное улучшение на основе увеличения общественно необходимых затрат. При условии платежеспособного спроса такие товары после реализации не только возмещают понесенные товаропроизводителями затраты, но и обеспечивают увеличение прибыли. В условиях повышенного спроса на эту продукцию предприятия могут получать так называемую сверхприбыль, когда суммы прибылей значительно превышают средние нормы их получения.

Этот экономический механизм рассмотрено более подробно в предыдущих номерах журнала «Экономика АПК» [11, 12].

Совершая социалистическую революцию в России в 1917 г., не предполагалось использовать товарно-денежные отношения. Намечалось, по словам В.И. Ленина, осуществить переход непосредственно к коммунистическому производству и распределению [3]. Однако это привело практически к экономическому кризису в стране. В.И. Ленин признавал, что новая экономическая политика (НЭП), установленная в стране, означает переход к капитализму в значительной мере. Пришлось допустить использование товарно-денежных отношений, таких как сопоставление затрат и результатов в стоимостной форме, определение прибыли и окупаемости капиталовложений, применение материального стимулирования работников с целью улучшения результатов производственной и хозяйственной деятельности на предприятиях.

Недооценка роли товарного производства в повышении эффективности хозяйственной деятельности была свойственна, в той или иной мере, социалистическому способу производства и в дальнейших условиях развития экономики в стране.

По оценке Международного валютного фонда, четырнадцать стран Европейского Союза, включая Германию, Нидерланды, Бельгию, Австрию, Швецию, Данию, Ирландию, Финляндию, получили в расчете на душу населения в 2008 г. более 30 тыс. долл. ВВП. В этих странах достигнут высокий уровень развития научно-

технического прогресса в промышленности и в сфере услуг. Значительно уступают им в уровне развития не так давно вступившие в Европейский Союз страны (Румыния, Словакия и другие), уровень производства ВВП которых не превышает в расчете на душу населения 25 тыс. долл. Они нуждаются в модернизации производства и сферы услуг, в частности, в применении достижений науки и техники. Это означает, что использование научно-технического прогресса является важнейшим условием достижения высокой эффективности производства в условиях рыночной экономики.

Для определения перспектив дальнейшего развития рыночной экономики значительный интерес представляет сравнение экономических показателей Южной и Северной Кореи. Южная Корея, до разделения страны на две республики, отставала от Северной по уровню промышленного развития. Но в последние десятилетия она достигла высоких успехов, тогда как Северная Корея по-прежнему остается одной из недостаточно развитых стран мира. Рассмотрим причины таких разных результатов.

С целью модернизации производства Южная Корея с 1962 по 1989 г. развивалась в соответствии с разработанными пятилетними планами. Важную роль в этом сыграл новый президент Пак Чон Хи, который направил усилия правительства на индустриализацию и модернизацию экономики, использование отечественных и иностранных инвестиций, увеличение роли государства в жизни страны. Объем иностранных инвестиций возрос от 143,1 млн долл. в 1989 г. до 11565 млн долл. в 2005 г. Доходы компаний, которые инвестировались из-за рубежа, составили 14,8% от объема всей промышленности. Для привлечения в экономику страны таких инвестиций был отменен потолок использования этих средств. Объем внешней торговли возрос в мае 1992 года до 70% ВВП.

Первая пятилетка (1962-1966 гг.) была нацелена на строительство электростанций, увеличение производства минеральных удобрений и цемента. Республика производила недорогую продукцию, используя дешевую рабочую силу, что повышало конкурентоспособность ее товаров.

Вторая пятилетка (1967-1971 гг.) была направлена на модернизацию отраслей промышленности, продукцию которых ранее

импортировали: сталь, изделия машиностроения и химической промышленности.

Третий пятилетний план (1972-1976 гг.) ознаменовался бурным ростом экспортно-ориентированной продукции, прежде всего тяжелой и химической промышленности, электроники, кораблестроения, нефтепереработки. В результате тяжелая и химическая промышленность увеличила объем продукции на 51,9%.

В четвертой пятилетке (1977-1981 гг.) страна начала производить конкурентную продукцию на мировых рынках. Стратегическими продуктами стали высокотехнологические товары машиностроения, электроника, кораблестроение, жилищная и информативная продукция.

В пятой (1982-1986 гг.) и шестой (1987-1991 гг.) пятилетках, наряду с тяжелой и химической промышленностью, начали уделять повышенное внимание полупроводниковой и информационной промышленности.

В седьмой пятилетке (1992-1996 гг.) были продолжены те же направления развития отраслей. ВВП страны увеличивался высокими темпами: в среднем 8% в год. Сочетание рыночных механизмов и элементов директивного планирования превратили Южную Корею в одну из самых развитых стран в мире с высоким научно-техническим потенциалом, которая начала производить двигатели для электротурбин, оборудование для тяжелой и химической промышленности. Судостроение стало одной из базовых отраслей экономики. Южная Корея ныне занимает второе место в мире по производству судов, пятое место - по производству автомобилей, одно из первых мест - по производству потребительской электротехники.

В настоящее время доминирующее положение в экономике страны занимает сфера услуг. В стране действует 24 ядерных реактора. Государственные вложения в экономику способствовали существенному совершенствованию структуры производства, повышению его эффективности.

По мере внедрения достижений науки и техники в производство улучшалось и финансовое положение страны. В 2016 г. Южная Корея увеличила объем ВВП в расчете на душу населения до 47,7 тыс. долл. Это один из самых высоких показателей в мире. Доля промышленности в ВВП достигла 44,7%, в сфере услуг - 57,6%.

Главная цель дальнейшего развития экономики определена правительством как либерализация рынка и модернизация производства и сферы услуг.

В связи с успешным развитием экономики правительство отказалось от использования директивного планирования. Ныне бюджет Южной Кореи разрабатывает Министерство планирования и бюджета.

Нельзя утверждать, что использование в рыночной экономике элементов директивного планирования - совершенно новое явление. Так, правительство Франклина Рузвельта успешно применяло некоторые элементы директивной экономики в борьбе с Великой депрессией. Опыт Южной Кореи важен тем, что он использован не для преодоления кризиса, а для повышения эффективности производства, достижения постиндустриальной стадии развития производства и сферы услуг, внедрения наукоемкого и высокотехнологического производства, улучшения финансового положения страны. Степень сочетания рыночных и директивных механизмов в дальнейшем будет зависеть от результатов производственной и хозяйственной деятельности.

В постиндустриальных странах практически удовлетворяются основные физические и умственные потребности людей, в основных продуктах питания, включая мясные и молочные продукты, яйца, овощные и бахчевые культуры, фрукты и ягоды [11, 12]. В этих странах достигнуты также значительные успехи в улучшении жилищных условий граждан. Например, в США на душу населения приходится в среднем 75 м² жилья, в Великобритании - 62 м², в Германии - 45 м². В Украине уровень этих показателей не превышает 23,7 м². Улучшение питания, жилищных условий, других потребностей в этих странах способствует укреплению здоровья людей, увеличению продолжительности их жизни. В США продолжительность жизни человека составляет 78,7 года, в Германии - до 83,9 года, во Франции - 82,6 года, в Японии - до 83,6 года. В Украине, к сожалению, этот показатель не превышает 70,8 года.

Северная Корея является социалистическим государством. В последние годы на душу населения производится всего 1700-1800 долл. ВВП. По расчетам некоторых экспертов, экспорт страны не превышает 1,937 млрд долл., импорт - 3,096 млрд долл. С 60-х годов прошлого столетия не

публикується жодної негативною економічної інформації про розвиток країни.

В 1955 г. около 65% тяжелой промышленности находилось на севере страны, а в южной части - 35%. В настоящее время объем ВВП в КНДР составляет лишь 2% ВВП Южной Кореи. Население Северной Кореи испытывает хроническую нехватку продовольствия [14].

В 2011 г. к власти пришел Ким Чен Ын, который начал проводить некоторые экономические реформы. Отношение государства к частному сектору стало более лояльным. Это привело к росту частных предприятий и постепенному улучшению жизни населения. Создана сеть специальных экономических зон с целью привлечения иностранных инвестиций. Проведена аграрная реформа. Она фактически заключается в переходе к семейному подряду. При этом значительная часть полученного урожая остается звену.

Реформа привела к некоторому улучшению финансового положения страны. Бюджет государства в 2011-2012 гг. был положительным.

Эти данные дают возможность сделать вывод, что основной причиной экономической неразвитости КНДР является игнори-

рование основных экономических законов товарного производства.

Еще одна важная причина бедности страны - чрезмерная милитаризация экономики государства.

Выводы. Проведенный анализ дает возможность сделать следующие выводы:

1. Рыночная экономика в существующих условиях является более эффективной в сравнении с планово-централизованной экономикой благодаря использованию рыночных экономических механизмов и достижений научно-технического прогресса.

2. Совместное использование рыночных экономических механизмов и частичное применение директивного планирования для стимулирования научно-технического прогресса повышает эффективность производства, способствует его стабилизации и постиндустриальному развитию предприятий.

3. Развитие рыночной экономики в условиях демократического общества улучшает материальные и социальные условия жизни и работы трудящихся, способствует установлению партнерских отношений между собственниками средств производства и наемными работниками, установлению прочного мира в обществе.

Список библиографических ссылок

1. Балджи М.Д. Модернізація ринкової економіки на постсоціалістичному просторі. Економічний вісник Одеського національного економічного університету. 2013. № 21 (1). С. 65-69.
2. Кажуро Н.Я. Рынок и рыночная экономика: миф и реальность. Вестник БНТУ. 2011. № 5. С. 82-86.
3. Ленин В.И. Сочинения. Издание четвертое; под ред. К.А. Остроуховой. М.: Госкомиздат, 1955. Т. 22. 40 с.
4. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика; пер. с англ. 11-го изд. Киев: Хагар-Демос. 1993. 786 с.
5. Маршалл А. Принципы экономической науки. Москва. Изд. Прогресс, 1993. Т. 1. 416 с; Т. 2. 310 с.
6. Месель-Веселяк В.Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації в сільському господарстві. Економіка АПК. 2010. № 4. С 3-18.
7. Саблук П.Т. Проблеми забезпечення доходності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період. Економіка АПК. 2008. № 4. С.19-37.
8. Самуэльсон П. Экономика: учебник. Львов: Світ, 1993. 496 с.
9. Свердан М.М. Ринкова економіка та засоби забезпечення ефективності її функціонування. Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. 2014. № 3 (25). С 97-101.
10. Федеральная служба статистики ФРГ / Federal Statistical Office. URL: Access mode: www.destatis.de.
11. Фирсов Е.А. О сущности производственных отношений в условиях рыночной экономики. Экономика АПК. 2016. № 10. С. 83-88.
12. Фирсов Е.А. Основные источники образования прибыли в условиях рыночной экономики. Экономика АПК. 2015. № 5. С. 48-54.
13. Шпичак О.М. СОТ та економічні проблеми АПК України. Агроінком. 2008. № 3-4. С.18-22.
14. Экономика КНДР. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Экономика_КНДР.

References

1. Baldzhy, M.D. (2013). Modernizatsiia rynkovoї ekonomiky na postsotsialistychnomu prostori [Modernization of the market economy in the post-socialist space]. *Ekonomichnyi visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, 21 (1), pp. 65-69 [In Ukrainian].
2. Kazhuro, N.Ja. (2011). Rynok i rynochnaja jekonomika: mif i real'nost' [Market and market economy: myth and reality]. *Vestnik BNTU*, 5, pp. 82-86 [In Russian].
3. Lenin, V.I. (1955). *Sochinenija. Izdanie chetvertoe [Compositions. The fourth edition]*. K.A. Ostrouhova (Ed.). Moscow: Goskomizdat [In Russian].
4. Makkonnell, K.R., & Brju, S.L. (1993). *Jekonomiks: principy, problemy i politika [Economics: principles, problems and politics]*. Trans. 11-th ed. Kiev: Hagar-Demos [In Russian].
5. Marshall, A. (1993). *Principy jekonomicheskoy nauki [Principles of economic science]*. Moskva: Izd. Progress [In Russian].
6. Mesel-Veseliak, V.Ya. (2010). *Ahrarna reforma i orhanyzatsiino-ekonomichni transformatsii v silskomu hospodarstvi [Agrarian reform and organizational and economic transformations in agriculture]*. *Ekonomika APK*, 4, pp. 3-18 [In Ukrainian].
7. Sabluk, P.T. (2008). *Problemy zabezpechennia dokhidnosti ahropromyslovoho vyrobnytstva v Ukraini v postindustrialnyi period [Problems of ensuring the profitability of agro-industrial production in Ukraine in the post-industrial period]*. *Ekonomika APK*, 4, pp. 19-37 [In Ukrainian].
8. Samujel'son, P. (1993). *Jekonomika: uchebnik [Economics: textbook]*. L'vov: Svit [In Russian].
9. Sverdani, M.M. (2014). *Rynkova ekonomika ta zasoby zabezpechennia efektyvnosti yii funktsionuvannia [Market economy and means of ensuring the efficiency of its functioning]*. *Visnyk Kyivskoho instytutu biznesu ta tekhnolohii*, 3 (25), pp. 97-101 [In Ukrainian].
10. Federal Statistical Office. *Destatis Statistisches Bundesamt*. Retrieved from: www.destatis.de [In German]

11. Firsov, E.A. (2016). O sushhnosti proizvodstvennyh otnoshenij v uslovijah rynochnoj jekonomiki [On the essence of production relations in terms of the market economy]. *Jekonomika APK*, 10, pp. 83-88 [In Russian].

12. Firsov, E.A. (2015). Osnovnye istochniki obrazovanija pribyli v uslovijah rynochnoj jekonomiki [Main sources of profit making in terms of the market economy]. *Jekonomika APK*, 5, pp. 48-54 [In Russian].

13. Shpychak, O.M. (2008). SOT ta ekonomichni problemy APK Ukrainy [WTO and economic problems of AIC of Ukraine]. *Ahroinkom*, 3-4, pp. 18-22 [In Ukrainian].

14. Jekonomika KNDR [Economy of the DPRK]. *Vikipedija. Svobodnaja jenciklopedija*. Retrieved from: https://ru.wikipedia.org/wiki/Экономика_КНДР [In Russian].

Фірсов Є.О. Обґрунтування можливих шляхів розвитку ринкової економіки

Мета статті - узагальнити досвід постіндустріальних країн у досягненні високої ефективності виробництва, обґрунтуванні основних завдань і умов подальшого розвитку ринкової економіки в осяжній перспективі.

Методика дослідження. Використано методи економічних досліджень: абстрактно-логічний, статистичний для досягнення високих економічних результатів на світових ринках, монографічний - для виявлення чинників підвищення ефективності виробництва і сфери послуг.

Результати дослідження. Розглянуто вплив економічних механізмів на підвищення ефективності виробництва і сфери послуг у ринковій економіці. Робиться висновок, що ефективність виробництва підвищується в міру застосування досягнень науково-технічного прогресу. Узагальнено досвід Німеччини та Південної Кореї, які відносяться до числа найбільш ефективних держав у світі, в досягненні постіндустріальної стадії розвитку. Рекомендовано використовувати досвід Німеччини у використанні частини прибутку для підвищення оплати праці робітників.

Елементи наукової новизни. Розглянуто можливість поєднання ринкових економічних механізмів з елементами директивного планування для посилення ролі держави в підвищенні ефективності виробництва в стислі терміни і стабілізації досягнутих результатів.

Практична значущість. Розвиток ринкової економіки з частковим використанням елементів директивного планування сприятиме поліпшенню матеріальних і соціальних умов життя працівників, вдосконаленню партнерських відносин між власниками засобів виробництва і найманими працівниками, сприяти удосконаленню економічних відносин в суспільстві, досягненню в доступній для огляду перспективі високих економічних результатів у країнах світу. Бібліогр.: 14.

Ключові слова: ринкова економіка, ефективність, поєднання, досягнення, перспективи розвитку, сфера послуг, директивне планування.

Фірсов Євгеній Олександрович - доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту, статистики і економічного аналізу, Луганський національний аграрний університет (м. Харків, вул. Алчевських, 44)
E-mail: firsov1991@mail.ua

Firsov E.A. Justification of possible ways of the market economy development

The purpose of the article is to summarize the experience of postindustrial countries in achieving the high production efficiency, justify the main tasks and conditions for a further market economy development in the nearest future

Research methodology. Un the research process have been used such economic methods: abstract and logical, statistical - for achievement of high economic results on world markets, monographic - for revealing increasing factors of efficiency in production and services spheres.

Research results. The influence of economic mechanisms on increasing the efficiency of production and services in the market economy has been considered. There has been concluded that the efficiency of production increases with the usage of advances in scientific and technological progress. The experience of Germany and South Korea, which are among the most effective states in the world, in the achievement of the post-industrial stage of development, has been generalized. There has been recommended the usage of the experience of Germany in appliance part of the profits to increase labor remuneration.

Elements of scientific novelty. Scientific novelty of the article lies in consideration of possibility of combining market-based economic mechanisms with elements of directive planning to strengthen a role of the state in increasing the efficiency of production in a short time and stabilizing the achieved results.

Practical significance. Development of the market economy with the partial use of elements of directive planning will improve material and social conditions of workers' lives, improve partnerships between the owners of production means and employees, promote the economic relations improvement in society, achieve high economic results in the world countries in the future. Refs.: 14.

Keywords: market economy, efficiency, combination, achievements, development prospects, sphere of services, directive planning.

Firsov Yevhenii Oleksandrovych - doctor of economic sciences, professor of the department of management, statistics and economic analysis, Luhansk National Agrarian University (44, Alchevskykh st., Kharkiv)
E-mail: firsov1991@mail.ua

Стаття надійшла до редакції 15.01.2018 р.

Фахове рецензування: 22.01.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Фірсов Е. А. Обоснование возможных путей развития рыночной экономики. *Економіка АПК*. 2018. № 3. С. 91 – 96.

* * *

Comparative evaluation of the Polish dairy industry against countries of European Union

The purpose of the article is to reveal a position of the Polish dairy industry in 2010-2015 against a background of the EU countries.

Research methodology. In the research process have been used such methods as: abstract and logical, system analysis with using the mathematic methodology, induction and deduction.

Research results. An economic evaluation of the Polish dairy industry compared to the countries of the European Union has been made. The analysis showed positive effects of industry development and its competitiveness. Poland is an important producer of milk and dairy products in the European Union. The share of it in the EU dairy industry production (at comparable prices) in 2015 was almost 8%, which gave the fourth position among the EU countries. The integration with the European Union has positively affected development of the dairy industry production in Poland and improvement in the labour productivity and production concentration. Polish milk processing plants are now considered to be one of the most modern plants in the EU and the Polish dairy industry has become a major producer of milk and dairy products in the European Union.

Elements of scientific novelty. Scientific novelty of the article lies in the revealing of development of the dairy industry of Poland in the condition of European integration and globalization.

Practical significance. The research results can be used by the dairy sector, operators and agricultural enterprises of the EU and Ukraine. Tabl.: 2. Figs.: 2. Refs.: 6.

Keywords: dairy industry, sold production of the dairy industry, Poland, European Union.

Tereszczuk Mirosława - assistant of the department of food industry economics, Institute of Agricultural and Food Economics National Research Institute (20, Svietokryzka st., Warsaw, Poland)
E-mail: m.tereszczuk@ierigz.waw.pl

Scientific problem. The objective of the work is to present the position of the Polish dairy industry in the years 2010-2015 against a background of the selected EU countries, especially those which are major producers of dairy products¹ in the European Union, namely: France, Germany, Italy, the Netherlands and Spain, Great Britain and Belgium. We compared, *inter alia*, the value of the sold production, employment, labour productivity and entity structures.

In the years 2010-2015, the Polish dairy industry was characterised by the fairly stable development. The integration with the EU made Polish entrepreneurs in the dairy sector restructure processing plants so as to adapt them to the EU requirements and standards [4]. Polish milk processing plants are now considered to be one of the most modern plants in the EU and the Polish dairy industry has become a major producer of milk and dairy

products in the European Union. Poland is their fourth producer, with the share of almost 8% in the EU dairy industry production.

The objective of the article. To present the position of the Polish dairy industry in the years 2010-2015 against a background of the selected EU countries.

Statement of the main results of the study.

Material and research methodology

The assessment of the development of the dairy industry in Poland against a background of the selected EU countries in the years 2010-2015 has been based on the Eurostat data². The variability in the sold production of the dairy industry has been calculated using the annual average dynamics of changes, using trend function linear regression analysis (in absolute terms) or using a compound interest formula [2] (in relative terms).

© Mirosława Tereszczuk, 2018

¹ We understand dairy products as: milk and cream (non-condensed), milk powder, buttermilk, soured milk, yoghurt, kefir, whey, butter, cheese.

² In accordance with the Statistical classification of economic activities in the European Community (Rev. 2 (NACE Rev. 2)) the dairy industry production is marked with code 10.51 - milk processing and cheese-making.

$$K_n = K_0 \times (1 + r/100)^{n-1} \quad r = \left(\frac{K_n}{K_0} - 1 \right)^{\frac{1}{n-1}} \times 100$$

where:

K_0 - value of the feature in the initial period,

K_n - value of the feature in the final period,

r - growth rate, annual average rate of changes.

The comparability of the data on the production value of the dairy industry in the EU countries has been achieved by adjusting the value of the production expressed in current prices to the comparable prices, using the EUR purchasing power indicator³ (parity) in the individual EU countries.

1. Assessment of the development of the dairy industry in Poland and in the European Union in the years 2010-2015

Poland is an important producer of milk and dairy products in the European Union. The share of our country in the EU dairy industry production (at comparable prices) in 2015 was almost 8%, which gave us the fourth position among the EU-28 countries. Ahead of us, are only France (19% of the EU production), Germany (17.2%) and Italy (12.8%). We have the higher dairy industry production than the Netherlands (7.5%), Spain (6.7%) or Great Britain (5.5%) (Figure 1).

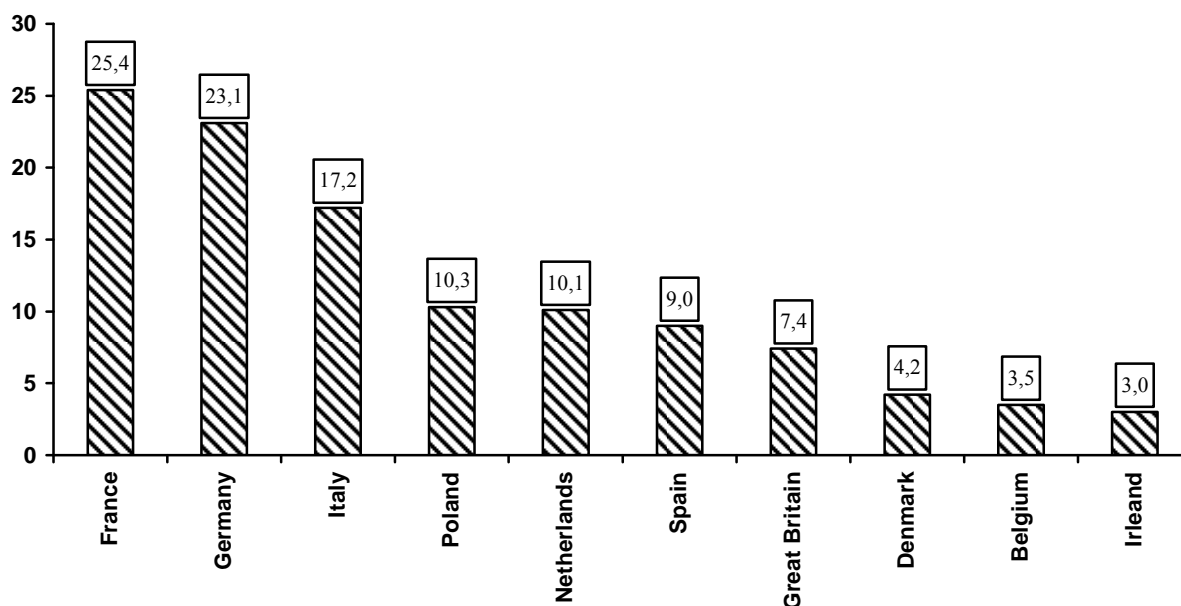

Figure 1. Largest producers of the dairy industry in the EU-28 in 2015, in billion EUR*

* value of the sold production in comparable prices, according to the purchasing power parity.

Source: own study based on the Eurostat data.

Milk is the main product used in the dairy industry. The purchase of milk by the Polish dairy industry increased by nearly 21% to 10.5 billion litres over the analysed period. The supply of milk in the domestic (and EU) market by 31 March 2015 was regulated by milk quotas. The main objective of the milk production quota system was to maintain a balance between the supply and demand in the EU milk market and to provide suppliers with a favourable buying-in price for milk they produced. The lifting of milk quotas creates a new situation for both milk producers and processors [6].

³ The purchasing power parity (PPP) – foreign currency exchange rate calculated based on comparing the prices of fixed basket of goods and services in various countries at the same time, expressed in currencies of these countries.

The annual average growth rate of dairy industry production in Poland in the years 2010-2015, measured by the value of the sold production, amounted to almost 3% and was close to the average growth rate in the European Union. The fastest growth rate at that time was characteristic of the dairy industry production in Cyprus (+8.4% annually), the Netherlands (+6.4%), Italy (+5.0%), Greece (+4.8%) and France (+4.0%). The decrease was recorded in Lithuania (-1.5%) and Great Britain (-0.3%). Over the analysed period, the Polish dairy industry production (in comparable prices) increased by almost 15% to EUR 10.3 billion, while in the EU-15 by almost 17%, and in the EU-12/13 by 10%. The largest increase in the sold production of the dairy industry at that time was recorded by Slovenia (double),

Cyprus (+50%) and the Netherlands (+36.5%), as well as in Italy (+27.4%) (Table 1).

The level of development of the dairy industry, as measured by the value of the sold production per capita in Poland in 2015, was EUR 271 and was close to the EU-15 average.

It was much lower than in Denmark (EUR 742 *per capita*), Ireland (648), the Netherlands (598) and France (382). On the other hand, it was higher than in Spain (EUR 194 *per capita*) or Great Britain (114) (Table 1).

Table 1. Polish dairy industry against the background of EU countries in 2015

EU Member States	Value of production [EUR '000 000 000) at		Member States' share in EU-28 production ^a [%]	Ratio of changes in the value of production ^a 2015/2010	Average growth rate of the value of production ^a [% per year] in 2010-2015	Production ^a per capita in EUR	The number of companies	Employment thousand. people
	current prices	comparable prices ^a						
Austria	2,3	2,1	1,6	116,7	3,1	244,8	130	5,2
Belgium	3,8	3,5	2,6	106,1	1,2	311,4	95	5,1
Germany	24,1	23,1	17,2	113,2	2,5	284,5	294	38,0
Denmark	5,6	4,2	3,1	120,0	3,7	742,0	37	4,0
Spain	8,0	9,0	6,7	105,9	1,1	193,8	1213	19,1
France	27,6	25,4	19,0	121,5	4,0	382,0	893	57,3
Finland	2,1	1,7	1,3	100,0	0,0	310,8	55	5,5
Greece	1,9	2,4	1,8	126,3	4,8	221,0	735	7,4
Ireland	3,3	3,0	2,2	120,0	3,7	647,9	136	6,5
Italy	16,9	17,2	12,8	127,4	5,0	282,9	3150	34,6
Netherlands	11,0	10,1	7,5	136,5	6,4	597,6	204	14,0
Portugal	1,3	1,7	1,3	100,0	0,0	163,9	331	5,7
Sweden	2,2	1,7	1,3	100,0	0,0	174,4	142	5,1
UK	9,2	7,4	5,5	98,7	-0,3	114,1	355	22,6
Luxembourg	0,2	0,2	0,1	100,0	0,0	357,1	5	0,1
Poland	5,9	10,3	7,7	114,4	2,7	271,0	282	33,2
Czech Republic	1,4	2,2	1,6	104,8	0,9	208,7	105	7,6
Hungary	0,8	1,4	1,0	107,7	1,5	142,0	92	6,3
Slovakia	0,5	0,8	0,6	114,3	2,7	147,6	83	2,9
Slovenia	0,3	0,4	0,3	200,0	14,9	194,2	163	1,0
Lithuania	0,8	1,3	1,0	92,9	-1,5	445,2	25	7,0
Latvia	0,3	0,5	0,4	100,0	0,0	251,3	44	3,0
Estonia	0,3	0,4	0,3	100,0	0,0	305,3	23	1,6
Cyprus	0,3	0,3	0,2	150,0	8,4	352,9	78	1,7
Malta	0,2	0,2	0,1	66,7	-7,8	465,1	10	0,1
Romania	0,8	1,6	1,2	114,3	2,7	80,5	416	10,5
Bulgaria	0,4	0,9	0,7	100,0	0,0	125,0	271	7,7
Croatia	0,6	1,0	0,7	111,1	2,1	236,4	64	3,6
EU-15	119,5	112,7	84,1	116,8	3,2	279,1	7775	230,2
EU-12/13	12,6	21,3	15,9	110,4	2,0	203,5	1656	86,2
EU-28	132,1	134,0	100,0	115,7	3,0	263,5	9431	316,4

^a At comparable prices, i.e. at current prices adjusted by EUR purchasing power parity in the Member States referred to above.

Source: own study based on the Eurostat data.

2. Labour productivity and production concentration in the dairy industry

The Polish dairy industry employs more than 33 thousand people which accounts for about 11% of all people employed in the EU dairy industry. This gives Poland the fourth position among the EU-28 countries. Higher employment (in thousands of people) is only in: France (57 thousand), Germany (38) and Italy (35), the lower - in Great Britain (23) and Spain (19). In the years 2010-2015, employment in

the dairy industry in the EU-15 increased by 5.4% while in the EU-12/13 it decreased by 8.4%. In Poland, it decreased by nearly 8%, as reflected in the improved labour productivity index, which increased by 24% to EUR 310.2 thousand/employee at that time [5].

In the years 2010-2015, the improvement in the labour productivity in the dairy industry was a common phenomenon in all European Union countries and was mainly due to the higher value of the sold production and greater

capital-labour ratio. In the EU-12/13, this index increased by almost 17% to EUR 423 thousand/employee and the greatest increase was recorded in Romania (+33%) and Slovakia (+31%), as well as in the Czech Republic (+27%). In the EU-15, the labour productivity

increased by, on average, by 11% to EUR 490 thousand/ employee while in Italy by nearly 23%. The labour productivity in the Polish dairy industry stands out against a background of the EU-13 countries, but is still much lower than that of the EU-15 major producers (Table 2).

Table 2. Labour productivity and average value of company turnover in the EU dairy industry

EU Member States	Labour productivity (in EUR '000 per employee)			Average value of company turnover (EUR '000 000)		
	2010	2015	2015/2010	2010	2015	2015/2010
EU-27/28	373,8	423,5	113,3	13,0	14,2	109,2
EU-15	441,6	489,6	110,9	13,2	14,5	109,8
EU-12/13	211,4	247,1	116,9	12,2	12,9	105,7
Germany	637,5	607,9	95,4	70,6	78,6	111,3
Netherlands	704,8	721,4	102,4	36,1	49,5	137,1
Belgium	589,3	686,3	116,5	27,5	36,8	133,8
France	398,9	443,3	111,1	22,3	28,4	127,4
Great Britain	311,2	327,4	105,2	24,3	20,8	85,6
Spain	429,3	471,2	109,8	7,5	7,4	98,7
Italy	405,4	497,1	122,6	4,9	5,5	112,2
Poland	250,0	310,2	124,1	29,5	36,5	123,7
Czech Republic	228,3	289,5	126,8	20,4	21,0	102,9
Hungary	188,4	222,2	117,9	13,1	15,2	116,0
Slovakia	212,1	275,9	130,1	10,0	9,6	96,0
Lithuania	197,2	185,7	94,2	45,2	52,0	115,0
Romania	113,8	152,4	133,9	3,3	3,8	115,2
Bulgaria	107,1	116,9	109,2	3,5	3,3	94,3

^{a)} In comparable prices.

Source: own study based on the Eurostat data.

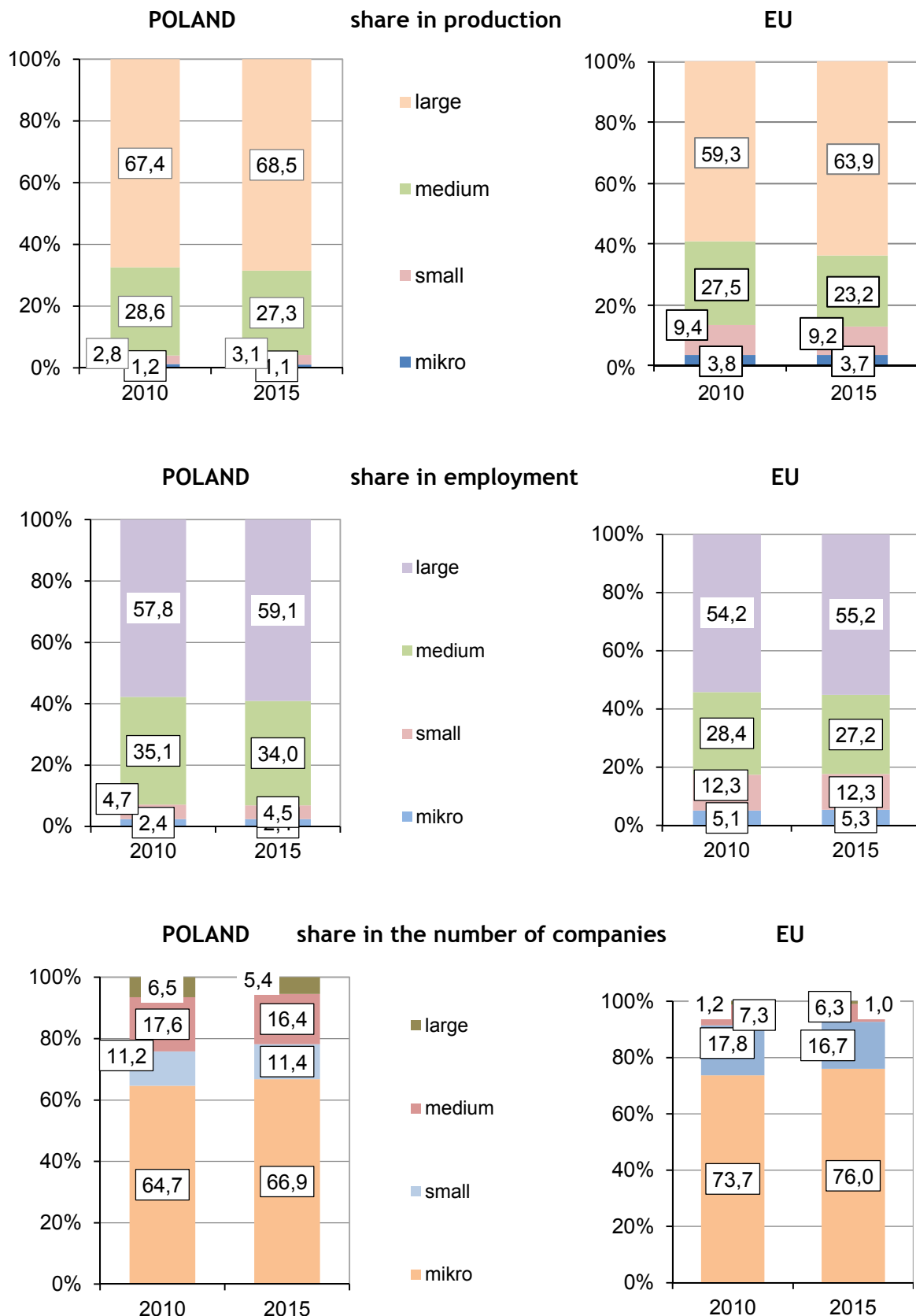
In 2015, in the Polish dairy industry there were about 280 companies, which accounted for nearly 3% of EU dairy industry companies and gave Poland the ninth position among the EU-28 countries. The most active enterprises in the dairy industry in 2015 were in Italy (more than 3 thousand), Spain (about 1.2 thousand) and France (893). In the years 2010-2015, the number of those companies in the EU-15 countries increased by 6% to 7.8 thousand, while in the EU-12/13 - by nearly 5% to 1.6 thousand, while in Poland it decreased by 7.5%.

In the years 2010-2015, average turnover of a dairy company in Poland increased by $\frac{1}{4}$ to EUR 36.5 million and were 2.5 times higher than the EU-15 average and almost three times higher than in the EU-12/13. In this respect, however, we are after Germany (EUR 78.6 million), the Netherlands (EUR 49.5 million) and Belgium (EUR 36.8 million). On the other hand, this turnover was higher than in France (EUR 28.4 million), Great Britain (EUR 20.8 million) or Spain (EUR 7.4 million) and Italy (EUR 5.5 million) (Table 2).

3. Development of the food industry structures in Poland and in the European Union

In the years 2010-2015, the Polish dairy industry continued the production concentration and consolidation process, started in previous years and consisting in a reduction in the number of companies and employment. The transformations included mainly the production concentration in large and medium-sized enterprises and modernisation of processing plants⁴. Over the analysed period, the share of large companies in the Polish dairy industry production increased to 68.5%, i.e. by 1.1% while in the EU in 2015, 63.4% of the dairy industry production came from large companies (increase by 4.6%). They employed, respectively, in Poland 59.1% and in the EU 55.2% of the total dairy industry. In turn, the entity structure of dairy companies, both in Poland and in the EU, is dominated by micro-companies - about 70% (Figure 2).

⁴ P. Szajner, Polish dairy industry after the integration with the EU, „Food Industry” 2017, No 5, p. 2.

Figure 2. Structure of operators in the Polish and EU Dairy Industry in 2010-2015

Source: own study based on the Eurostat data.

In the years 2010-2015, in both the Polish and the EU dairy industry the sector produc-

tion concentration process was in progress. The convergence of entity structures of the

dairy sector applies not only to the production structure but also to employment and the structure of companies. Both in the Polish and EU dairy industry more than 60% of the production is produced by large companies, representing, respectively, 59 and 55% of the dairy industry. Slightly different is the share of medium-sized and small companies (including microcompanies). Medium-sized companies employ 34% employees in Poland and 27.2% employees in the EU, producing 27.3 and 23.2% of the production, respectively. On the other hand, small and micro enterprises (in total) in Poland employ only 7% of all employees of the dairy industry, and in the EU this value is 17.6%. The share of small and microenterprises in the Polish dairy industry production is only 4.2%, while in the EU it is almost 13% (Fig. 2).

Conclusions. The Polish dairy industry stands out against a background of the European Union countries. Poland is the fourth producer of dairy products in the EU-28, with the share of 8% in the EU dairy industry pro-

duction. In the years 2010-2015, the value of the sold production of the Polish dairy industry (in comparable prices) increased by almost 15% (from EUR 9.0 to 10.3 billion), whereas in the EU-15 countries this increase was 17% (from EUR 96.5 to 112.7 billion) and in the EU-12/13 by 10% (from EUR 19.3 to 21.3 billion). Employment in the EU dairy industry has not changed over the analysed period, which with the increased production led to the improved labour productivity in most EU countries. In Poland, this index increased by 24% to EUR 310.2 thousand/employee over the analysed period. Despite this rapid growth, the labour productivity in the Polish dairy industry is still much lower than in the EU-15, which is the largest production of the dairy industry. The dairy industry concentration and consolidation process is in progress. The differences between the Polish dairy industry and that of the most developed EU countries have decreased. Currently, it belongs to leading dairy producers in the EU and has a strong competitive position in international markets.

Literature

1. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> [Access: 1 February 2018].
2. Plaskacz S. Procent składany, TNOiK, Toruń 1998; M. Podgórska, J. Klimkowska, *Matematyka finansowa*, PWN, Warszawa 2005.
3. Szajner P., *Polski przemysł mleczarski po integracji z UE, Przemysł Spożywczy* Nr 71(5), Warszawa 2017.
4. Szczepaniak I., *Procesy modernizacyjne w przemyśle mleczarskim, Przemysł Spożywczy* Nr 69(10), Warszawa 2015.
5. Szczepaniak I., Tereszczuk M., *Confronting the Polish Dairy Industry with the International Competition in the EU Food Market, REVIEW OF SOCIO-ECONOMIC PERSPECTIVES*, Volume 2 Number 2, December 2017.
6. Tereszczuk M., *Przemysł mleczarski [w:] Mroczek R. (red.) Przetwórstwo produktów pochodzenia zwierzęcego w Polsce w latach 2010-2015, seria „Monografie Programu Wieloletniego 2015-2019”, nr 68, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2017.*

References

1. Eurostat. Retrieved from: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> [In English].
2. Podgórska, M., & Klimkowska, J. (2005). Procent składany [Folded percentage]. *Matematyka finansowa*, pp. 67-82 [In Polish].
3. Szajner, P. (2017). *Polski przemysł mleczarski po integracji z UE [Polish dairy industry after integration with the EU]. Przemysł Spożywczy, 71(5), pp. 2-6 [In Polish].*
4. Szczepaniak, I. (2015). *Procesy modernizacyjne w przemyśle mleczarskim [Modernization processes in the dairy industry]. Przemysł Spożywczy, 69 (10), pp. 10-11 [In Polish].*
5. Szczepaniak, I., & Tereszczuk, M. (2017). *Confronting the Polish Dairy Industry with the International Competition in the EU Food Market. Review of socio-economic perspectives, 2 (2), p. 46 [In English].*
6. Tereszczuk, M. (2017). *Przemysł mleczarski [Dairy industry]. Przetwórstwo produktów pochodzenia zwierzęcego w Polsce w latach 2010-2015 - Processing of animal production in Poland in 2010-2015. R. Mroczek (Ed.). (pp. 72-73). Warszawa: IERiGŻ-PIB [In Polish].*

Мирослава Терещук. Порівняльна оцінка польської молочної промисловості з країнами Європейського Союзу

Мета статті - розкрити позицію польської молочної промисловості порівняно з країнами Європейського Союзу.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано методи: абстрактно-логічний, системного аналізу з використанням математичної методології, індукції та дедукції.

Результати дослідження. Здійснено економічну оцінку молочної промисловості Польщі порівняно з країнами Європейського Союзу. Аналіз засвідчив позитивні наслідки розвитку галузі та її конкурентоспроможності. Польща є важливим виробником молока та молочних продуктів у Європейському Союзі. Частка її у виробництві молочної продукції ЄС (за відповідними цінами) у 2015 р. становила майже 8%, що забезпечило четверту позицію серед країн ЄС. Інтеграція з Європейським Союзом позитивно вплинула на розвиток виробництва молочної продукції в Польщі та підвищення продуктивності праці й концентрації виробництва. Польські молочні заводи нині вважаються одними із найсучасніших заводів в ЄС, а польська молочна промисловість стала головним виробником молока та молочних продуктів в Європейському Союзі.

Елементи наукової новизни. Розкрито особливості розвитку молочної промисловості Польщі в умовах європейської інтеграції та глобалізації.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути використані молочним сектором, операторами та сільськогосподарськими підприємствами країн ЄС та України. Табл.: 2. Рис.: 2. Бібліогр.: 6.

Ключові слова: молочна промисловість, реалізована продукція молочної промисловості, Польща, Європейський Союз.

Терещук Мирослава - асистент відділу економіки харчової промисловості, Інститут економіки сільського і харчового господарства - Державний дослідницький інститут (Польща, м. Варшава, вул. Свентокшиська, 20)
E-mail: m.terezczuk@ierigz.waw.pl

Мирослава Терещук. Сравнительная оценка польской молочной промышленности со странами Европейского Союза

Цель статьи - раскрыть позицию польской молочной промышленности по сравнению со странами Европейского Союза. Методика исследования. В процессе исследования использованы методы: абстрактно-логический, системного анализа с использованием математической методологии, индукции и дедукции.

Результаты исследования. Осуществлена экономическая оценка молочной промышленности Польши по сравнению со странами Европейского Союза. Анализ показал положительные результаты развития отрасли и ее конкурентоспособности. Польша является важным производителем молока и молочных продуктов в Европейском Союзе. Доля ее в производстве молочной продукции ЕС (по соответствующим ценам) в 2015 г. составила почти 8%, что обеспечило четвертую позицию среди стран ЕС. Интеграция с Европейским Союзом положительно повлияла на развитие молочной продукции в Польше и повышение производительности труда и концентрации производства. Польские молочные заводы сегодня считаются одними из самых современных заводов в ЕС, а польская молочная промышленность стала главным производителем молока и молочных продуктов в Европейском Союзе.

Элементы научной новизны. Раскрыты особенности развития молочной промышленности Польши в условиях европейской интеграции и глобализации.

Практическая значимость. Результаты исследования могут использоваться молочным сектором, операторами и сельскохозяйственными предприятиями стран ЕС и Украины. Табл.: 2. Илл.: 2. Библиогр.: 6.

Ключевые слова: молочная промышленность, реализованная продукция молочной промышленности, Польша, Европейский Союз.

Терещук Мирослава - асистент отдела экономики пищевой промышленности, Інститут економіки сільського і харчового господарства - Государственный исследовательский институт (Польша, г. Варшава, ул. Свентокшиская, 20)
E-mail: m.terezczuk@ierigz.waw.pl

The article has been received 26.02.2018

Revision: 27.02.2018

Бібліографічний опис для цитування:

Mirosława Tereszczuk. Comparative evaluation of the Polish dairy industry against countries of European Union. *Економіка АПК*. 2018. № 3. С. 97 – 103.

* * *

Новини АПК

Впровадження ринку землі надасть потужний імпульс сільському господарству України

Створення ринку сільськогосподарських земель в Україні дозволить сформувати потужний прошарок середнього класу в сільській місцевості. Про це у своїй доповіді на Конференції Світового банку з питань земельних відносин та бідності у Вашингтоні повідомила заступник Міністра аграрної політики та продовольства України Олена Ковальова. Вона зазначила, що Уряд продовжує зберігати скасування мораторію на продаж сільгоспземель у переліку пріоритетних завдань та працює над розвитком інфраструктури майбутнього земельного ринку.

Україна стала першою у світі країною, яка на законодавчому рівні запровадила моніторинг земельних відносин. Систему Державного земельного кадастру переведено на технологію Blockchain, що унеможливує незаконні маніпуляції з даними про земельні ділянки. Запроваджено реєстрацію договорів оренди та реєстрації земельних ділянок в он-лайн. З метою децентралізації розпочато процес передачі земель державної власності об'єднаним територіальним громадам.

«Мета реформи - не продаж заради продажу землі, навіть за найпривабливішими цінами, а створення сильного та сталого фермерства в Україні. Ми спрямували суттєву державну підтримку малим і середнім виробникам, адже від їх розвитку залежить добробут сільських територій», - підкреслила заступник Міністра.

Урядова концепція впровадження ринку земель містить ряд запобіжників, які перешкоджатимуть надмірній концентрації та спекуляціям і спрямовані, передусім, на захист прав власника земельної ділянки. Так, максимальний розмір сільськогосподарських земель, що можуть перебувати у приватній власності, обмежено до 200 га для однієї особи, впровадження державного мита у розмірі 50% від грошової оцінки у випадку перепродажу земельної ділянки протягом перших трьох років; продаж державних сільськогосподарських земель можливий лише через он-лайн аукціони.

«Ми цінуємо допомогу, яку надавали та продовжують надавати міжнародні донори та міжнародна експертна спільнота в реалізації земельної реформи. Сподіваюся, що разом ми зможемо завершити цю роботу та побудувати в Україні відкритий цивілізований ринок земель, який стане основою економічного розвитку держави», - підкреслила Олена Ковальова.

Прес-служба Мінагрополітики України

Регіональний аспект розвитку кадрової політики агропромислового виробництва

Мета статті - науково обґрунтувати теоретико-методологічні засади змісту й сутності кадрової політики, визначити її місце і роль у виробництві в сучасних ринкових умовах господарювання, оцінити регіональні особливості її розвитку та визначення основних шляхів виходу з кризового становища.

Методика дослідження. Використано такі методи: абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків), статистичних групувань (визначення зайнятості населення Полтавської області за видами економічної діяльності), монографічний (визначення наукових підходів до поняття „кадрова політика”).

Результати дослідження. Проведено оцінку регіональних особливостей розвитку кадрової політики, визначено основні шляхи виходу з кризового становища підприємств агропромислового виробництва. Досліджено наукові підходи до визначення поняття „кадрова політика”. Розглянуто регіональний аспект демографічної ситуації у сільській місцевості, а саме: чисельність та зайнятість населення Полтавської області за видами економічної діяльності. Визначено основні принципи системи управління персоналом в агропромисловому виробництві. Доведено, що при формуванні кадрового персоналу в аграрній сфері економіки важливу роль відіграє висококваліфікований і професійно підготовлений кадровий персонал.

Елементи наукової новизни. Уточнено та доповнено теоретико-методологічні засади змісту й сутності кадрової політики, визначення її місця та ролі в агропромисловому виробництві у сучасних ринкових умовах господарювання. Оцінено регіональні особливості розвитку кадрової політики для визначення основних шляхів виходу з кризового стану. Обґрунтовано, що поняття «кадрова політика» охоплює різні напрями, має різні цілі, пріоритети, розглядається з різних позицій та використовується на всіх рівнях управлінської структури.

Практична значущість. Кадрова політика повинна забезпечувати всі виробничі й функціональні підсистеми необхідними працівниками певної кваліфікації в потрібній кількості. Ефективна кадрова робота повинна включати такі аспекти: навчання, атестації, організацію праці, робочого місця, адаптацію нових співробітників, мотивацію вже працюючих, обов'язкову наявність кадрового резерву та ін. Основні принципи системи управління персоналом мають бути узгоджені з кадровою політикою, стратегічними планами, які враховують весь арсенал наукового надбання, що визначає можливості координації людської діяльності та її ефективного регулювання для підвищення конкурентоспроможності організацій. Табл.: 4. Бібліогр.: 20.

Ключові слова: кадри, політика, кадрова політика, управління персоналом, політика організації, населення, демографічна ситуація, зайнятість населення.

Маслак Марина Миколаївна - магістрант, Полтавська державна аграрна академія (Полтавська обл., м. Миргород, вул. Сквороди, 1/3)
E:mail: marinamaslak@i.ua

Постановка проблеми. Незважаючи на швидкий розвиток науково-технічного прогресу, великі досягнення в галузях механізації, автоматизації виробництв, людина завжди була й залишається головною творчою і рушійною силою в роботі підприємств агропромислового виробництва. Реалізація потенційних можливостей будь-якої організації залежить насамперед від компетенції, знань, мотивації, здібностей персоналу і безпосередньо їх керівників. Модернізація управління, посилення конкуренції, постійні зміни виробничого процесу потребують раціонального використання трудових ресурсів, кількісний і якісний склад яких залежить від демографічної ситуації та вмотиво-

ваності. Одним із найважливіших аспектів зацікавленості робітників є матеріальний стимул - заробітна плата. За важливості всіх цих аспектів, у сільськогосподарських підприємствах Полтавської області досить гострим є проблеми зменшення кількості працівників, їх недостатня мотивація, низький рівень заробітної плати порівняно з іншими галузями. Це потребує наукового обґрунтування розвитку кадрової політики галузі в її регіональному аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні проблеми кадрової політики та кадрового забезпечення аграрного сектору економіки висвітлено у працях таких вітчизняних дослідників-практиків як:

Л. Балабанова [1], М. Виноградського [3, с. 77], О. Іванілова [5], О. Крушельни-

цької [7, с. 148], М. Маліка, О. Шпикуляка [8, с. 74], О. Оболенського [9], Г. Щокіна [20] та ін. Питання кадрової політики, їх вплив на ефективність роботи персоналу в різних аспектах розглядали в наукових публікаціях зарубіжних учених, а саме в роботах: Д. Белла [2], Н. Томаса Гаравана [4], Й. Хентце [17], Т. Шульца [19], У. Трейси [15] та ін. Незважаючи на глибину дослідження наукових основ становлення та розвитку кадрової політики та кадрового забезпечення національної економіки, значну кількість праць з урахуванням зарубіжного і вітчизняного досвіду, недостатньо вивченими залишаються питання визначення місця й ролі кадрової політики у виробництві в сучасних ринкових умовах господарювання.

Мета статті - узагальнити теоретико-методологічні засади змісту та сутності кадрової політики, визначити її місце і роль у виробництві в сучасних ринкових умовах господарювання, науково обґрунтувати значимість кадрової політики в сільському господарстві Полтавщини, зважаючи на її регіональні особливості, зокрема демографічної ситуації й зайнятості.

Виклад основних результатів дослідження. Агропромислове виробництво країни являє собою сукупність взаємопов'язаних галузей і підгалузей промисловості, сільського господарства, обслуговування й обігу, що здійснюють свою діяльність на основі міжгалузевих зв'язків у сфері виробництва, перевезення, обробки, зберігання, переробки і реалізації сільськогосподарської продукції [14, с. 48]. Сучасні вітчизняні підприємства основою формування кадрового потенціалу висувають кадрову політику, яка визначає головний напрям кадрової роботи, що характеризується сукупністю принципів, методів, форм, організаційного механізму розробки цілей та завдань, спрямованих на добір і розподіл керівників, спеціалістів

[8, с. 72]. У Тлумачному словнику української мови є визначення, що кадри - це „...штатний склад працівників підприємства, установи чи організації” [12]. На нашу думку, кадри - це сукупність працівників, що мають певну професійну підготовку, досвід та навички роботи. Поняття „кадри” і „персонал” деякою мірою можна назвати тотожними. Щодо терміна „політика”, то воно має три найпоширеніші тлумачення: 1) у найбільш широкому розумінні „політика” (від грецького „politike” - мистецтво управління державою) - це діяльність органів державної влади й державного управління, яка відбиває суспільний устрій і економічну структуру країни, а також діяльність суспільних класів, партій та інших класових організацій; 2) друге тлумачення терміна „політика” - це ідейний напрям та методи діяльності партій і державної влади (внутрішня політика) й у відносинах з іншими країнами (зовнішня політика) [3, с. 77]. Деякі науковці переконані, що кадрова політика - це сукупність принципів, методів, форм організаційного механізму з формування та використання персоналу, створення оптимальних умов праці, його мотивації і стимулювання [7]. За сучасних умов розвиток управління людськими ресурсами й персоналом здебільшого орієнтується на теорії людського капіталу й інтелектуального капіталу, які згідно з визначенням багатьох учених будуть переважати в «інформаційному» періоді постіндустріального розвитку суспільства [2, 19]. Окремі автори кадрову політику розглядають як цілеспрямований комплекс інформаційних, освітніх та прив'язаних до конкретних робочих місць елементів, які сприяють підвищенню кваліфікації працівників певного підприємства [4]. Аналіз праць учених щодо визначення сутності кадрової політики представлено у табл. 1.

1. Наукові підходи до визначення поняття „кадрова політика”

Автор	Зміст визначення	Джерело
Балабанова Л. В.	Система теоретичних поглядів, ідей, вимог, принципів, які визначають основні напрями роботи з персоналом. Вона спрямована на вирішення виробничих, соціальних і особистих проблем людей на різних рівнях відповідальності	[1]
Крушельницька О. В.	Сукупність принципів, методів, форм організаційного механізму з формування, відтворення, розвитку та використання персоналу, створення оптимальних умов праці, його мотивації і стимулювання	[7]

Оболенський О.А.	Сукупність офіційно визнаних цілей, завдань, пріоритетів та принципів регулювання кадрових відносин за конкретних історичних умов розвитку суспільства	[9]
Трейсі У.	Дороговказ при розробленні стратегії управління персоналом (комплексу довготривалих заходів) та виконання конкретних дій у сфері кадрових питань	[15]
Хентце Й.	Процес прийняття кадрових питань	[17]
Хміль Ф.	Неодмінна умова ефективної роботи з персоналом, необхідна для вирішення усіх кадрових питань	[18]
Щокін Г.	Головний напрям організації суспільства будь-якого типу і на кожному конкретному історичному етапі соціального розвитку	[20]
Державна кадрова політика в Україні	Цілеспрямована стратегічна діяльність держави, пов'язана з плануванням та прогнозуванням формування, професійного розвитку й раціонального використання кадрів, усіх трудових ресурсів України, визначенням цілей і пріоритетів кадрової діяльності	[6]

Джерело: Сформовано авторами на основі [1, 6, 7, 9, 15, 17, 18, 20].

На основі досліджень щодо визначення поняття „кадрова політика” робимо висновок, що цей термін неоднозначний, охоплює різні напрями, має різні цілі, пріоритети, розглядається з різних позицій та використовується на різних рівнях управлінської структури. Отже, кадрова політика - це система чітко сформованих правил і норм, що приводять людські ресурси у відповідність з довгостроковою стратегією підприємства, яка повинна ставити перед собою нові завдання

й знаходити шляхи для їх вирішення. Натомість важливого значення набуває демографічна ситуація в регіонах та рівень заробітної плати економічно активного населення.

За підрахунками, у Полтавській області станом на 1 січня 2017 року зареєстровано всього 1 426 828 осіб, з яких міське населення становить 885 606 осіб (62,07%), сільське 541 222 осіб (37,93%). Регіональний аспект демографічної ситуації наведено у табл. 2.

2. Чисельність населення Полтавської області 2012-2017 рр. (на початку року, тис. осіб)

Тип населення	Рік						2017 р. у % до 2012 р.
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Усього:	1477,2	1467,8	1458,2	1449	1438,9	1426,8	96,59
міське	904,9	901,7	899,1	895,8	891,7	885,6	97,86
сільське	572,3	566,1	559,1	553,2	547,2	541,2	94,56

Джерело: Складено авторами на основі [10, с. 22].

Упродовж 2012-2017 рр. загальна кількість населення регіону зменшилася на 3,41% (з них міського - на 2,14%, сільського - на 5,44%). Спостерігається тенденція здебільшого швидкого скорочення населення сільської місцевості. Негативні процеси у демографічній ситуації регіону, особливо сільського населення, помічаються щорічно. Так, за даними Державної служби статистики України, загальний коефіцієнт природного приросту населення Полтавської області в 2016 р. становив -8,4% (міського -6,1%, сільського -12,0%). У регіоні немає жодного населеного пункту з позитивним значенням даного показника [10, с. 31]. Це свідчить про скорочення кількості населення, особливо сільського.

Певним чином загальні тенденції скорочення населення позначилися на показниках зайнятості у регіоні: за 5 років чисельність зайнятого населення Полтавської області зменшилася майже на 13%. Зниження зайнятості населення спостерігається за всіма видами економічної діяльності (табл. 3).

З табл. 3 видно, що за останні 5 років найбільше зменшилася кількість робітників, зайнятих у будівництві (23,4%), професійній науковій діяльності (21,82%), промисловості (21,3%) та освіті (12,61%). Примітно, що кількість працюючих, зайнятих у галузі сільського господарства, скоротилася лише на 4,74%. Це свідчить про специфіку сільського господарства, як галузі з можливостями для формування зайнятості населення, зокрема за рахунок самозайнятості.

3. Зайнятість населення Полтавської області за видами економічної діяльності, 2012-2016 рр. (на кінець року, тис. осіб)

Показник	Рік					2016 р. у % до 2012 р.
	2012	2013	2014	2015	2016	
Усього	652,7	648,3	602,9	583,6	570,4	87,39
Сільське, лісове та рибне господарство	126,6	128,5	120,6	119,8	120,6	95,26
Промисловість	126,3	122,4	115,8	105,7	99,4	78,70
Будівництво	21,8	22,1	19,0	16,7	16,7	76,6
Професійна, наукова та технічна діяльність	11,0	10,8	9,5	8,7	8,6	78,18
Освіта	53,9	53,0	51,8	50,6	47,1	87,38

Джерело: Складено авторами на основі [10, с. 41].

Завдяки своїм природним ресурсам Полтавщина є традиційно перспективним регіоном для розвитку агропродовольчої сфери. Так, Полтавська область займає провідне місце в Україні по виробництву продукції сільського господарства. За даними Державної служби статистики України за 2016 рік, в Полтавській області вироблено 6,8% загального обсягу сільськогосподарської продукції країни. За рахунок власного виробництва забезпечується внутрішня потреба населення області картоплею, овочами, плодами та ягодами, яйцями, молоком і молочними продуктами, цукром. Хоча споживання м'яса та м'ясних продуктів у розрахунку на одного мешканця зростає, проте науково обґрунтованого рівня харчування (83 кг/рік

на одну особу) ще не досягнуто. М'ясом потребу населення області забезпечено на 50% [11, с. 51]. У регіоні виробляється продукція тваринництва: м'ясо (у забійній масі) 80 тис. т, молоко 796 тис. т, яйця 726 млн шт., вовна 32 т [16, с. 51, 129, 138, 144]. Ці дані підтверджують можливості регіону для розвитку агропромислового виробництва й, відповідним чином, забезпечення зайнятості населення – як сільського, так і міського.

Важливу роль в активізації зайнятості населення за сферами прикладання праці відіграє заробітна плата. Рівень номінальної заробітної плати штатних працівників за видами економічної діяльності в області досить різниться і має різні тенденції щодо його зміни (табл. 4).

4. Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності, 2012-2016 рр. (на кінець року, грн)

Показник	Рік					2016 р. у % до 2012 р.
	2012	2013	2014	2015	2016	
Усього	2850	2988	3179	3783	4621	162,1
Сільське, лісове та рибне господарство	2199	2404	2631	3390	4452	202,5
Промисловість	3590	3725	3996	4745	5796	161,4
Будівництво	3747	3639	4008	4628	6386	170,43
Професійна, наукова та технічна діяльність	3439	3136	3194	3553	4390	127,6
Освіта	2400	2562	2597	2950	3528	147

Джерело: Складено авторами на основі [10, с. 56].

Так, у 2012 р. середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників становила 2850 грн. На кінець 2016 р. показник середньомісячної номінальної заробітної плати склав 4621 грн (162,1% порівняно з базовим 2012 р.). Аналіз окремих галузей показав, що традиційно найвищий рівень оплати праці в будівництві та промисловості. У галузі освіти й сільського, лісового та рибного господарства ситуація набагато гірша (відповідно 84,2% і 77,16% до рівня середньої заробітної плати по економіці у 2012 р.). Аналогічно і в 2016 р. показники

заробітної плати в цих галузях є меншими порівняно із загальноекономічними: в сільському, лісовому та рибному господарстві - на 3,7%, професійній, науковій й технічній діяльності - на 5%, освіті - на 24%. На жаль, праця робітників сільського, лісового та рибного господарства, незважаючи на природні особливості регіону, оцінюється неналежним чином. Однак, слід відмітити, що в останні роки темпи зростання заробітної плати штатних працівників у сільському господарстві вищі порівняно з іншими видами економічної діяльності. Так, у 2016 році рі-

вень заробітної плати сільськогосподарських працівників зріс понад у 2 рази проти 2012 р., тоді як в середньому по всіх галузях - у 1,6 раза, зокрема, в будівництві та промисловості відповідно в 1,7 і 1,6 раза. Певним чином, вищими темпами зростання заробітної плати в сільському господарстві пояснюються нижчі темпи падіння зайнятості в галузі. Це підтверджує важливість заробітної плати як дієвого інструмента кадрової політики.

При формуванні кадрового потенціалу агропромислового виробництва важливу роль відіграє якісний, висококваліфікований персонал. Однак, в Україні поки що відсутні чіткі напрями розв'язання цієї проблеми, не визначено точну потребу у фахівцях та кваліфікованих працівниках. У кожному аграрному підприємстві необхідно сформулювати таку систему управління персоналом, яка б забезпечила йому високу ефективність роботи, конкурентоспроможність та стійке становище на ринку [13, с. 200].

Основними принципами системи управління персоналом в агропромисловому виробництві повинні бути узгоджені з кадровою політикою різні стратегічні плани, які враховують увесь арсенал наукового надбання, що визначає можливості координації людської діяльності та її ефективного регулювання для підвищення конкурентоспроможності організацій. Для ефективного розвитку села потрібно підвищувати рівень престижності аграрної праці й освіти, мотивувати молодих працівників, підвищувати їх кваліфікацію, знайомити з сучасними технологіями, не забувати про соціальну захищеність молоді, створювати відповідні умови для їх праці та життя.

Список бібліографічних посилань

1. Балабанова Л. В., Сардак О. В. Управління персоналом. Київ. 2011. URL: <http://www.twirpx.com/file/544700/>. (дата звернення 10.11.2017).
2. Bell D. The Third Technological Revolution & Its Possible Socio-Economic Consequences. Tokyo. 1990. 347 p.
3. Виноградський М. Д. Управління персоналом: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 504 с.
4. Garavan Thomas N, Costine Pat, and Heraty Noreen. Training and Development: Concepts, Attitudes, and Issues. Training and Development in Ireland. Cengage Learning EMEA. 1995.
5. Іванілов О. С. Економіка підприємства. Підручник. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 728 с.
6. Ковбасюк Ю. В., Ващенко К. О., Сурмін Ю. П. Державна кадрова політика в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку. Київ: НАДУ, 2012. 72 с.
7. Крушельницька О. В., Мельничук Д. П. Управління персоналом: навч. посіб. Київ: Кондор, 2003. 296 с.

Висновки. У Полтавській області, як перспективного регіону для розвитку агропродовольчого підкомплексу, існують певні проблеми з демографічною ситуацією: зменшується загальна кількість населення, в усіх населених пунктах коефіцієнт природного приросту має від'ємне значення (особливо великий показник у сільській місцевості). Нагальною проблемою, незважаючи на провідне місце галузі в економіці регіону, є неналежний рівень оплати праці робітників сільського, лісового та рибного господарств. Через недостатню вмотивованість робітників зменшується кількість працівників цієї галузі. Натомість, встановлено, що через вищі темпи зростання заробітної плати в сільському господарстві на фоні загального зменшення зайнятого населення регіону в даній галузі темпи зниження зайнятості нижчі. Це доводить дієвість рівня оплати праці, як складової кадрової політики, у формуванні зайнятості. Разом з тим кадрова політика, як цілеспрямована система різних форм, методів та інструментів організаційно-економічного механізму з формування, відтворення, розвитку й використання персоналу, потребує удосконалення для забезпечення зайнятості сільського населення, зростання престижності аграрної праці, підвищення рівня кваліфікації працівників галузі. Перспективним напрямом подальших досліджень у даних питаннях є створення оптимальної моделі, яка буде поєднувати систему економіки з раціональним використанням трудових, матеріальних ресурсів, що дасть змогу зберегти кадровий потенціал і зможе забезпечити сталий розвиток регіону.

References

1. Balabanova, L.V., & Sardak, O.V. (2011). *Upravlinnia personalom [Personnel management]*. Retrieved from: <http://www.twirpx.com/file/544700/> [In Ukrainian].
2. Bell, D. (1990). *The third technological revolution & its possible socio-economic consequences*. Tokyo [In English].
3. Vynohradskyi, M.D. (2006). *Upravlinnia personalom : navch. posib. [Personnel management: textbook]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [In Ukrainian].
4. Garavan, T., Costine, P., & Heraty, N. (1995). *Training and development: concepts, attitudes, and issues. Training and development in Ireland*. Cengage Learning EMEA [In English].
5. Ivanilov, O.S. (2011). *Ekonomika pidpriemstva : Pidruchnyk. 2-he vyd. [Economics of entrepreneurship: tutorial. 2-nd ed.]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [In Ukrainian].
6. Kovbasiuk, Yu.V., Vashchenko K.O., & Surmin, Yu.P. (2012). *Derzhavna kadrova polityka v Ukraini: stan, problemy ta perspektyvy rozvytku [State staff policy in Ukraine: state, problems and prospects of development]*. Kyiv: NADU [In Ukrainian].

8. Малік М.Й., Шпикуляк О. Г. Кадровий потенціал аграрних підприємств: управлінський аспект. Київ: ННЦ „Інститут аграрної економіки”, 2005. 368 с.

9. Оболенський О. Ю. Державна служба: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2003. 344 с.

10. Статистичний щорічник Полтавської області за 2016 рік / за ред. Л. В. Калашник. Київ: Держстат, 2017. 360 с.

11. Стратегія розвитку Полтавської області на період до 2020 року. Полтава, 2014. 131 с.

12. Тлумачний словник української мови: Понад 12500 статей (близько 40000 слів) / за ред. В. С. Калашника. Харків: Прапор, 2002. 992 с.

13. Томілін О. О. Напрями удосконалення системи підготовки кадрів для аграрного сектору економіки. Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Економіка/Ужгород: Видавництво УжНУ „Говерла”, 2012. Вип. 2 (36). С. 200-204.

14. Томілін О. О. Регулювання міжгалузевих відносин у сільському господарстві: монографія. Київ: ННЦ „ІАЕ”, 2014. 320 с.

15. Tracey W. R. The Human Resources Glossary: The complete Desk Reference for Hr. Executives, Managers and Practitioners. Boca Raton, Fla.: Saint Lucie Pr., 2004. 824 p. URL: http://humanresources.about.com/od/glosseryh/f/what_hr.html.

16. Україна у цифрах 2016 / за ред. І. Є. Вернер. Київ: Державна служба статистики України, 2017. 240 с.

17. Хентце Й. Теория управления кадрами в рыночной экономике / Хейнтце И.; пер. с нем. Г. А. Рахманина. М.: Международные отношения, 1997. - 644 с.

18. Хміль Ф. І. Управління персоналом: підр. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Академвидав, 2006. 488 с.

19. Schultz T. Investment in Human Capital. Englewood Cliffs. 2004. P. 126.

20. Щекин Г. В. Социальная теория и кадровая политика: моногр. Київ: МАУП, 2000. 576 с.

7. Krushelnytska, O.V., & Melnychuk, D.P. (2003). *Upravlinnia personalom: navchalnyi posibnyk [Personnel management : textbook]*. Kyiv: Kondor [In Ukrainian].

8. Malik, M.Y., & Shpykuliak, O.H. (2005). *Kadrovyyi potential ahrarnykh pidpriemstv: upravlinskyi aspekt [Personnel potential of agrarian enterprises: management aspect]*. Kyiv: NNTs "Instytut ahrarnoi ekonomiky" [In Ukrainian].

9. Obolenskyi, O.Yu. (2003). *Derzhavna sluzhba: navch. posib. [Public service: tutorial]*. Kyiv: KNEU [In Ukrainian].

10. Kalashnyk, L.V. (Ed.) (2017). *Statystychnyi shchorichnyk Poltavskoi oblasti za 2016 rik [Statistical Yearbook of Poltava region for 2016]*. Kyiv: Derzhstat [In Ukrainian].

11. *Stratehiia rozvytku Poltavskoi oblasti na period do 2020 roku [Development strategy of Poltava region for the period up to 2020]*. (2014). Poltava [In Ukrainian].

12. Kalashnyk, V.S. (Ed.) (2002). *Tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy: Ponad 12500 statei (blyzko 40000 sliv) [Ukrainian dictionary of interpretation: over 12,500 articles (about 40,000 words)]*. Kharkiv: Prapor [In Ukrainian].

13. Tomilin, O.O. (2012). *Napriamy udoskonalennia systemy pidhotovky kadriv dlia ahrarnoho sektora ekonomiky [Directions of improvement of system of personnel training for the agricultural sector]*. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu: Seriya: Ekonomika/Uzhhorod: Vydavnytstvo UzhNU, "Hoverla", 2 (36), pp. 200-204* [In Ukrainian].

14. Tomilin, O.O. (2014). *Reguliuвання mizhhaluzevykh vidnosyn u silskomu hospodarstvi: monohrafiia [Regulation of intersectoral relations in agriculture: monograph]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

15. Tracey, W.R. (2004). *The Human Resources Glossary: The complete Desk Reference for Hr. Executives, Managers and Practitioners*. Boca Raton, Fla.: Saint Lucie Pr. Retrieved from: http://humanresources.about.com/od/glosseryh/f/what_hr.html [In English].

16. Verner, I.Ye. (Ed.) (2017). *Ukraina u tsyfrakh 2016 [Ukraine in numbers 2016]*. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [In Ukrainian].

17. Khentse, Y. (1997). *Teoriia upravlenija kadrami v rynochnoj jekonomike [The theory of personnel management in market economy]*. (H.A. Rakhmanyna Trans.). M.: Mezhdunarodnye otnosheniia [In Russian].

18. Khmil, F.I. (2006). *Upravlinnia personalom: pidr. dlia stud. vyshch. navch. zakl [Personnel management: textbook for students high educational institutions]*. Kyiv: Akademvydav [In Ukrainian].

19. Schultz, T. (2004). *Investment in human capital*. Englewood Cliffs [In English].

20. Shchekyn, H.V. (2000). *Sotsyalnaia teoriia y kadrovaia polytyka: monohr. [Social theory and personnel policy: monograph]*. Kyiv: MAUP [In Russian].

Maslak M.M. Regional aspect of the personnel policy development in agroindustrial production

The purpose of the article is to scientifically justify theoretical and methodological principles of the content and essence of personnel policy, determine its place and role in production in current market conditions of economic activity, evaluate regional peculiarities of its development and identify the main ways of overcoming a crisis situation.

Research methodology. In the process of the research, the following methods have been used: abstract and logical (for theoretical generalizations and making conclusions), statistical grouping (for determining the employment of population of Poltava region by types of economic activity), monographic (for determining scientific approaches to the concept "personnel policy").

Research results. Evaluation of regional peculiarities of personnel policy development has been conducted. The main ways of getting out of the crisis situation of the enterprises of agroindustrial production have been determined. The scientific approaches to the definition of „personnel policy” have been investigated. There have been studied a regional aspect of the demographic situation in rural territories, namely: number and employment of the population of Poltava region by types of economic activity. The basic principles of the personnel management system in agroindustrial production have been determined. It has been proved that highly skilled and professionally trained human resources plays an important role in the formation of personnel in the agrarian sector of economy.

Elements of scientific novelty. The scientific novelty lies in clarification and addition to the theoretical and methodological principles of the content and essence of personnel policy, determination of its place and role in agroindustrial production in current market conditions of economic activity. There have been evaluated regional peculiarities of the personnel policy development to identify the main ways of overcoming a crisis situation. On the basis of the research in regards to the definition of the concept "personnel policy" it has been clarified that this term covers different directions, has different goals, priorities, considered from different points of view and used at different levels of the management structure.

Practical significance. The results of the study substantiate the conclusion that personnel policy should provide all production and functional subsystems with appropriate workers of a certain qualification in sufficient quantity. Effective personnel activity can be considered one that includes such aspects as training, attestation, organization of work and workplace, adaptation of new employees, motivation of the people who are already in work, obligatory availability of personnel reserve, etc. The basic principles of the personnel management system must be consistent with personnel policy, different strategic plans, which take into account

the whole arsenal of scientific achievements, which determine the possibilities for coordinating of human activity and its effective regulation to increase competitiveness of organization. Tabl.: 4. Refs.: 20.

Keywords: personnel, policy, personnel policy, personnel management, organization policy, population, demographic situation, employment of population.

Maslak Maryna Mykolaivna - magistrate, Poltava State Agrarian Academy (1/3, Skovorody st., Poltava)
E-mail: marinamaslak@i.ua

Маслак М.Н. Региональный аспект развития кадровой политики агропромышленного производства

Цель статьи - научно обосновать теоретико-методологические основы содержания и сущности кадровой политики, определить ее место и роль в производстве в современных рыночных условиях хозяйствования, оценить региональные особенности ее развития и определение основных путей выхода из кризисного положения.

Методика исследования. Используются методы: абстрактно-логический (теоретические обобщения и формулирование выводов), статистических группировок (при определении занятости населения Полтавской области по видам экономической деятельности), монографический (при определении научных подходов к понятию „кадровая политика“).

Результаты исследования. Проведена оценка региональных особенностей развития кадровой политики, определены основные пути выхода из кризисного положения предприятий агропромышленного производства. Исследованы научные подходы к определению понятия „кадровая политика“. Рассмотрен региональный аспект демографической ситуации в сельской местности, а именно: численность и занятость населения Полтавской области по видам экономической деятельности. Определены основные принципы системы управления персоналом в агропромышленном производстве. Доказано, что при формировании кадрового персонала в аграрной сфере экономики важную роль играет высококвалифицированный и профессионально подготовленный кадровый персонал.

Элементы научной новизны. Уточнены и дополнены теоретико-методологические основы содержания и сущности кадровой политики, определение ее места и роли в агропромышленном производстве в современных рыночных условиях хозяйствования. Оценены региональные особенности развития кадровой политики для определения основных путей выхода из кризисного состояния. Понятие «кадровая политика» охватывает различные направления, имеет различные цели, приоритеты, рассматривается с разных позиций и используется на всех уровнях управленческой структуры.

Практическая значимость. Кадровая политика должна обеспечивать все производственные и функциональные подсистемы необходимыми работниками определенной квалификации в нужном количестве. Эффективная кадровая работа должна включать следующие аспекты: обучения, аттестации, организацию труда, рабочего места, адаптацию новых сотрудников, мотивацию уже работающих, обязательное наличие кадрового резерва и др. Основные принципы системы управления персоналом должны быть согласованы с кадровой политикой, стратегическими планами, которые учитывают весь арсенал научного достояния, что определяет возможности координации человеческой деятельности и ее эффективного регулирования для повышения конкурентоспособности организаций. Tabl.: 4. Библиогр.: 20.

Ключевые слова: кадры, политика, кадровая политика, управление персоналом, политика организации, население, демографическая ситуация, занятость населения.

Маслак Марина Николаевна - магистрант, Полтавская государственная опытная станция (Полтавская обл. г. Миргород, ул. Сквороды, 1/3)
e-mail: marinamaslak@i.ua

Стаття надійшла до редакції 30.01.2018 р.

Фахове рецензування: 31.01. 2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Маслак М. М. Регіональний аспект розвитку кадрової політики агропромислового виробництва. *Економіка АПК*. 2018. № 3. С. 106 – 112.

* * *